

Filozofie, ekonomie, politologie, sociologie, psychologie, historiografie

MARATHON

2/2026

číslo 199

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

Obsah

1. Úvodní poznámka.....	2
2. Z nové literatury.....	2
3 x Z aneb knižní okénko 25.....	2
2. K diskusi.....	16
Exploze autorů, imploze čtenářů.....	16
Ještě k ekonomii produktivní spotřeby.....	38

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík
jménem Otevřené společnosti příznivců
časopisu MARATHON
Vychází od listopadu 1996
Registrační značka: MK ČR 7785
ISSN 1211-8591

Redigují:

Vladimír Prorok
e-mail: prorok@vse.cz
Pavel Širůček
e-mail: sirucek@vse.cz
Radim Valenčík
e-mail: valencik@seznam.cz
Redakce a administrace:
Radim Valenčík, Ostrovní 16
110 00 Praha 1

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 30 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analysed in MARATHON. The magazine can be accessed at www.valencik.cz

E-mail contact: valencik@seznam.cz

Do rukou se vám dostává 2. číslo časopisu Marathonu za rok 2026. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Časopis je dostupný prostřednictvím sítě INTERNET na www.valencik.cz
- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (03/2026) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. května 2026.
- Rozsah časopisu je zpravidla 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.
- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@seznam.cz.
- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR

1. Úvodní poznámka

Druhé letošní číslo již tradičně obsahuje oblíbené *Knižní okénko Pavla Sirůčka*.

Následují dva materiály k diskusi:

- Neotřelá úvaha **Dušena Mišíka** o tom, jak se vyrovnat s informačním přetlakem.
- Dodatky k učebnímu textu *Základy ekonomie produktivní spotřeby*, jehož první verze byla před nedávnem uveřejněna ve Zvláštním čísle Marathonu a následoval funkční text, který byl dokončen v rekordním čase.

Důležité upozornění a výzva

Všimněte si, že toto číslo Marathonu je 199 (!). Příští bude jubilejní. Uvítám každý příspěvek, který bude důstojně připomínat cestu, kterou jsme prošli od podzimu 1996 do dnešní doby.

2. Z nové literatury

3 x Z aneb knižní okénko 25.

Pavel Sirůček

Dnešní lidé, především zasílávání digitální domorodci, čtou – míněno opravdové, tedy tištěné knihy – zoufale málo. Přitom se na pultech povalují hromady titulů. Hodně proměnlivé kvality a za nemravný peníz. Mnohdy se nabízí otázka, kdo mohl něco takového vydat? A proč? Nezřídka je drzá neprofesionalita a tragikomická lidová tvořivost (zde v krajně pejorativním smyslu) až neuvěřitelná. Pachatel dílka však patří do správné partičky, která si přihrává granty, projekty. Na straně druhé jsou autoři nuceni shánět si těžce sponzory a uboze škemrat o milodary, aby mohli publikovat i bez nároků na honorář. Prostě liberalismus ... Pravidelně nepravidelná rubrika 3 x Z¹ telegraficky představuje pel-mel knížek, které z různých důvodů nejsou recenzovány samostatně. Nicméně pozornost, samozřejmě i kritickou, si snad zaslouží.

¹ Zalistujme – Začtème se – Zapřemýšlejme.

Pětadvacáté pokračování představuje pestrou pěticí publikací:

- Kaplický, V.: *Zrádná obálka*. Praha: Melantrich 1938. 194 s. ISBN nemá & *Smršť*. 4. vydání. Praha: Československý spisovatel 1988. 448 s. ISBN nemá.
- Mařík, V., Keil, R. a kol.: *Průmysl 4.0: Základ ekonomické transformace ČR*. Praha: Management Press 2024. 384 s. ISBN 978-80-7261-604-6.
- Syruček, M.: *Soukromí prezidentů*. Praha: Česká citadela 2020. 281 s. ISBN 978-80-88362-09-6 & *Archívy vydávají svá tajemství*. Praha: Česká citadela 2024. 233 s. ISBN 978-80-908519-6-2

Dvakrát Václav Kaplický

(aneb o tragikomickém odboráři a rebelantských sedlácích u Chlumce)

Národní umělec Václav Kaplický nenapsal jen klasické dílo *Kladivo na čarodějnice*.² Sepsal toho mnoho. Při likvidaci pozůstalosti nečekaně objeveno několikero Kaplického publikací.

Veselý i smutný příběh z doby nezaměstnanosti je podtitul knížečky-brožurky *Zrádná obálka*. Vydáno LP 1938 v *Melantrichově Laciné knihovně*. Cena svazku činila 5 Kč. Laciná knihovna je název výstižný (a netýká se pouze ceny). Text by mohl sloužit i jako námět pro prvorepublikový film. Tragikomedií. Komické prvky se prolínají s pochmurným dějem i vyústěním bez happyendu. Ani jedna z vystupujících postav není sympatická a nelze jí fandit.

Úvod podepsaný iniciály J. P. nese název *S Kaplickým do našich dnů*. Dílo *Zrádná obálka* je – nadneseně – titulováno jako román „o nás a pro nás“ (s. 4 anot. publ. 1938). Coby román skutečného života, s poukazem na zcela zvláštní místo v naší literatuře. „Mohli bychom jej nezat románek sociálním, ale i detektivkou, plnou napětí a humoru, či tragickým příběhem nenapravitelného poctivce Jaromíra Lutovského, nebo konečně kronikou maloměstáka, dílenského mistra Gustava Brouсила. Není v něm ani stopy po realismu ...“ (s. 2 anot. publ. 1938). Těžko zařaditelné dílko má ukazovat „východisko se zdánlivě beznadějného chaosu dnešní mravní krise“ (s. 3 anot. publ.). Optimistické: „Se vším, co brání našemu svobodnému životu třeba bojovat, vytrvale bojovat a nedat se znechutiti přechodnými nezdary“ (dtto).

Mladý nezaměstnaný úředník Lutovský se stává tajemníkem odborové organizace a hodlá páchat dobro ve prospěch dělnictva. Snaží se pomoci v rámci možností, vede i stávkou. Leč je konfrontován s nátlakem ze strany zaměstnavatelů, ale i s malou solidaritou a nedostatečným zájmem ze strany samotného dělnictva. Hned na začátku chce sociálními poměry zkroušený Lutovský spáchat sebevraždu. Pokus probíhá i končí groteskně. Ala komedie s Vlastou Burianem. Na scénu vstupuje dílenský mistr Brousil, Lutovského strýc. Lutovskému zprostředkovává místo v odborech, kde je organizován spolu se svými dělníky. Na které je zlý pes. K majiteli tiskařského závodu je poníženež servilní. Popis jeho domácí idylky s pečenou husou nebo nedělním výletem k vodě připomene otce Kondelíka. Který byl laskavý. Brousil je ovšem prevít. V dílně má práskače Pšádu, který mu podává pravidelná hlášení. V modré obálce. Ondyno Brousil v obálce nalézá hlášení podstrčené, bonzující i na donašeče Pšádu.

Brousil začíná pátrat, kdo jest autorem. Chce využít vlnadnou dělnici Fanču, kterou si pozve domů, aby ji tímto úkolem pověřil. Fanča si přivydělává vlastním tělem a pozvání interpretuje jinak. Paní Brousilová je totiž právě pryč. Proti pohlavnímu styku Fanča nic nenamítá, jen podotýká, že měla být předem upozorněna, aby si vzala čisté prádlo. Brousil je zmaten. Do bytu teatrálně vpadá paní Brousilová, upozorněná na dámskou návštěvu slídívou sousedkou. Brousilová vyhrožuje rozvodem. Brousilovi se v dílně všichni smejí, neb Fanča je povídavá.

Brousil dává – i přes odmítavé stanovisko majitele, kterému se Fanča líbí – Fanče výpověď za podrývání autority. Dílna stojí za Fančou, kterou podporuje i odborář Lutovský, čímž se Brousil cítí podveden a zrazen. Závěr je nedotažený a otevřený. Kdo spáchal „zrádnou obálku“ prozrazeno vlastně není. Vypuká stávka, ohledně Fanči úspěšná. Doplácí na ni ovšem Lutovský. Ocítá se opět bez práce a je ještě odsouzen za peníze, které vylákal na Brousilovi. Ve finále navštěvuje Lutovského exekutor. Lutovský však „uchopil židli a jedním mocným škubnutím od ní odtrhl přední nohu. Exekutor na víc nečekal“ (s. 191 anot. publ. 1938).

Těmito slovy text končí. No, co říci a ... Kdo Kaplického nezná, tak by tzv. románem *Zrádná obálka* seznámení asi začínat neměl. Nejlepší práce V. Kaplického to vskutku není. Nicméně i v tomto dílku V. Kaplický dokazuje, že psát umí. A postupně se posouvá dále. K realismu.

K nejlepším Kaplického textům bývá řazen román skutečný – *Smršť*, sepsaný 1953-55. „*Děj se odehrává v druhé polovině 18. století a líčí krvavě potlačené povstání venkovského lidu na Chlumecku, Hradecku a*

² Např. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel 1987. 352 s. ISBN nemá. K čarodějnickým procesům na severní Moravě i demonizovanému inkvizitorovi Bobligovi srov. Čechura, J.: *Kronika jednoho šílenství: Čarodějnice na severní Moravě v 17. století*. Praha: Vyšehrad 2023. 416 s. ISBN 978-80-7601-871-6 & *Heinrich Franz Boblig: Temná postava čarodějnických procesů*. Praha: Vyšehrad 2024. 248 s. ISBN 978-80-267-3036-1. Resp. jejich představení recenzi *Severomoravské kladivo na čarodějnice – mýty, realita a německý sex* in 3 x Z aneb knižní okénko 20. *Marathon*, 2025, roč. 29, č. 2, s. 7-32. ISSN 1211-8591.

Bydžovsku“ (<https://www.databazeknih.cz/knihy/smrst-85881>). Aneb „Dopadli jako sedláci u Chlumce“.³ Chváleno bývá zpracování historických reálií propojené s osudy několika románových postav. Mnohé Kaplického práce připomínají literaturu faktu. Leč interpretace historických událostí přitom nezřídka zavání autorskou licencí. Doba sepsání také vyžadovala silně černobílou interpretaci se stereotypní kritikou strany „starého řádu“. Představitelé katolické církve jsou vesměs tlustí, s mastnými bradami, obcující s kuchařkami. Správci, panští úředníci i měšťané obvykle lakotně hamižní, neschopní poseroutkové, myslící pouze na to, co ukrást a zašantročit. Na straně druhé rebelantští blouznivci helvítských nauk, navazujících i na tradice husítské, v neposlední řadě včetně rabuňku panských majetků.

Rozjezd je rozvlekle pomalejší. Především *Část I. Blýskání na časy* (se šestnácti kapitolami). Následuje *Část II. Svobodu, nebo smrt* (dvacet osm kapitol) a *Část III. Ani svoboda, ani smrt* (sedmáct kapitol). Knihu uzavírá dodatek J. Nejedlé, nazvaný podle hesla provolávaného v březnu LP 1775 živelným přívalem venkovského lidu českého i německého: „Svobodu, nebo smrt!“. Historická freska Kaplického je chválena za uměleckou sílu, vypravěčskou živost a sdělnost při zobrazení dramatických dějů v poslední čtvrtině 18. století. A za sociální náboj. Řazena je do Kaplického volné pentalogie o protifeudálních povstáních venkovanů: *Čtveráci* (1952), *Železná koruna* (1954), *Smršť* (1955), *Rekruti* (1956) a *Zařatá pěst* (1959).

Kladivo na čarodějnice (1963) je čtivější i atraktivnější. A krutě temnější. *Smršť* startuje vcelku optimisticky. Život sedláků sice není žádná idylka, ale lid venkovský upřímně věří v císařské dekrety. Všechno svalují na zlou vrchnost s hamižnými správci, kteří jim císařská nařízení (včetně zlatého patentu údajně podepsaného zlatým perem⁴) mají zatajovat. Atmosféra postupně houstne, drobných neposlušností, neuctivostí, šarvátek i přímých útoků přibývá. Představy sedláků i profesionálních buřičů – emisarů pruského krále (kdy tzv. Velký Fric chtěl získat další kolonisty pro své země a současně způsobit nový neklid v části habsburské monarchie) či tzv. selského gubernia se sídlem ve Rtyni – jsou tragikomicky naivní. Věří, že stačí jen se shromáždit, táhnout v jednom houfu, trošku zadupat a hnedka se z pánů stanou kmáni a z kmánů páni. Z nuzné ratejny se čeládka automaticky přestěhuje do baronových komnat a postelí. Sedláci přitom spoléhají i na pomoc vojáků, rekrutujících se z venkovských synků. Na scéně se taktéž pyšně mihnou osvícení národohospodáři z vídeňského

³ Na připomenutí porážky sedláků – pod vedením tzv. selského gubernia v čele s rychtářem Antonínem Nývltlem ze Rtyně v Podkrkonoší – v bitvě u Chlumce nad Cidlinou 25. a 26. 3. 1775. „Ve východních Čechách se v roce 1775 část hospodářů, sedláků i rychtářů rozhodla vzbouřit proti vrchnosti. Nastalo několikadenní přepadání vrchnostenských kancelářů a zámků, během kterého povstalci vyjídali sklepy, pili zásoby vína, piva, a požadovali zrušení roboty. Povstalci chtěli jednat se zástupci zemské vlády v Praze, ale před Prahou byli zatčeni vojskem. Ostatní vzbouřenci se o den později pokusili dostat do Chlumce nad Cidlinou, ale měšťané zatarasili ulice barikádami a bránili své město, dokud nedorazila královská armáda ...“ (<https://strednicechy.rozhlas.cz/vite-proc-se-rika-dopadli-jak-sedlaci-u-chlumce-a-o-kerem-chlumci-je-vlastne-9035976>). O jednoznačný neúspěch se však přitom nejednalo. „... Marie Terezie následkem tohoto povstání většině sedláků udělila generální pardon, zmírnila robotu, a do šesti let po této bitvě bylo u nás nevolnictví zrušeno“ (tamtéž). Srov. sborník historických studií o selském povstání Bouza, E., Metelka, J. (eds.): *Povstání poddanského lidu v severovýchodních Čechách*. Hradec Králové: Kruh 1975. 436 s. ISBN nemá.

⁴ Tento měl rušit robotu a velkou část kontribuce přenášet na šlechtu. Za Josefa II. bylo poddanství a robotnické povinnosti na čas převedeny na peněžní platby. Zrušeno poddanství v Rakouském císařství bylo vyhlášeno až 7. 9. 1848. Neboť většina půdy byla majetkem vrchnosti, bylo třeba ji nejprve spolu s robotními povinnostmi vykoupit. K zásadním problémům náleželo stanovení hodnoty rustikálu a robotních povinností. Pro vyřešení byla ustanovena komise, jejímž úkolem bylo rozjet se do všech koutů českých zemí a vyčíslit hodnotu (nejen) hospodářsky využitelné půdy. Poddaní nemuseli zaplatit celou částku za své pozemky najednou, nýbrž měli možnost postupně si rozvrhnout splátky až na 20 let. Ze stanovené částky 90 milionů zlatých si jednu třetinu nárokoval stát a zbylé dvě třetiny přišly vrchnosti. Ovšem i do částky určené přímo šlechtě zasáhl stát a to zaplacením poloviny částky za poddané. Významnou roli sehrál i toleranční patent, který byl součástí reformy osvicenského absolutismu – josefinismu. Vydán byl 13. 10. 1781 císařem Josefem II. Umožňoval legální existenci dalších tří křesťanských vyznání (kromě dosud jediného povoleného římskokatolického). V praxi existovala série patentů a prováděcích nařízení, upravujících toleranci rozdílně pro různé země monarchie.

dvora. František Antonín Raab⁵ a Joseph von Sonnenfels.⁶ Vykresleni jsou jako nadutí vzdělanci, kteří povýšeně hledí nejen na poddané, nýbrž především na šlechtické pány.

Přítom i osvícenější vrchnost připouští, že příčiny úpadku Království českého souvisejí s přílišnou robotou a souvisejícím špatným a nedostatečným obděláváním zemědělské půdy. Někteří dokonce žertují, že drobná rebelie v Čechách by vlastně neškodila. Vysoká šlechta by byla v jednání o reformách povolnější a vídeňský dvůr by byl nucen k rozhodování ráznějšímu a rychlejšímu. Marie Terezie uznávala, že jen řádně zabezpečení sedláci mohou řádně platit daně. Josef II. byl ještě radikálnější a dodával, že jen z dobrých sedláků mohou být dobří vojáci. Naslouchal radám osob jako Sonnenfels, leč snahy o reformy ztroskotávaly v komisích, kde rozhodovala staromilská šlechta. A stav českého zemědělství se nelepšil.

Rebelie je rozdmýchávána stále mohutněji. Od severu, kde rebelie započaly, fouká ostrý vítr. Velmi ostrý. Sedláci přitáhnou k Hradci a požadují propuštění arestovaných. Jedná se s nimi a oni se rozejdou. Mezi venkovským lidem však kolují cedulky o blížícím se zúčtování s vrchností, obsahující příslušné instrukce. Šlechta dostává cedulky výhrůžné a začíná mít obavy nejen o majetky a prebendy, ale i o holé životy. Strach dostává i císařský generál Laudon, žijící v ústraní v bečvářském zámečku v kraji Kouřimském. Podvkráte na něj do kočáru sedláci i střileli. V březnu LP 1775 vzešla setba, kterou nespokojenci osívali český venkov. Vítr od severu zvedá moře lidského vzdoru a vlna za vlnou zaplavuje stále větší a větší kusy země. 20. 3. ze Rтынě vytáhlo tři sta poddaných. Jak táhli, přidávali se další a další.

Záleželo přítom na vůdcích, jak si vzbouřenci počínali. Davy selského lidu pod vedením A. Nývltu se nedopouštěly násilností. V Polici, Náchodu a Novém Městě byla jednání pokojná. Výsledkem byl revers podepsaný odpovědnými panskými úředníky, kterým se poddaným citelně zmenšovaly roboty. Lidé se pak pokojně navrátili do svých vesnic. Jinde ovšem rychtářům rozvaha chyběla. Vypleněn byl např. smiřický zámek. Na Hradecku se rozpoutala hrozná bouře a celý kraj se třásl před pochodující chudinou. Zámky plenili, plundrovali i další panská sídla a kostely či fary. Rozkaz tzv. selského gubernia zněl, že z každého čísla se k rebelantům musí přidat alespoň jeden mužský. Kdo se bude vzpírat, budou mu rozmláceny dveře, rozbita okna, rozbořena pec a všechno zplundrováno. Selský příval dorazil i do Barchova. Sedlácké regimenty táhnou na zámek. Pomodlit se otčenáš, ale pěkně po selsku! Chtějí svobodu. Povstalecký houfec – vylezlý z panských ratejen, zatuchlých chalup a všelijakých brlohů – vítá dvorská čeládka, která sama již rebelovala. Vzbouřenci plní kancelář důchodního, marně hledaje zlatý patent. Plní baronovy komnaty. Zneuctěna je kaple. Správce je donucen podepsat revers o zrušení roboty a odpuštění restů na daních. Ve dvoře je na trestného dřevěného osla posazen nenáviděný šafář. Vzbouřenci táhnou na Libčany. S voláním: „*Dejte svobodu! Svobodu, nebo smrt!*“ (s. 232 anot. publ. 1988). V zámku se chovají podle rady: „*Perte, tlučte, rozbíjejte!*“ (s. 252 anot. publ. 1988). Mnozí toho využívají a namísto svobody se zaměřují na lup. Panští úředníci jsou napadáni fyzicky, někde i lynčováni. Místní vrchnost propadá panice, v Praze však panuje podivuhodný klid. A z vojenských pušek zatím nehoukla ani jedna jediná rána. Přesto, že v kraji vojska bylo dost.

Sedlácké hordy přitáhnou ke Chlumci, který se však brání. Městští tatíci chtějí zahnojencům ukázat. „*jak se trestá opovázlivost*“ (s. 301 anot. publ. 1988). Organizují obranu města. Využívají Velkochlumecký rybník, Mlýnský potok i Cidlinu. Na mostě měl být připraven oddíl pivovarské chasy – s dardami, halapartnami, mušketami a pistolemi – s jasným rozkazem: „*Co neposekáte, hodíte do řeky*“ (s. 302 anot. publ. 1988). Staví se barikády. Obránci ani rebelanti však netuší, že celému povstání je již odzvoněno. Předtím totiž selské zástupy přitáhly ku Praze. Na Špitálském poli na ně zaútočil pluk pěchoty a jízdy. Povstalci se dávají na zmatený útěk a

⁵ (1722 – 1783). Původně advokát, který zakotvil ve státních službách, povýšen na rytíře z Ravenheimu, Podporoval bezcelní zónu v přístavu Terst. Působil jako dvorní rada u vídeňské obchodní komory, s cílem povznesení zemědělské a průmyslové výroby. Zaváděl chov včel, bourců, ovcí či pěstování barviřských rostlin. Zasazoval se o obdělávání ladem ležící půdy a celkové zefektivnění hospodaření. Byl jmenován tajným státním referendářem a ředitelem komorních statků v Čechách. Na dvou zkonfiskovaných jezuitských statcích v Čechách testoval nahrazení roboty (povinností poddaných určitý čas pracovat na statcích vrchnosti) pronajmutím půdy poddaným, kteří odváděli vrchnosti místo práce peníze. Robotní výkup byl na několika místech realizován, ale Raabova poddanská a pozemková reforma („*raabizace*“) byla po – smrti Marie Terezie – Josefem II., na nátlak velkostatkářů. zastavena LP 1790. Srov. Rabb, F. A.: *Unterricht über die Verwandlung der Kais. und Königl. böhmischen Domainen in Bauerngüter*. Vídeň: Johann Thom. Edl. von Trattner 1777. 205 s. ISBN nemá.

⁶ (1732 či 1733 – 1817), rozený Josef Perlín, později rytíř Sonnenfels. Právník, reformátor a teoretik osvícenského absolutismu, dvorní poradce, spisovatel, divadelní kritik. Mikulovský rodák, původně učitel hebrejštiny, který přešel ke katolictví. Spoluautor trestních zákoníků, zasloužil se o zrušení mučení v Rakousku. Reformoval soudnictví, vězeňství i policejní práci. Neúspěšný reformátor vídeňského divadla, s cílem – pomoci cenzury – z tohoto učinit vzdělávací ústav. Poradce Josefa II., universitní profesor. Práce *Grundsätze der Polizei, Handlung und Finanzwissenschaft* (Wien: Kurzböck 1771. 472 s. ISBN nemá) se stala dlouhou používanou vysokoškolskou učebnicí. Přispěl k přeměření půdy v monarchii (tereziánský a josefínský katastr), prosazoval reformy daňové (včetně zdanění šlechtické půdy) aj. Bývá fazen k pozdějším představitelům kameralismu – německé verzi merkantilismu. Srov. Krameš, J.: Výuka politických věd a ekonomické myšlení v první polovině devatenáctého století v českých zemích. *Politická ekonomie*, 2010, roč. 58, č. 5, s. 641-656. ISSN 2336-8225.

jsou pochyťováni jako zvěř na panských honech. Stovky rebelantů jsou uvězněni. 25. 3. ráno se ocitají ozbrojení povstalci před Chlumcem. Stále věří, že hodný císař Josef nařídil vojsku, aby se do ničeho nemíchalo. Pivovarníci na mostě nejsou a pár vojáků místní posádky selské davy raději pouští do panského dvora s pivovarem. Direktor je přinucen podepsat lejstro o zrušení roboty a vzbouřenci vesele rabují byty úředníků i sklepy pivovaru. Barikády do města však útokům odolávají a teče krev. Náhle do bojujícího města vpochoduje vojenský oddíl. Nejdříve rebelanty varuje a jen vytlačuje. Vojáci jsou ale napadáni a začínají střílet ostrými nikoli jenom do vzduchu. Nastává divoká vřava, při které sedláci padají z hráze do rybníka. Vedle porážky na Špitálském poli a řeži chlumecké přichází třetí porážka u Nového Bydžova. Ten se předtím nebránil a byl rebelanty plněn. Od Jičína ale přitáhl generál s několika kompaniemi. Povstalci Bydžov opustili a hodlali jej vyhladovět. Z Prahy vyrazil na pomoc mohutný sbor, ale ještě nežli dorazil, sedláci se sami rozprchlí. Vojsko po kraji pochyťovalo rebely. A sedláci dostali na prdel ... Obrazně i doslova. V Chlumci na rynku svištěla lískovka. Rebelanty na dubové lavici mrská vojenský profous.

Kaplického díla, včetně práce představované, často nemají „jediného nebo několik ústředních hrdinů, ale hned celé zástupy“ (s. 441 anot. publ. 1988). Tady zaujme roudnický rychtář Jan Chvojka, zvaný Student. Zprvu uvážlivý, pak – částečně i proti své vůli – jeden z vůdců chlumecké rebelie. Dále helvítský bouřlivák Josef Radoň, tajemný štváč-emisar tzv. selského gubernia Franci Ťok (se zlatým penízem na krku, o kterém si mnozí jednoduší dokonce mysleli, že je to sám císař Josef coby selský císař), rychtářský synek z Kratonoh Jenik Pražák po ušiska zaláskovaný do Terezky Kubátové z Barchova a především vysloužilý husar, barchovský ponocný Kašpar Podhola. Který má za ušima. S rebelanty netáhl, nýbrž se pohodlně uvelebil v komnatách barona Sosnovce na barchovském záměčku. Po porážce rebelie sice ponocenství za trest ztrácí, ovšem jen na čas. Obec bdělého strážce Kašpara potřebuje. Nastěhuje se ke staré Radoňové, které syna v Bydžově na šibenici vytáhli. Jenik si bere Terezku. Zavvonil zvonec a ... V samotném závěru jsou zmíněny experimenty komorního intendanta F. A. Raaba. Dostává od císařovny do správy bývalá jezuitská panství Žířeč a Žaclěř, kde provádí radikální reformy. Panství rozděluje na malé dílce a přiděluje sedlákům, chalupníkům a podruhům, kteří mají na těchto dílech samostatně hospodařit. Experiment má císařovnu přesvědčit o výnosnosti a výhodnosti nového způsobu hospodaření.

Pro dnešek s V. Kaplickým končíme. Ve skříni čekají tituly *Gornostaj*,⁷ *Čtveráci*⁸ a *Rekruti*.⁹

P.S. Četba Kaplického románu z dob Marie Terezie a Josefa II. inspirovala k premiérovému shlédnutí filmu *Poklad hraběte Chamaré* (ČSSR, 1984, 78 min., režie: Z. Troška). Odehrává se LP 1781. Stylové drama je působivé i když dosti roztržité, s hektickým dějem. Podivná kamera je rádobyumělecká. Úvodní sekvence nasadí laťku řádně vysoko, leč tato dále udržena již není. V jiráskovském duchu jsou postavy černobíle schématické – konzervativní katolíci zlí a fanatičtí, osvícenští evangelíci hodní a hezcí. Jinak ovšem dosti dobrý – a překvapivý (i vzhledem k osobě režiséra) – film. Mladší bratr Vávra opusu *Kladivo na čarodějnice*¹⁰ ...

Tuzemský bublifuk 4.0 podruhé

Publikace je vizuálně velice podobná knize Mařík, V. a kol.: *Průmysl 4.0: Výzva pro Českou republiku*. Praha: Management Press 2016. 271 s. ISBN 978-80-7261-440-0. Předběhněme – nejenom vizuálně. I obsahově. Převažují obecné, převážně inženýrské, technikálie. Jinak fráze, fráze a zase fráze. Velmi početný kolektiv autorů, budící zdání vědeckosti. U kapitol obvykle figuruje celá řada jmen. Čtenář přemýšlí, proč výpisky z nejruznějších dokumentů, směrnic atp. muselo sepisovat tolik hlav. Vnucuje se odpověď, že jsou uváděni proto, aby zde byli uváděni ... Se všemi konsekvencemi, včetně tzv. vědeckého hodnocení a pěnězvodů.

Titul *P4.0., Výzva ...* se strefil do správné doby. Vše 4.0 tehdy bylo „cool“. Světem měla dramaticky otrásat tzv. čtvrtá průmyslová revoluce (4IR). Mělo jít o úžasný pokrok, o zásadní a kvalitativní zlom, kdy už vůbec nic

⁷ 3. vydání. Praha: Naše vojsko 1982. 209 s. ISBN nemá. O žoldnéřské úloze legií na Sibiři – sepsáno po I. světové válce, hned po návratu V. Kaplického z pevnosti na mysu Gornostaj. Vydáno poprvé až roku 1936. Iluzemi o legionářích Kaplický rozhodně netrpí. Podle oficiální anotace: „*Kniha vypráví o legionářích v Rusku, jejich cestě z rakouské armády do ilegálních československých legií. Líčí o problémech jaké měli vojáci, o bojích s bolševiky, o obyvatelích Ruska a o hladu, který je provázel. Autor také vypráví o zajateckém táboře, kde řádila úplavice a o podmínkách v jakých tam žili*“ (<https://www.databazeknih.cz/knihy/gornostaj-233848>).

⁸ 3. vydání. Praha: Československý spisovatel 1956. 650 s. ISBN nemá. „*Román o hrdinech „bezejmenných“ mapuje začátek třicetileté války přes životní osudy „méně významných“ lidí, kteří jsou ale nečekaně rozvášní a čestní, ale současně je spojuje silná touha po boji s tehdejšími pány*“ (<https://www.antikavion.cz/kniha/ctveraci-vaclav-kaplicky-1969?produkt=1206564>).

⁹ Praha: Mladá fronta 1956. 361 s. ISBN nemá. Silný příběh ze Žďárských vrchů z dob poblouznění francouzskou revolucí. „*Děj románu se odehrává v lesích Českomoravské vysočiny, kde se shromažďuje „zelená armáda“, chasníci, kteří utekli před vojenskou službou. Jan Makovský, který sní o tom, že z nich udělá selskou armádu, která pak počká na Francouze a spolu s nimi vybojuje svobodu, je hlavním hrdinou*“ (<https://muj-antikvariat.cz/kniha/rekruti-kaplicky-vaclav-1956>).

¹⁰ ČSSR, 1969, 103 min., režie: O. Vávra.

nemělo být „jako předtím“. Tzv. „druhá éra strojů“ měla znásobovat nikoli síly fyzické, nýbrž duševní, přičemž měla fantasticky napomáhat k uvolnění síly lidského ducha a kreativity. Bla, bla, bla ... Odpovědí na především německý projekt *Industrie 4.0* měla být tuzemská vize, resp. koncept *Průmysl 4.0 (P4.0)*. Převratná transformace průmyslu, celé ekonomiky a i celé společnosti, ke které bylo třeba především změnit myšlení. *P04., Výzva ...*“ byla propagována, byla známá i se o ní (trošku) diskutovalo.

Uběhlo pár roků a obdobný kolektiv vydává pokračování – knihu *P4.0., Základ ...*“. Diskuze o této autor těchto řádků nezaznamenal a ani se mu žádné nedaří zpětně vyhledat (včetně sebemenších ohlasů, recenzí apod.). Publikování proběhlo bez větší pozornosti a zájmu. 4IR ještě sice úplně nevyšuměla, leč tak cool již zdaleka není. Změnily se i příslušné buzzwords.¹¹

Většina přemýšlivějších již pochopila, že nepřišla žádná převratná revoluce, nýbrž se jedná o postupnou a dlouhodobou evoluci. Konec největších technologických iluzí lze vztáhnout zhruba k roku 2018. Totálnímu splasknutí bubliny 4.0 měla zabránit její zelená etapa, kdy technologie 4.0 začaly být tlačeny „zeleným“ směrem 5.0¹² (pod fanglemi digitalizace a ozelenění coby spásy Evropy) – a to např. pro Evropu sebedestruktivním plánem Zelený úděl. Přichází koronakrize 2020-22 jako kolaps neoliberální globalizace (v kontextu synergie krizí liberálního Západu) a následně začíná docházet k přeformátování světa.¹³ Nikoliv ovšem podle plánů *Velkého resetu* coby záchrany hroutícího se globalismu, nýbrž v režii Trump 2.0.

Zpět k představovanému titulu *P4.0., Základ ...*“. Zopakovat by šlo skoro úplně vše z recenze předchozí *P4.0., Výzvy ...*“ z roku 2016. Krátká verze zmíněné recenze vyšla v *Politické ekonomii*,¹⁴ obsáhlejší v *Marathonu*.¹⁵ S *P4.0., Výzvy ...*“ operovaly i další materiály,¹⁶ včetně pokusu o srovnání s jinou kolektivní studií, a to *Civilizací na rozcestí* mezioborového týmu R. Richty.¹⁷ Pokusu již od počátku nutně neúspěšného, neboť jde o texty nesouměřitelné. Jako FC Kotěhůlky z okresního přeboru vážně porovnávat s Realem Madrid. Tým R. Richty byl opravdu tým vědecký, badatelský, výzkumný a jeho členové opravdu chtěli světu něco sdělit. A hlavně také měli, co sdělit. Nejenom splnit čárku či jakési zadání (snad i politické).

Autorský kolektiv *P4.0., Základů ...*“ je rozsáhlý, inženýrů desítky, leč ekonomů je tam opět méně nežli šafránu (možná dokonce žádný). Politický ekonom tedy žádný určitě. Což není míněno (jen) jako výtka, spíše

¹¹ Připomenout lze např. rok 2023 se zviditelním AI v médiích. Dnes je hitem přechod od AI generativní k AI agentní. Což má – mimo jiné – být poslední šancí pro Evropu jak chytit dech (nejenom) hospodářský. Další z bublin? I. Švihlíková varuje: „Bublina na trhu umělé inteligence ukazuje nejen výrazné nadhodnocení řady titulů, ale i zoufalou snahu najít něco, co byt' jen krátkodobě dodává atraktivní výnosy. Ač se objevuje řada srovnání s bublinou dot.com z konce 90. let, tentokrát jsou to obří nadnárodní korporace, jež investují křížově jedna do druhé ...“ (Jaké karty nám rozdá rok 2006. *Mladá fronta Dnes*, 9. 1. 2026, s. 8. ISSN 1210-1168).

¹² K nemnoha novostem, které se recenzent z *P4.0., Základ ...*“ dozvěděl, náleží averze autorů k vizím *Průmyslu 5.0*. „Na závěr je ještě nutno varovat před koncepty *Průmyslu 5.0*, které matou odbornou i širokou veřejnost. Vyvolávají mylnou představu, že *Průmysl 4.0* byl dokončen. Podle jedné z posledních definic *Průmyslu 5.0* se jedná v podstatě o koncept *Průmyslu 4.0* s důrazem na „human-centric“ výrobu, tedy na výrobní procesy probíhající v úzké interakci člověka a stroje. S tím však *Průmysl 4.0* při cestě k zvýšení míry automatizace a digitalizace taktéž počítá jako s důležitým elementem. Žádnou skutečně průlomovou technologií tak *Průmysl 5.0* nenabízí. Je to jen zneužití terminologie“ (s. 20 anot. publ.). Srov. Brequeová, M., De Nul, L., Petridis, A.: *Industry 5.0: Towards a Sustainable, Human-Centric and Resilient European Industry*. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2021. 46 s. ISBN 978-92-76-25308-2. Autoři hlásají doplnění paradigmatu *P4.0* tím, že vede výzkum a inovace k přechodu na udržitelný a odolný evropský průmysl zaměřený na člověka a přesouvá zaměření z hodnoty výhradně pro akcionáře na hodnoty pro všechny zúčastněné (kapitalismus stakeholderů). Má jít o reakci na výzvy koronakrize a ambici stát se prvním klimaticky neutrálním kontinentem. Cílem má být „nový normál“ s konkurenceschopnějším, udržitelnějším a zelenějším evropským průmyslem. Prostředkem nová vlna inovací, kterou nutno řídit. Je třeba uskutečnit „dvojí přechod“ – zelený a digitální, s redesignem ekonomik i aktualizace průmyslových politik, s využitím investice do výzkumu a inovací.

¹³ Pracovně lze vyčlenit – pro stále více upadající a zaostávající liberální Evropu – etapy tzv. revoluce 4.0: technologicky iluzorní (cca 2013-18), zelená (cca 2018-20), koronavirová (cca 2020-22), moralistně válečná (cca 2022-24), zbrojně válečná (cca 2025-?). Namísto digitalizovaného a zeleného průmyslu 5.0 nastává tvrdá realita deindustrializace nejenom (destabilizovaného a tzv. multikulturního) Německa, které „to nezvládlo“.

¹⁴ Další bublina nebo opravdu epochální změna? *Politická ekonomie*, 2018, roč. 66 č. 2, s. 278-283. ISSN 0032-3233.

¹⁵ *Bublifik 4.0? Marathon*, 2017, roč. 21, zvláštní číslo, s. 3-34 + příloha s. 56-64. ISSN 1211-8591.

¹⁶ Výzvy levce ve světle tzv. revoluce 4.0. *Alternativy (časopis CSTS)*, 2017, roč. 1, č. 1, s. 92-132. ISSN nemá; Průvodce literaturou 4.0 (aneb kritické otázky nad frázemi a mýty 4.0). *Fórum společenských věd Klubu společenských věd*, roč. 2018 (VI), s. 1-66. ISSN 2336-7679; Minislovníček a literatura 4.0. *Medias res*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 35-67. ISSN 2464-6334; Revoluce 4.0: fakta a mýty. In Heczko, S. a kol. (2020): *Ekonomika a společnost 4.0*. Ostrava: Key Publishing 2020, s. 163-201. ISBN 978-80-7418-338-6; Zelená pseudorevoluce 4.0. *Medias res*, 2020, roč. 5, č. 1-2, s. 18-33. ISSN 2464-6334; *Bublina 4.0 – marxistický pohled prizmatem staré levce* včetně dodatku *Zelená etapa 4.0 a koronakrize*. Praha, Institut české levce 2021 či (Staro)nové transformace kapitalismu aneb civilizace opět na rozcestí. In Exner, V., Dolejš, J. (eds.): Sborník textů k tématu socialismus v 21. století. *Alternativy (časopis CSTS)*, 2025, roč. 9, mimořádné číslo, s. 110-166. ISSN nemá.

¹⁷ *Nové čtení Radovana Richty. S předmlouvou R. Valenčíka. 1. elektronické vydání (pdf), resp. 2. doplněné a upravené vydání*. Praha: Institut české levce 2024. ISBN 978-80-908974-0-3 (pdf).

jde o konstatování neúprosného faktu. (Ne)mírně zarazí, že uváděný druhý hlavní spoluautor (resp. koordinátor) R. Keil nemá ani titul magisterský (inženýrský). Přičemž má jít o samotného ředitele Národního centra Průmyslu 4.0! Tituly zárukou kvalitou sice asi nejsou, ale – při vší účtě – ředitel Národního centra Průmyslu 4.0 uváděný jako bakalář et bakalář et bakalář působí zvláště. A i celá kniha je taková ... (bakalářská). Vypadá jako malá domů ... (tedy malá pořádně, ale pořádně veliká). Dodejme, že práce je dostupná nejenom v podobě tištěné, nýbrž i coby e-publikace. Kdesi na nás vykoukla dokonce nabídka audioknihy. Představa poslechu je pro nás masochistický bizár ...

Inženýrsko-technické zaměření obou textů *P4.0* je patrné. Nakonec, proč ne. Potřebné takové materiály jsou. Jenže je tu velké ale ... „*Vědění jak*“ důležité je, ovšem bez absence „*vědění proč*“? Aplikujme myšlenky jednoho z tria tzv. ekonomických nobelistů pro rok 2025 (odměněných za vysvětlení vlivu inovací na růst) – ekonomického historika J. Mokyra.¹⁸

Mokyr propaguje průmyslové osvícenství, které mělo umožnit spojování znalostí a zapojení vynálezů do hospodářství. I jejich neustálé zlepšování, čímž byl nastartován hospodářský růst v době průmyslové revoluce. K jehož udržení je potřeba obousměrná spolupráce mezi teorií (vědou) a praxí (řemesla apod.). Průmyslovou revoluce ve Velké Británii nepovažuje J. Mokyr za náhodný jev. Tato neměla být důsledkem pouhého akumulace kapitálu ani výsledkem kolonialismu, nýbrž měla být umožněna předchozím intelektuálním a kulturním vývojem osvícenství. Konstatována je přímá vazba mezi revolucí vědeckou v 17. století a průmyslovou v 18. a 19. století. Osvícenství vytvořilo kulturu, která oceňovala znalosti, experimenty a svobodnou výměnu idejí. Vznikla síť učenců, techniků a podnikatelů, kteří systematicky aplikovali vědecké poznatky na řešení praktických problémů. Rozlišovány přitom jsou znalosti propoziční („*vědění proč*“) a znalosti preskriptivní coby praktické recepty, jak něco udělat („*vědění jak*“). Hospodářský růst má záviset na tom, jak dobře jsou preskriptivní znalosti podepřeny propozičními. Čím těsnější spojení, tím snazší má být technologickou inovaci zlepšovat a šířit. Což má vysvětlovat, proč některé společnosti dokázaly dosáhnout trvalého technologického pokroku, zatímco jiné po počátečních úspěších stagnují. Včetně toho, že vědeckotechnická revoluce uspěla v Evropě a dlouho ne v Číně.

Nemusíme se však ohánět jen idejemi americko-izraelského hospodářského historika, stačí zopakovat slova našeho guru teorie (i praxe) inovací F. Valenty. Když se Valenta na přelomu tisíciletí zamýšlel nad tím, jak by ČR mohla vstoupit do jádra V. dlouhé Kondratěvovy vlny připomínal historii. „... *mladí podnikatelé by měli chodit na pivo do stejných hospod jako mladí fyzici, chemici a biologové. Něco podobného se dělo v české společnosti před zhruba sto lety, když Křížík a další naši vědci a podnikatelé pomáhali rozjíždět třetí Kondratěvovu vlnu*“.¹⁹ A právě spojení teorie a praxe titulům *P04* chybí nejvíce. Teorie totiž zcela absentuje.

Recenzentův závěr zní, že kniha je – pro něj osobně – opět zklamáním. Bublínou. Tentokráte, ale nikoli zklamáním překvapivým. Problém přitom může tkvět v nenaplněných očekáváních. Autor těchto řádků ohledně kolektivních prací *P4.0*, *Výzva ...*“ a *P4.0Základ ...*“ očekával odborné studie o *P4.0*, ze kterých by se dozvěděl i něco jiného nežli, že opět stojíme na jakési křižovatce. Zase před zásadní výzvou, musíme se tudíž transformovat a hlavně proměnit své myšlení. Pokolikáté už? Práce ekonomickou atp. studií o *P4.0* není, jedná se o sborník frázi a hesel. Pověštinou deklamovaných v obecné rovině, okořeněné rozsáhlými technickými pasážemi, taktéž ale v drtivé většině obecnými. Jde o manuál, kterak koncept *P4.0* inženýrsky prezentovat. Resp. o rekapitulaci toho, co se o *P4.0* oficiálně usneslo. Nikoli však vykonalo.

Nabízí se srovnání *P4.0*, *Výzvy ...*“ a *P4.0*, *Základů ...*“, s rekapitulací posunů od roku 2016 do roku 2024. Tedy za osm roků. Technicko-inženýrskou stránku si recenzent posuzovat detailněji netroufá. I přes záplavu (i nových) termínů, dokladů, směrnic etc. ale na nic skutečně převratného nenaráží. Spíše se znovu vynořují kaciřské pochybnosti směřující k tomu, čemu se trefně říká Potěmkinova vesnice ... Posuzováno pohledem politického ekonomů žádný podstatný posun zaznamenat nelze (Samozřejmě v knize *P4.0* z roku 2024 figuruje více umělé inteligence či kyberbezpečnosti, zřetelnější je povinný „*zelený*“ nátěr²⁰ atp.). Bublina 4.0 (či již 5.0) nezadržitelně splaskává. Ani konceptem 4IR se liberální Západní Evropě nepodařilo zvrátit negativní trendy a tato pokračuje v sebevražedné sebedestrukci. I u nás je přitom nutné – s využitím desítek autorů zainteresovaných institucí ziskových i tzv. neziskových – oslavně manifestovat, že těžké miliardy údajně nebyly vynaloženy zbytečně.

„*Nová monografie osvědčeného kolektivu autorů pod vedením prof. Vladimíra Mařika, navazující na úspěšnou publikaci Průmysl 4.0 - Výzva pro Českou republiku, analyzuje způsoby, jak při transformaci české ekonomiky co nejefektivněji využít pokročilé digitální technologie známé pod názvem Průmysl 4.0. Autoři vycházejí z teze, že zásadní transformace české ekonomiky je pro udržení a další zvýšení své*

¹⁸ Srov. Sirůček, P., Džbáňková, Z.: Nobel Prize in Economics for 2025. *Politická ekonomie*, 2026, roč. 74. ISSN 0032-3233 (nabídnuto redakci).

¹⁹ Valenta, F.: *Inovace v manažerské praxi*. Praha: Velryba 2001, s. 76. ISBN 80-85860-11-2. Srov. *Dialektika teorie a praxe Františka Valenty a Miroslava Tomse. S předmluvou R. Valenčíka*. Praha: Institut české levice 2025. 404 s. ISBN 978-80-908974-7-2 (pdf).

²⁰ Kde zůstala údajně všespasící cirkularita? Cirkularita přece náleží k novějším buzzwords 4.0 i 5.0.

konkurenceschopnosti nevyhnutelná a krok za krokem představují ucelenou, technologicky podloženou koncepci, jakým směrem se má průmysl i celá česká ekonomika ubírat. Docházejí k závěru, že předpokladem i podmínkou této transformace jsou nejen investice nastupující generace i všech pracovníků do vzdělání, investice do výzkumu a vývoje, dopravní i energetické infrastruktury, ale – prioritně – do technologických oblastí, tzn. umělé inteligence, robotiky, digitalizace, kybernetické bezpečnosti apod. Koncept Průmysl 4.0 je univerzální, vhodný pro všechny obory našeho života. Jednotlivé oblasti konceptu Průmysl 4.0 jsou doplněny o legislativní i další doporučení, která by měla přijmout nejen vláda České republiky a jednotlivá ministerstva, ale například také příslušné podniky, popř. i vysoké a střední školství“ (anotace např. na

https://www.cupress.cuni.cz/ink2_ext/index.jsp?include=podrobnosti&id=634923).

Publikace samotná startuje slovy: „Česká republika jako jedna z nejprůmyslovějších zemí Evropy stojí na křižovatce. Stávající ekonomický model České republiky postavený zejména na využití kvalifikované a relativně levné pracovní síly se vyčerpá. Zásadní transformace české ekonomiky, pokud máme patřit k vyspělým zemím, je nevyhnutelná“ (první vnitřní strana přebalu anot. publ.). Následuje představení práce, která má představovat „jedinou ucelenou koncepci technologicky podloženou“ (první vnitřní strana přebalu anot. publ.). Má poskytovat „šíří i hloubkou záběru ... zásadní informace všem aktérům transformačního procesu“ (dtto).

Následují fráze o komplexní prezentaci stavu, analýze trendů a vizi Průmyslu 4.0, který má orientaci na digitalizaci a inteligentní automatizaci, představovat klíčový nástroj transformace průmyslu a ekonomiky. Koncept „musí změnit způsob myšlení a chování lidí“ (první vnitřní strana přebalu anot. publ.). Myšlenky v práci obsažené mají naznačovat směr, „kterým se musí v době digitalizace a umělé inteligence Česká republika – a každý podnik – vydat ...“ (dtto).²¹ Recenze by mohla skončit, neboť mnoho jiného se čtenář již nedozvídá. Skončit by vlastně mohla i celá kniha. Tenká brožura by ji dokázala nahradit.²² Ale to by nebylo ono ...

Takže dále pouze telegraficky. Představme obsah. *Seznam autorů a spoluautorů, Předmluva. Kapitola 1 Úvod (1.1 Transformace české ekonomiky je existenční nezbytností, 1.2 Česká ekonomika stojí na křižovatce, 1.3 Průmysl 4.0 a ekonomická transformace České republiky, 1.4 Zdroje). Kapitola 2 Současný stav Průmyslu 4.0 v České republice (2.1 Průzkumy a analýzy, 2.2 Rozdílnost v přístupu k digitální transformaci a implementaci konceptu Průmyslu 4.0,²³ 2.3 Vliv dodavatelsko-odběratelských vztahů na rozvoj Průmyslu 4.0, 2.4 Rozhodující technologické oblasti,²⁴ 2.5 Co je nutno překonat,²⁵ 2.6 Zdroje). Kapitola 3 Technologické předpoklady (3.1 Úvod,²⁶ 3.2 Vybrané technologie Průmyslu 4.0,²⁷ 3.3 Obecné trendy v technologiích pro Průmysl 4.0, 3.4 Závěrečná poznámka, 3.5 Zdroje). Kapitola 4 Nové obchodní modely (4.1 Proč roste význam nových obchodních modelů v průmyslu, 4.2 Základy úspěšného obchodního modelu v kontextu Průmyslu 4.0,²⁸ 4.3 Příklady obchodních modelů postavených na technologiích Průmyslu 4.0, 4.4 Závěr, 4.5 Zdroje). Kapitola 5 Dopady Průmyslu 4.0 na trh práce (5.1 Dopady Průmyslu 4.0 na zaměstnanost v profesích a odvětvích,²⁹ 5.2*

²¹ Celá věta končí tajemně a poněkud nejasně: „... at' ho bude nazývat jakkoli“ (první vnitřní strana přebalu anot. publ.). Čímž je pravděpodobně míněn onen vytyčený směr, který každý podnik může nazývat různě. Anebo ...? Vysvětlení lze nalézt na (s. 20 anot. publ.): „Předložené principy jsou totiž univerzální, v době digitalizace a internetové revoluce naprosto přirozené. Jejich aplikací, pokud budeme jasně navigováni směrem, kam jít, dospějeme do cíle dříve a s menší únavou“.

²² Autor recenze léta pečlivě shromažďoval vládní i nevládní dokumenty týkající se Průmyslu 4.0, resp. šířeji tzv. čtvrté průmyslové revoluce. Včetně mnoha a mnoha studií – opravdu namátkou např. dokumentu *Potenciál digitální ekonomiky a kulturních a kreativních průmyslů pro další rozvoj a konkurenceschopnost České republiky* (Adamcová, J., Jetmar, M., Rudyšarová, A. Praha: Institut pro digitální ekonomiku (nedatováno). 118 s. ISBN nemá). Se shromažďováním v podobě papírové i digitální však již přestal. Všechno na jedno brdo ... Plýtvat na toto vzácnou duševní energii již nehodlá. P.S. *Příznačné je to, co se objevilo na stránkách Institutu pro digitální ekonomiku 8. 1. 2026 při snaze vygooglovat datum vydání zmíněné studie. Objevil se nápis: „Jejda ... Něco se pokazilo“. Opravdu, cosi se pokazilo s celou liberální Západní Evropou, včetně digitálního hřebku 4.0 a 5.0.*

²³ S částmi: 2.2.1 České součásti zahraničních korporací, 2.2.2 Velké české firmy, 2.2.3 Malé a střední firmy.

²⁴ Pasáže: 2.4.1 Robotika a pokročilá automatizace, 2.4.2 Využití strojového učení a dalších algoritmů umělé inteligence, 2.4.3 Modularita a flexibilita, sdílení výrobních technologií, 2.4.4 Vnitropodniková datová infrastruktura.

²⁵ Subparagrafy: 2.5.1 Poznání a motivace, 2.5.2 Technika a technologie, 2.5.3 Stát a instituce.

²⁶ S částmi: 3.1.1 Základní technologické vize, 3.1.2 Další technologie podporující základní koncept Průmyslu 4.0, 3.1.3 Testbedy a výzkumné ekosystémy, 3.1.4 Energetické aspekty.

²⁷ Se subparagrafy: 3.2.1 Systémová integrace, 3.2.2 Digitální dvojčata, 3.2.3 5G komunikace, 3.2.4 Virtuální a rozšířená realita, 3.2.5 Strojové učení, 3.2.6 Plánování a rozvrhování, 3.2.7 Kolaborativní robotika, 3.2.8 Big Data, 3.2.9 Edge/Cloud Computing, 3.2.10 Blockchain, 3.2.11 Kvantové počítání, 3.2.12 Inteligentní výrobní stroje, 3.2.13 Moderní výrobní technologie, 3.2.14 3D tisk – aditivní výrobní technologie, 3.2.15 Senzory, 3.2.16 Kybernetická bezpečnost.

²⁸ S částmi: 4.2.1 Význam obchodního modelu pro podnik, 4.2.2 Jak popsat obchodní model, 4.2.3 Obchodní modely Průmyslu 4.0 postavené na datech. V obsahu i textu samotném přitom figuruje číslování chybně. Což o profesionalitě redaktorů Management Pressu nesevědí.

Dovednosti požadované trhem práce v souvislosti s novými technologiemi,³⁰ 5.3 Vybrané aspekty dopadů digitalizace a automatizace na organizaci práce a mzdy,³¹ 5.4 Závěry, 5.5 Zdroje). Kapitola 6 Vzdělávání pro Průmysl 4.0 (6.1 Stav vzdělávání pro Průmysl 4.0 v ČR, 6.2 Základní a střední školství, 6.3 Vysoké školství,³² 6.4 Celoživotní učení, 6.5 Návrh opatření pro rozvoj vzdělávání pro Průmysl 4.0 v ČR,³³ 6.6 Zdroje).

Kapitola 7 Standardizace (7.1 Úvod, 7.2 Významné standardizační autority,³⁴ 7.3 Standardizace na jednotlivých vrstvách řízení výroby,³⁵ 7.4 Standardizace ve vztahu k jednotlivým technologickým prvkům Průmyslu 4.0,³⁶ 7.5 Závěr, 7.6 Zdroje). Kapitola 8 Bezpečnost systémů Průmyslu 4.0 (8.1 Současný stav,³⁷ 8.2 Stávající doporučení a standardizace, 8.3 Směry dalšího vývoje, 8.4 Role 5G sítě pro Průmysl 4.0, 8.5 Vliv AI a kvantových počítačů na bezpečnost Průmyslu 4.0, 8.6 Aktuální výzvy a jejich možná řešení,³⁸ 8.7 Zhodnocení situace, 8.8 Doporučení, 8.9 Zdroje). Kapitola 9 Průmysl 4.0 a udržitelnost (9.1 Udržitelnost a odolnost v kontextu konceptu Průmyslu 4.0,³⁹ 9.2 Přínos technologií konceptu Průmysl 4.0 ke zvyšování udržitelnosti ve výrobě,⁴⁰ 9.3 Přínos konceptu Průmysl 4.0 ke zvyšování udržitelnosti dodavatelsko-odběratelského řetězce a vnitropodnikové/externí logistiky,⁴¹ 9.4 Přínos konceptu Průmysl 4.0 ke zvyšování udržitelnosti v energetice a v průmyslových budovách a jejich okolí,⁴² 9.5 Stavebnictví 4.0 a jeho perspektivy, 9.6 Přínos technologií konceptu Průmysl 4.0 ke zvyšování udržitelnosti a odolnosti v kontextu ESG indikátorů,⁴³ 9.7 Zdroje). Kapitola 10 Právní a regulatorní aspekty Průmyslu 4.0 (10.1 Novinky v systému řízení strategického směřování i legislativního uspořádání v ČR i EU za poslední dekádu,⁴⁴ 10.2 Strategie ČR i EU na podporu rozvoje digitální transformace soukromého sektoru a Průmyslu 4.0 ve firmách,⁴⁵ 10.3 Jednotlivé oblasti národní a evropské právní úpravy s vysokou relevancí pro oblast Průmyslu 4.0: aktuální stav a perspektivy,⁴⁶ 10.4 Závěr, 10.5 Zdroje). Kapitola 11

²⁹ Subparagrafy: 5.1.1 Dopady do profesí, 5.1.2 Dopady do odvětví, 5.1.3 Vývoj struktury zaměstnanosti ve světle mezinárodního srovnání, 5.1.4 Očekávaný vývoj trhu práce.

³⁰ Pasáže: 5.2.1 Základní trendy ve vývoji dovedností, 5.2.2 Změny nároků na dovednosti ve vybraných sektorech, 5.2.3 Digitální gramotnost, 5.2.4 Digitální vyspělost společnosti a ekonomiky ČR v mezinárodním srovnání.

³¹ Části: 5.3.1 Nové formy pracovních úvazků a výkonu práce, 5.3.2 Práce prostřednictvím platform – Crowd working, 5.3.3 Algoritmizace práce, 5.3.4 Potenciální vliv digitalizace a automatizace na příjmové a majetkové nerovnosti.

³² Se subparagrafy: 6.3.1 Testbedy pro Průmysl 4.0, 6.3.2 Výukové programy na VŠ, 6.3.3 Existující specializované studijní programy, 6.3.4 Existující studijní programy obsahující výuku Průmyslu 4.0.

³³ S pasážemi: 6.5.1 Základní a střední školství, 6.5.2 Vysoké školství, 6.5.3 Celoživotní učení.

³⁴ S částmi: 7.2.1 Mezinárodní elektrotechnická komise (IEC), 7.2.2 Mezinárodní organizace pro normalizaci (ISO), 7.2.3 Mezinárodní společnost pro automatizaci (ISA), 7.2.4 Foundation for Intelligent Physical Agents (FIPA), 7.2.5 OPC Foundation, 7.2.6 International Data Spaces Association (IDSA), 7.2.7 Gaia-X, 7.2.8 Big Data Value Association (BDVA).

³⁵ Subparagrafy: 7.3.1 Systémy plánování podnikových zdrojů (ERP), 7.3.2 Výrobní informační systémy (MES), 7.3.3 Vrstva programovatelných logických automatů (PLC).

³⁶ Pasáže: 7.4.1 Blockchain, 7.4.2 Datový formát AutomationML, 7.4.3 Cloud computing, 7.4.4 Informační technologie – Ontologie, 7.4.5 Open Data Protocol (Odata), 7.4.6 Big data, 7.4.7 Registry metadat, 7.4.8 Internet věcí – Internet of Things (IoT).

³⁷ S částmi: 8.1.1 Informační a kybernetická bezpečnost.

³⁸ Pasáže: 8.6.1 Globální bezpečnost v systémech Průmyslu 4.0, 8.6.2 Kybernetická a informační bezpečnost pro Průmysl 4.0, 8.6.3 Bezpečnost v kritických systémových infrastrukturách, 8.6.4 Bezpečnost energetických a síťových surovinových systémů, 8.6.5 Bezpečnost systémů s ohledem na zásadní globální nestability, 8.6.6 Řízení bezpečnosti relace dodavatel-odběratel, 8.6.7 Role státu a potřeba certifikací.

³⁹ Subparagrafy: 9.1.1 Udržitelnost a odolnost zastavěného prostředí, 9.1.2 Měřitelná udržitelnost a odolnost.

⁴⁰ S pasážemi: 9.2.1 Sensorika a zpracování dat, 9.2.2 Moderní výrobní technologie a inteligentní výrobní stroje, 9.2.3 Digitální dvojčata, 9.2.4 Umělá inteligence.

⁴¹ S částmi: 9.3.1 Definice dodavatelsko-odběratelského řetězce, 9.3.2 Výzvy, kterým čelí dodavatelsko-odběratelské řetězce, 9.3.3 Udržitelnost a odolnost dodavatelsko-odběratelského řetězce, 9.3.4 Příklady využití řešení konceptu Průmyslu 4.0 při optimalizaci dodavatelsko-odběratelského řetězce.

⁴² Se subparagrafy: 9.4.1 Energetika jako nový rozměr udržitelnosti, 9.4.2 Chytrá energetika, 9.4.3 Virtuální elektrárny, energie jako služba, 9.4.4 Energetické komunity, 9.4.5 Informatické aspekty chytré energetiky.

⁴³ S pasážemi: 9.6.1 Příležitosti a rizika udržitelnosti, 9.6.2 EU Taxonomie a nefinanční výkaznictví.

⁴⁴ Části: 10.1.1 Situace v ČR, 10.1.2 Situace v EU.

⁴⁵ Pasáže: 10.2.1 Strategie EU, 10.2.2 Strategie České republiky.

⁴⁶ Subparagrafy: 10.3.1 Nové výzvy autorského práva, 10.3.2 Odpovědnostní aspekty v soukromém právu, 10.3.3 Právní úprava obchodních vztahů pro prostředí Průmyslu 4.0, 10.3.4 Právní úprava etických aspektů nových technologií.

Inovační ekosystém (11.1 Podpůrné iniciativy EU,⁴⁷ 11.2 Podpora státu,⁴⁸ 11.3 Regionální podpora,⁴⁹ 11.4 Soukromé iniciativy,⁵⁰ 11.5 Závěr, 11.6 Zdroje). Kapitola 12 Víze a doporučení do budoucna (12.1 Transformace české ekonomiky je nezbytná, 12.2 Průmysl 4.0: nástroj pro realizaci ekonomické i průmyslové transformace, 12.3 Věda, výzkum a technologie,⁵¹ 12.4 Nové obchodní modely, 12.5 Trh práce, 12.6 Vzdělávání, 12.7 Standardizace, 12.8 Kybernetická bezpečnost, 12.9 Udržitelnost, 12.10 Legislativa, 12.11 Inovační ekosystém, 12.12 Závěrečné shrnutí, 12.13 Zdroje). Plus Seznam zkratk, Slovníček pojmů k tematice Průmyslu 4.0 a Rejstřík.

Předmluvu koncipoval J. Rafaj (prezident Svazu průmyslu a dopravy ČR) ve standardním 4.0 duchu. Digitalizace je prezentována jako posvátná kráva, které má být mnohem více nežli technologickou změnou ... Změňme myšlení a všechno zdigitalizujme. Vesele, zeleně. Huráá! „Jistě se všichni shodneme na tom, že pokud se má česká ekonomika, která patří díky jednomu z nejvyšších podílů průmyslové výroby na tvorbě HDP v Evropě k nejprůmyslovějším, vymanit ze současných vleklých problémů s konkurenceschopností a udržitelností, je nezbytná její transformace. Jsem velice rád, že kniha, kterou máte právě před sebou, ukazuje cestu, jak při této transformaci smysluplně a efektivně využít pokročilé digitální technologie, které jsme si zvykli souborně nazývat Průmysl 4.0 ... digitální transformace směřující k naplňování konceptu Průmysl 4.0 hraje při transformaci ekonomiky nezastupitelnou roli. Pojďme tedy společně i prostřednictvím této publikace ukázat, že Průmysl 4.0 není jen pouhou technologickou změnou, ale zejména šancí transformaci celé ekonomiky směřující k lepšímu a spokojenějšímu životu v naší republice zvládnout“ (s. 15 anot. publ.).

Vlastní text otevírají slovo opět zdůrazňující nezbytnost transformace české ekonomiky směrem k P4.0. Co se změnilo od vydání P4.0., Výzvy ... “? Text odpovídá: „Od vydání knihy Průmysl 4.0 – Výzva pro Českou republiku ... v roce 2016 se mnohé v ČR změnilo. Ne vždy však kýženým směrem. Prošli jsme covidovou krizí, pak nárůstem cen energií v důsledku války na Ukrajině, nárůstem cen za dopravu, zejména z Asie, ale i narušením a komplikovaným znovuobnovováním dodavatelských řetězců. Hlavním znakem současné české ekonomiky a českého průmyslu je, že se jen těžko zotavuje z covidového období a český průmysl ještě nedosahuje parametrů před vypuknutím covidové pandemie. Národní iniciativa Průmyslu 4.0 z roku 2016 vedoucí ke Společnosti 4.0 byla o čtyři roky později zaměněna za Národní strategii pro umělou inteligenci (NAIS), která zůstala nenaplněna a nijak neovlivnila ani výzkum, vývoj, ani výrobu. Taktéž postup digitální transformace českého průmyslu a zavádění prvků Průmyslu 4.0 do průmyslové praxe probíhá celkově pomaleji, než bylo původně předpokládáno ...“ (s. 17 anot. publ.). Digitální transformace tedy drhne. A může za to, kdo?

„Hlavní problémy dnešní české ekonomiky jsou tři: stagnace ekonomiky SRN jako největšího a rozhodujícího zahraničního ekonomického partnera, nejistý vývoj cen energií a vstupů a vyčerpání stávajícího ekonomického modelu postaveného zejména na využití kvalifikované a relativně levné pracovní síly. Do toho vstupují požadavky EU související s plněním jejích klimatických cílů (tzv. Zelená dohoda pro Evropu – European Green Deal) a narůstající míra regulace, administrativy a reportingu. Základní ekonomický model vyžaduje zásadní změnu. Zásadní transformace české ekonomiky, pokud máme patřit k vyspělým zemím, je nevyhnutelná. Bohužel, transformaci nelze realizovat bez jasné vize, kam se má náš průmysl a celá ekonomika posouvat. Chybí-li vize, chybí zákonitě i strategie“ (s. 17 anot. publ.).

Příslušné instituce se však nevzdávají a pod fanglí digitalizaci tvrdě bojují dál. „Přesto úsilí o transformaci českého průmyslu a české ekonomiky obecně Národní centrum Průmyslu 4.0 nehodlá a nesmí vzdát ...“ (s. 20 anot. publ.). Odpovědí má být tato komplexní souhrnná práce. Jako jediná má být technologicky podložena. „Publikace jednoznačně podtrhuje roli umělé inteligence a robotiky v nadcházející transformaci české ekonomiky“ (dtto). A závěr? „Koncept Průmysl 4.0 musí změnit způsob myšlení a chování lidí, kteří budou

⁴⁷ S částmi: 11.1.1 Program Digitální Evropa, 11.1.2 Evropské projekty kaskádového financování, 11.1.3 Enterprise Europe Network, 11.1.4 Důležité projekty společného evropského zájmu (IPCEI), 11.1.5 Testbedy pro Průmysl 4.0: páteřní základna digitalizace českého průmyslu.

⁴⁸ S pasážemi: 11.2.1 Operační program Technologie a aplikace pro konkurenceschopnost (OP TAK), 11.2.2 Národní plán obnovy, 11.2.3 Operační program Jan Amos Komenský (OP JAK), 11.2.4 Program The Country for the Future (CFF) a návazné programy, 11.2.5 Programy Technologické agentury ČR (TAČR), 11.2.6 Programy Grantové agentury České republiky (GAČR).

⁴⁹ Se subparagrafy: 11.3.1 Vědeckotechnické/technologické parky, 11.3.2 Regionální a oborové Digitální Inovační Huby (DIH – podpořené z projektů EU), 11.3.3 Regionální/místní/technologická inovační centra, 11.3.4 Coworkingová centra, 11.3.5 Otevřené dílny.

⁵⁰ Pasáže: 11.4.1 Průmyslové klastry, oborové asociace a sdružení, 11.4.2 Regulační sandbaxy, 11.4.3 Fondy rizikového kapitálu a soukromé finanční instituce.

⁵¹ Subparagrafy: 12.3.1 Umělá inteligence, strojové učení, systémová integrace, 12.3.2 Testbedy a cloudové kontinuum, 12.3.3 Plánování, rozvrhování a optimalizace, 12.3.4 Kolaborativní a mobilní robotika, 12.3.5 Big Data a Edge/Cloud computing, 12.3.6 Kvantové počítače, 12.3.7 Energetika 4.0, 12.3.8 Inteligentní výrobní stroje a moderní výrobní technologie, 12.3.9 Senzory.

bezespou ovlivňovat svou jasnou orientací na digitalizaci a inteligentní automatizaci nejrůznějších procesů další obory, jako jsou doprava, energetika, stavebnictví, zemědělství, zdravotnictví atd., tedy v konečném důsledku všechny aspekty našeho života. Budeme muset opakovaně a ještě intenzivněji hovořit o *Myšlení 4.0 a Společnosti 4.0*“ (dtto). Nebylo by na místě – místo plakátových sloganů o *Myšlení 4.0* – vrátit se ke zdravému rozumu a myšlení normálnímu?

Dvakrát Milan Syruček (aneb o dalších tajnostech archívů a soukromí prezidentů)

M. Syruček⁵² je známý psavec. Ze sféry literatury faktu. Vzhledem k jeho pozeňnanému věku zůstává aktivní a nezřídka vystupuje na různých akcích. Píše i hovoří zajímavě a bezespou má i bohaté životní zkušenosti. Leccos zažil, viděl, slyšel, vydedukoval, přečetl, nastudoval etc. Leč – a to nejenom u autora těchto řádků, nýbrž i účastníků či organizátorů akcí – hlodá zlomyslný červíček pochybnosti. Zda opravdu lze úplně všemu věřit. Ani snad nikoli v duchu že si vědomě vymýšlí, ale ... Četba či poslech Syručka trochu připomíná – s prominutím a při vši nehrané účtě – Forresta Gumpa, který asistoval u všech významných historických událostí ...⁵³ V seriálu 3 x Z se Syruček již objevil.⁵⁴ Dnes představujeme dvě darované knížečky.⁵⁵

Chronologicky první představovaná práce balancuje na tenkém rozhraní mezi literaturou faktu a bulvárem. Což konstatuje i autor samotný ihned první větou vstupní pasáže pojmenované *Úvodem*. Nechce podlehnout svodům pikantních historek často podložených jen fámami, nýbrž chce „ukázat, že prezidentů jsou prostě normální lidé, že mají své silné i slabé stránky ...“ (s. 5 anot. publ. 2020). A v neposlední řadě poukázat jak „... jsou tak rozdílní ...“ (dtto).

„Kdo z vás ví, že americký prezident J. F. Kennedy pobýval jako student v Protektorátu Čechy a Morava, aby napsal svou diplomovou práci *Mnichovský appeasement? Že Richard Nixon dvakrát navštívil Prahu, než se stal prezidentem? Že francouzský prezident François Mitterrand, proslavený u nás zejména snídaní s našimi disidenty, měl nejen nemanželskou dceru Mazarine, která žila se svou matkou v komplexu Elysejského paláce společně s jeho manželkou Daniellou, ale rovněž nemanželského syna se švédskou novinářkou? Že ruský prezident Boris Jelcin jednou dokonce aktivoval jaderný kuřák? Že náš první prezident T. G. Masaryk měl dvě vášně – knihy a ženy? Že shromáždil ve své knihovně 170 000 svazků a po smrti své manželky Charlotty měl celkem šest přítelkyň? Tyto a mnohé další zajímavosti můžete najít už ve třicáté knize autora literatury faktu Milana Syručka *Soukromí prezidentů*. S nadhledem připomíná nejen výkon jejich funkce, ale především odhaluje osobní zákulisí prezidentů a popisuje, čím se zabývali ve svém soukromí. Kniha čtenáře seznamuje s málo známými fakty s taktem a bez bulvárních fám“ (první vnitřní strana přebalu anot. publ. 2020).*

⁵² V žádném příbuzenském poměru s autorem anotací tento není. Původ příjmení Syruček ani strejda Google osvětlit blíže neumí. Častěji se však vyskytuje Syruček. Nabízí se příbuznost se sýry či syrečky ... Příjmení Širůček (s krátkým měkkým i a kroužkovaným u) pak prý vzniká zkomolením Širůčka, coby človička širokého. Což AI formuluje slovy: „... vzniklo pravděpodobně v 15. až 16. století jako hanlivé či doobrosrdečné označení pro osoby malé, ale široké v ramenou či pase, neboť souvisí s příjmením Široký“. Jinde se píše, že: „Mluvnickou úvahou bychom dospěli soudu, že býval původní tvar *Siróček*, *Siruotček*, což by byl zdobnělý tvar jména *Sirotek* ...“ (<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=785>). Leč i tady dochází také na Širokého: „Příjmení Široký čteme od 15. stol. dosti často. Bylo to nejdříve označení osoby tělem široké, někdy snad i posměšné, pak z toho bylo i dědičné příjmení ... A stejného rázu je patrně i příjmení Širóček, Širuoček, Širůček; zrovna z něho cítíme doobrácký posměšek osoby malé, ale široké v ramenou nebo v pase ... zdá se nám, že tvar Širůček vznikl nějak ze Širůček, což právě u jména, jehož význam časem upadá v zapomenutí, snadno lze chápati; stačí nedopatření v nějakém zápise nebo v matrice, nesprávné čtení zápisu, a příjmení je pojednou změněno“ (tamtéž).

⁵³ M. Syruček „... celý svůj život líčí jako velké dobrodružství – často ovšem bez důkazů či žijících svědků, již by mohli jeho slova potvrdit ...“ (<https://zpravy.aktualne.cz/domaci/zahadna-kariera-milana-syrucka-od-novinare-pres-agenta-stb-a/r-068ea7acf88411e8b474ac1f6b220ee8/?lp=1>).

⁵⁴ 3 x Z aneb knižní okénko. *Marathon*, 173, 2022, roč. 26, č. 1, s. 11-31. ISSN 1211-8591. S anotací *Dvakrát Syruček aneb Brdy a Sibiř známé i neznámé cílíci na tituly Syruček, M.: Záhady brdských lesů: Od vykopávek po jaderné zbraně a radar*. Praha: Epocha 2014. 232 s. ISBN 978-80-7425-204-4 & *Záhadné taje Sibiře: České a slovenské stopy v tajze a tundře*. Praha: Česká citadela 2021. 432 s. ISBN 978-80-88382-31-7.

⁵⁵ Darován byl i (polo)komiks Améziane, A.: *Zabíjáci nacistů: Ministerstvo špinavé války*. Praha: Garamond 2024. 138 s. ISBN 978-80-7407-641-1. S podtitulem: *Skutečné dějiny Churchillovy tajné armády, která rozpálila Evropu*. Kniha obrázkovými příběhy a telegrafickým doprovodným textem vypráví o zvláštních složkách britské armády, které se podílely na tajných operacích za II. světové války. Objeví se zde SOE, SAS, MI6, I. Fleming anebo atentát na Heydricha. Po velmi letmém prolétnutí publikaci hned posíláme dále – ilustrace nám (vůbec) nesedí. Zprvu se nám nelíbí ani obrázky v knižce Kakalík & Šulcová, P.: *Už tam budem, Mojžíši? Trochu jiná pesechová hagada (nejen) pro děti*. 2. vydání. Praha: Garamond 2024. 91 s. ISBN 978-80-7407-646-6. Po ponoření hlubším bereme grafickou úpravu na milost – poučná publikace je koncipována chytře a putuje tudíž do domácí knihovničky. Obdobně jako kdesi nalezená publikace tlustší – Hadawayová, B., Atcheson, J.: *Bible pro děti*. Bratislava: Mladé letá 1991. 306 s. ISBN 80-06-00407-2 (české vydání). Vybízí k občasnému zalistování.

Část *Úvodem* je členěna na krátké paragrafy *Nejrůznější záliby*, *Nejsem paparazzi*, *Jak jsem vybíral*, *Pořadí vzpomínek*, *Procházky velkým světem*. M. Syruček – oficiálně coby novinář⁵⁶ – brouzдал světem. S mnoha státníky se i osobně setkal. Což však nemá být jediné kritérium výběru představovaných. Při osobním vzpomínání autor zohledňoval i obecnější kritérium – „... jejich klíčovou roli při formování našich novodobých dějin“ (s. 8 anot. publ. 2020).

Knihla se skládá ze šesti nečíslovaných oddílů, které čtenáře zavádějí do soukromí celkem dvaceti sedmi prezidentů. Text startuje částí *Francie* s kapitolami *Charles André Joseph Marie de Gaulle: Největší mezi velikány*, *Valéry Giscard D'Estaing: Na evropský pohon*, *Francois Maurice Marie Mitterand: Smrt s ústřicemi v ústech*, *Jacques René Chirac: Život plný zákrut*, *Nikola Sarkózy: V tenatech žen*. Před první ze jmenovaných je představena oficiální adresa francouzských prezidentů – Elysejský palác, jeho historie i ženy prezidentů.

Pasáž *USA* otevírá historie Bílého domu. Následují kapitoly s názvy, resp. podnázvy *John Fitzgerald Kennedy: Hvězda, která zhasla příliš brzy*, *Richard Milhous Nixon: Prezident, který měnil dějiny*, *Ronald Wilson Reagan: Vášniví antikomunista a komunista se dohodli*.⁵⁷ Oddíl *Ruská federace* uvádí vizitka Rudého náměstí (i s V. I. Leninem) a Kremlu. Kapitoly se jmenují: *Michail Sergejevič Gorbačov: Obdivovaný ve světě, nenáviděný doma*, *Boris Nikolajevič Jelcin: Až do státního bankrotu*, *Vladimír Vladimirovič Putin: Novodobý car* či „jen“ prezident? Pasáž *Ukrajina* představuje Kyjev a zahrnuje krafoučké kapitoly: *Leonid Makarovyč Kravčuk: Zbavil zemi jaderných zbraní*, *Leonid Danylovyč Kučma: Dovedl Ukrajinu do vesmíru*, *Viktor Andrijovyč Juščenko: Nesplněné sliby*. Oddíl *Napříč kontinenty* přináší pestrý pel-mel pohlednic: *Gruzie – Eduard Ambrozis Dze Ševardnadze: Bílá liška změnila světovou politiku*, *Finsko – Sauli Niinistö: Úplně spokojený?*, *Kypr – Makarios III.: Arcibiskup současně prezidentem*, *Vietnam – Ho Či Min: Ten, kdo osvětluje cestu*, *Mali – Modibo Keita: Kolik žen má mít muž?*, *Kuba – Fidel a Raúl Castrovi: Já na bráchu ...*

Oddíl poslední se jmenuje *Československá a Česká republika*. Po připomenutí Pražského hradu přicházejí kapitoly *Tomáš Garrigue Masaryk: Dvě velké lásky – knihy a ženy*, *Edvard Beneš: V nejtěžších dobách*, *Antonín Zápotocký: Lidový, ale lidi zklamal*, *Antonín Novotný: Nezůstal ani nápis na hrobě*, *Ludvík Svoboda: Hrdina nebo zbabělec?*, *Gustáv Husák: Politik plný rozporů*, *Václav Havel: Z podzemí disentu na Hrad*. Knihu uzavírají dva odstavce *Závěrem*. O tom, proč Syruček nezařadil do knihy i V. Klause a M. Zemana. Ač se s nimi zná.

Text je psán živě, zajímavě, s nespornou erudicí i znalostmi širšího kontextu. Zajímavostí je uváděno dosti. Leč zdroje skoro žádné. Na začátku autor zmiňuje, že vedle osobních prožitků využil např. memoáry či vzpomínky manželek prezidentů. V textu se mihnou názvy některých knih, nicméně blíže neupřesněné. Záleží tak na p.t. čtenářstvu, zda-li bude věřit anebo nikoli.

Uznat je ovšem nutno, že vše prezentované uvěřitelné vcelku i je. Žádná úžasná překvapení se nekonají. M. Syruček je opatrný (možná přesněji spíše (vele)zkušený) a mantinely politické korektnosti příliš neopouští. S jeho interpretacemi prezidentů je samozřejmě možné polemizovat – namátkou líčení MSG jako snilka, který chtěl zlepšit svět, „hvězdnosti“ JFK (odstartoval liberální propad USA, kterému se dnes snaží čelit MAGA DJT) anebo TGM s přehnaným důrazem na to, že měl být milovníkem žen ... – ale vyložen vytočen a rozhořčen nebude pravděpodobně nikdo.⁵⁸ Nicméně ale asi ani nadšen. Jedná se o příjemné (rychlo)čtení do vlaku, které i vzdělává. Což tak málo není. Něco na způsob dříve oblíbeného časopisu *100 + 1 (zahraničních zajímavostí)*. Slůvkem dříve míněno opravdu dříve, a to před rokem 1989.

Časopis *100 + 1* ještě více připomíná Syručkova druhá anotovaná publikace. „V této knize se seznámím s dosud tajnými či nedávno odtajněnými archivními dokumenty, pozadí politických událostí a činy jejich aktérů z poválečné historie až do dnešních dnů. Kdo z vás zná podrobněji třeba historii tzv. moskevských signálů, jejichž radiové vlny po deset let v sedmdesátých letech ozařovaly americké velvyslanectví v Moskvě, ale o jejichž existenci nic nesměli vědět rodinní příslušníci amerických diplomatů a diplomatek? To je jen jeden z mnoha dalších faktů, které autor popisuje ve své knize. Vždyť jako novinář strávil většinu života v zahraničí, ať už jako stálý zpravodaj *Mladé fronty* ve Francii, či jako její zahraniční reportér, který kromě Japonska a Austrálie procestoval celý svět, navázal přátelské styky s jejich nejvýznamnějšími osobnostmi a také se sedmi našimi prezidenty, bádával v našich a zahraničních archivech, aby si ověřoval jednotlivá fakta. Nebyla to vždy lehká práce, byl přímým svědkem několika válek v různých částech světa, zemětřesení ve Skopji a další události. Tyto skutečnosti se staly základem jeho knížky literatury faktu. Není to vždy četba lehká, ale vzrušující tak jako doba, kterou prožíváme. Současně nám objasňuje příčiny událostí, které popisuje, jejich zákulisí a představuje nám jejich aktéry. A to na základě osobního poznání, rozhovorů, dokumentů. Nemusí si k tomu nic domýšlet, život jed

⁵⁶ PhDr. Milan Syruček (*1932) bývá slovníkově prezentován jako novinář, spisovatel, poradce, zpravodajec, realizátor cel řady akcí, resp. různorodých projektů. Věnoval se především zahraniční politice a mezinárodním vztahům, uznáván byl jako prominentní reportér etc. Srov. <https://syrucek-milan.estranky.cz/>.

⁵⁷ Někteří z prezidentů jsou vyobrazeni černobílou siluetou. Pověštinou k poznání jsou. Což se ovšem napsat nedá o R. W. Reaganovi na (s. 114 anot. publ. 2020).

⁵⁸ Snad s výjimkou jednodušších libtardů, kteří asi nepřekousnou, že státníci, kteří se nezaklínají (pa)hodnotami tzv. liberální demokracie jsou líčení jako lidé z masa a kostí. Nikoli coby zrůdy peklem zrozené a peklu určené.

pestrější a složitější než smyšlenky. I proto je tato knížka cenná – nejsou to spekulace, ale fakta několikrát ověřená, a proto tak cenná“ (<https://www.databazeknih.cz/knihy/archivy-vydavaji-sva-tajemstvi-547593>).

První dojem je trošinku rozpačitý. Desítky kratšoulinkých kapitol, které vlastně vůbec nic nespojuje. Jen to, že jde o zajímavosti, klípky, z historie, na které M. Syruček během pestrého života narazil (především) v archivech. Z nichž některé se nevešly do jeho jiných knížek, jiné však ano. Místy jsou využité materiály zmíněny, často však nikoli. V duchu konstatování: „Podle informací, které mám, ale zdroj bohužel nemohu uvést ...“ (s. 32 anot. publ. 2024). Čili p.t. čtenáři opět nezbyvá nežli věřit. Že si autor prostě nevymýšlí, že nezveličuje roli své osoby i to, že mu paměť stále dobře slouží, že to co slyšel, správně pochopil, vyhodnotil atp.

Dotat nutno, že M. Syruček – v duchu reálpolitiky, s důrazem na mocenský kalkul a zájmy velmocí – si nedělá nejmenší iluze o jednání nejenom SSSR, resp. Ruska, nýbrž ani USA. Zkrátka a dobře, jak již konstatoval starověký athénský dějepisec Thukydides: „Silní dělají, co mohou, slabí trpí, co musejí trpět“. Aneb kterak výstižně glosoval Ivánek Horník: „Silnější pes mrdá“. Syručkovy archivy tak vypovídají namátkou o horké lince mezi Moskvou a Washingtonem, o atentátech na bratry Castrovi, o převratu v Chile či o plánu na zasažení Prahy atomovou bombou (což je Syručkovu oblíbené téma v 21. století). Ovšem taktéž o údajném mikrovládném ozařování americké ambasády v Moskvě. Míhá se tu první Čech v Americe i Putin, vztahy s Čínou či manželky prezidentů. V závěru např. české stopy Nobelových cen⁵⁹ anebo chutě tuzemských prezidentů. Gurmánem měl být E. Hácha, tedy pokud ještě vnímal a lahůdky byly v obchodech k máni. K. Gottwald si jako prezident prý oblíbil svíčkovou Wellington,⁶⁰ A. Zápotocký neodolával párkům a sám perfektně zavařoval houby i ovoce. A nynější rezident Pražského hradu? Má to být „vděčný strážník, který sní téměř všechno. Má rád těstoviny ... a burger ...“ (s. 225 anot. publ. 2024).

M. Syruček zmiňuje taktéž V. Havla, který i sám vařil a jehož „stůl hostil širokou škálou jídel od dršťkové polévky po svíčkovou v máslovém těstě“ (s. 224 anot. publ. 2024). Doplňme, že k Havlovým legendárním TOP receptům náležel burgundský guláš. Přibalme návod. Nikoli na počest V. Havla, nýbrž na připomenutí jednoho z Pátečníků, kteří již pobývají ve věčných lovištích. Toša sehnal recept a jeho kuchařsky nadaná paní – s krycím jménem Pušík – složitý pokrm přesně připravila na jedné ze svateb svých synů. Guláš byl prý excelentní. Potřebovatí budete: 2 kg hovězí klišky, ½ kg uzeného bůčku, 2 kg nakrájené cibule, 1 láhev červeného vína, 2 nadrobno nakrájené chlebové kůrky, 2 oloupané brambory, ¼ kg uzené klobásy, 2 lžičky mouky, 4 lžice oleje, 2 mrkve, 1 celer, 1 kořenovou petržel, 3 lžice mleté papriky, 12 kuliček drceného pepře, 4 středně pálivé papričky, 8 kuliček jalovce, 2 lžice rybízového džemu, kůru z jednoho citronu, 2 lžičky kečupu, sůl, zelené bylinky podle své volby (například petrželka). Jak na pokrm? „Bůček nakrájejte na kostičky a prudce jej osmažte v hrnci se silnějším dnem, až vzniknou hnědé škvarečky. Na tomto základu nechte zesklovatět cibuli, na níž opečte odblaněné, očištěné a na kousky nakrájené maso. Podlijte červeným vínem a pomalu duste do změknutí masa. Deset minut před koncem přihodte chlebovou kůrku, nastrouhané brambory a na kolečka nakrájenou klobásu. Vmíchejte i mouku a vše řádně promíchejte. Mezitím si udělejte bokem v pánvi takzvanou „ochucovací kašičku“. Tu připravíte z nastrouhané zeleniny, podušené na oleji společně s mletou paprikou a kořením. Jakmile zelenina změkne, přidejte rybízový džem, kečup a nastrouhanou citronovou kůru. Ještě chvíli smažte a poté přidejte k masu a prudce společně krátce povařte, 2 minuty. Přihodte zelené bylinky dle své volby. Guláš nechte zcela vychladnout a pak do něj vmíchejte celou šlehačku. Uložte do druhého dne v lednici, pak prohřejte a podávejte s chlebem nebo s domácím knedlíkem“ (dle <https://www.toprecepty.cz/clanky/2169-obed-na-nedeli-burgundsky-gulas-s-dzemem-a-cervenym-vinem-podle-vaclava-havla/>).⁶¹

⁵⁹ Srov. České stopy Nobelových cen. *Alternativy (teorie – strategie – politika)*, 2025, roč. 9, č. 18, s. 165-170. ISSN 3029-8121.

⁶⁰ Jedna z novějších variací uvádí ingredience: 500 g houby, 275 g listové těsto (rozválené), 5 plátků parmské šunky, 1 větvička tymián (pouze lístky), 1 ks žloutek, olivový olej, sůl, černý pepř, 900 g pravá svíčková (palec). Technologie: Ze svíčkové odřízneme palec a ten si schováme. Váleček opečeme na olivovém oleji ze všech stran. Jakmile bude opečen, dáme jej vychladnout. Houby nakrájíme najemno. Rozpálíme olivový olej a smažíme houby. Houby smažíme dokud se neodpaří veškerá voda a vznikne houbová pasta známá jako dexulle. Poté necháme vychladnout. Rozložíme si potravinářskou folii. Na ni poskládáme plátky parmské šunky, tak aby nám to vyšlo na obalení celého průměru svíčkové. Následně šunku rovnoměrně pokryjeme houbovou pastou. Vychlazenou svíčkovou si osolíme a opepříme ze všech stran. Pak ji obalíme v připravené šunce s houbami pomocí potravinářské folie. Folií odstraníme. Nachystáme si rozválené listové těsto a v něm obalíme svíčkovou obalenou v šunce s houbami. Následně celý povrch díla potřeme rovnoměrně směsí žloutku, lžičky vody a špetky soli. Dáme na 30 minut vychladnout. Rozpálíme si troubu na 200°C. Dílo pečeme na pečicím papíře 20-30 minut dokud nebude těsto zbarvené do hněda. Po upečení ponecháme 10 minut odpočinout před porcováním. K. Gottwald měl rád přelítí nakrájených plátků omáčkou z výpeku, hovězího vývaru a madeiry. Ohledně kulinařských choutek neliberálních vůdců srov. 3 x Z aneb knižní okénko 12. *Marathon*, 2023, roč. 27, č. 6, s. 3-15. ISSN 1211-8591, resp. 3 x Z aneb knižní okénko 14. *Marathon*, 2024, roč. 28, č. 2, s. 3-21. ISSN 1211-8591

⁶¹ Inspirovat se lze i přesným návodem dle samotného V. Havla (podle *Lidových novin*, 7. 10. 1996) na <https://archive.vaclavhavel.cz/Archive/Detail/25527archive.vaclavhavel.cz/Archive/Detail/25527>.

Knížka, kterou otevírá vychvalující vstup J. V. Duky (alias Dominika kardinála Duky) s názvem *Úvodem kardinálovo slovo*, se dá přečíst rychle. Třebas ve vlaku. Odhadem na trase Praha – Kralupy. A v Kralupech ji hned zanechat v nádražní knihovničce k dalšímu použití.⁶²

P.S. V lednu „na baráku“ bylo zdarma k dispozici pár knížek. Odnášíme titul Kovář, M.: *Tajné tváře celebrit*. Praha: Futura 2013. 194 s. ISBN 978-80-86844-91-6. Malá encyklopedie celebrit, resp. lidí známých z masmédií, kteří pracovali pro zvláštní či zpravodajské služby. 161 kratoučkových medailonků. Od J. Haška, A. Londona, přes G. Casonovu, J. Gabina, R. Dahla ke G. Hackmanovi, S. McQueenovi nebo např. J. Henrixovi. Členěných na sekce *Česká republika, Polsko, Německo, Rakousko, Maďarsko, Chorvatsko, Itálie, Norsko, Švédsko, Francie, Velká Británie, Rusko (SSSR), Turecko, Izrael, Írán, Spojené státy americké, Kanada, Mexiko, Austrálie, Indonésie, Japonsko, Hongkong*. Poněkud (a to poněkud značně) stereotypně monotónní četba. S uvedením pár knižních pramenů. Mnohé je dneska již běžně dohledatelné i přes Wikipedii. Jak moc jde o informace pravdivé a úplné, je ovšem věc jiná ...

⁶² Kralupy nad Vltavou jsou pouze příklad. Podle zkušeností autora anotace zrovna na kralupském nádraží hezká knihovnička není, tyto bývají spíše na zastávkách menších (namátkou máme v oblíbené regály např. v Roztokách).

2. K diskusi

Exploze autorů, imploze čtenářů

Symbióza člověka a umělé inteligence v éře informačního přetlaku

Explosion of Authors, Implosion of Readers

Symbiosis of Humans and Artificial Intelligence in the Era of Information Overload

Dušan Mišík s pomocí nebiologického intelektu DeepSeek

Abstrakt

Článek „Exploze autorů, imploze čtenářů“ analyzuje zásadní epistemologickou krizi éry informačního přetlaku: radikální asymetrii mezi nekonečnou produkcí textů a konečnou lidskou kapacitou pro jejich přijetí. Tato asymetrie systémově vytěsňuje čtenáře z jeho tradiční role a vede ke kolapsu klasických institucí poznání. Jako východisko představuje model dialektické symbiózy mezi člověkem a umělou inteligencí, která se ukazuje ne jako pouhý nástroj, ale jako radikální „Druhý“ – statistická totalita našeho odcizeného diskurzu. Článek definuje nové lidské role (Architekt poznání, Kurátor smyslu, Tázající se čtenář) a navrhuje konkrétní struktury pro hybridní kulturu poznání: Epistem (AI digest totality vědění), ekologii pozornosti, dvouvrstevný model vzdělanosti a ekonomiku smyslu založenou na kognitivním základním příjmu a demarchických radách. Tato syntéza ukazuje cestu od „čtenáře, který se ztratil v moři informací“ k „aktivnímu tvůrci smyslu v éře společnosti nazývané postpráce“. Navrhuje možný způsob řešení úskalí současné doby a vyhnutí se intelektuální degradaci člověka a jeho postupnému zániku, nebo dokonce sebezničení za využití schopností AI.

Klíčová slova (rozšířená): umělá inteligence, Epistem, ekologie pozornosti, architekt poznání, ekonomika smyslu, kognitivní základní příjem

Abstract

The article "Explosion of Authors, Implosion of Readers" analyzes the fundamental epistemological crisis of the information overload era: the radical asymmetry between the infinite production of texts and the finite human capacity for their reception. This asymmetry systematically displaces the reader from their traditional role and leads to the collapse of classical knowledge institutions. As a solution, it presents a model of dialectical symbiosis between humans and artificial intelligence, which emerges not as a mere tool, but as a radical "Other" – the statistical totality of our alienated discourse. The article defines new human roles (Architect of Knowledge, Curator of Meaning, Inquiring Reader) and proposes concrete structures for a hybrid culture of knowledge: the Epistem (an AI digest of the totality of knowledge), an ecology of attention, a two-layer model of education, and an economy of meaning based on a cognitive basic income and demarchic councils. This synthesis charts a path from the "reader lost in a sea of information" to an "active creator of meaning in the era of a post-work society." It suggests a possible way to resolve the perils of our time and avoid the intellectual degradation of humanity and its gradual extinction, or even self-destruction, by harnessing the capabilities of AI.

Keywords (expanded): artificial intelligence, Epistem, ecology of attention, architect of knowledge, economy of meaning, cognitive basic income.

I. Konec starého světa a poznávání nového, ještě neexistujícího

Mnozí z nás, kteří jsme ještě před nedávnem nacházeli radost a smysl v četbě, se dnes cítíme ztraceni. Jsme to my, **čtenáři, kdo se topí v informačním oceánu**, paralyzováni rozporem mezi nekonečnou nabídkou a konečnou kapacitou jednotlivce. Tento pocit není osobním selháním. Je logickým důsledkem střetu mezi našimi biologickými limity a explozí autorských výstupů, kterou způsobila moderní doba a kterou umocňuje a bude urychlovat umělá inteligence.

Lidská sebereflexe vlastního bytí prošla epochou omezené orální a obrazové kultury, přes epochu šíření informací díky písmu, rozhlasovému vysílání a filmu, až dospěla do současné digitální podoby. Filozof Pierre Teilhard de Chardin předvídal vznik „noosféry“⁶³ – planetární vrstvy myšlení, jež vzniká z propojení vědomí. G.

⁶³ **Noosféra:** Filozofický koncept Pierra Teilharda de Chardin a Vladimira Vernadského. Označuje sféru lidského myšlení, vědomí a kultury, která se jako geologická síla vrství nad biosféru a postupně se stává globálním, kolektivním vědomím

W. F. Hegel přišel s tezí „světového ducha“. Dnes žijeme v době internetu, jemuž se v devadesátých letech říkalo informační dálnice, žijeme v epoše sociálních sítí a vstupujeme do období rozmachu umělé inteligence s jejími obrovskými datovými soubory lidského poznání i lidské hlouposti v podobě omylů.

Poznání vychází z praxe a plní účel rozvoje praxe. Poznání směřuje od definování potřeb a zájmů k jejich uspokojení. Výsledky poznání jsou uchovávané v arkýřích⁶⁴, jakými jsou školy, knihovny, databáze apod. Na scénu vytváření a správy znalostí nastupuje nový fenomén – umělá inteligence. Její schopnosti a možnosti mění jak kvantitativní, tak i kvalitativní stránku poznání, a co je významné, mění vztah člověka jako biologicky tělesného intelektu k biologicky netělesnému intelektu⁶⁵. Vytvoření uvedeného vztahu předpokládá změnu společenských vztahů. Samotný symbiotický vztah člověka a AI bude měnit vztah člověka a přírody, způsob výroby, mocenskou, právní, etickou i estetickou rovinu bytí lidské civilizace.

Dosavadní vědění je předpokladem dalšího poznávání přírodní a sociální skutečnosti. Na scénu nastupuje nový nástroj poznání – umělá inteligence, která se může stát významným prvkem rozvoje vědění a která zároveň představuje i riziko intelektuální degradace lidstva, nebo dokonce jeho fyzického zničení. Vytváří se tak úskalí dnešní doby, které je nutné překonat.

Stať si klade tři cíle:

1. **Diagnostikovat** hloubku a systémovou povahu krize čtenářství a poznání.
2. **Analyzovat** dialektiku mezi lidským tělesným intelektem a netělesnými intelektu, které jsme stvořili.
3. **Nabídnout východiska** – jak na osobní úrovni (metodologie, nástroje), tak na úrovni společenské (vize ekonomiky smyslu⁶⁶).

Nečekejte jednoduchá řešení nebo technologické zázraky. Očekávejte náročnou, ale potřebnou úvahu o tom, co to znamená být člověkem, který poznává, v éře, kdy naše vlastní nástroje poznání dosáhly takové míry autonomie, že se vůči nám stávají cizími silami.

Numerický šok při uvědomění si objemu rozvoje znalostí

V 17. století mohl vzdělanec jako Leibniz nebo Newton reálně aspirovat na to, že přečte většinu významných vědeckých textů své doby. V 19. století to bylo již nemožné, ale badatel mohl mít kompletní přehled o své disciplíně (např. fyzice nebo historii). Dnes je expert často schopen sledovat pouze úzkou subdisciplínu, a i v ní se cítí zaplaven. Projekt encyklopedického vzdělance je matematicky mrtvý.

V roce 2022 bylo v celosvětových databázích indexováno přes **5,5 milionu nových vědeckých článků**. To je více než **15 000 článků denně**. I kdyby se specialista ve svém úzkém oboru soustředil na pouhých 0,1 % této produkce, stále by musel denně absorbovat 15 odborných textů – což je nemožné při zachování hloubky. Každý rok je celosvětově vydáno přibližně **4 miliony nových knih**. Čtenář, který přečte jednu knihu denně (365 ročně), by potřeboval přes 10 950 let, aby přečetl jen jeden ročník produkce. Každou minutu se na YouTube nahrává 500 hodin nového videa. Na platformě Spotify přibývá 60 000 nových skladeb denně. Twitter (X) generuje 500 milionů tweetů denně.

Tento **numerický šok** vyvolává postupnou reakci: od počátečního popírání („stačí lépe filtrovat“), přes zoufalé **uvědomění vlastní konečnosti**, až k bodu zlomu. Zde se cesta rozdvíhá: buď do rezignace a pasivního odevzdání se algoritmům, nebo k přerodu. Ten spočívá v přijetí, že úkolem už není „přečíst vše“, ale „porozumět tomu, co je pro mě podstatné“. To je první krok **od čtenáře, který se topí v množství, k čtenáři, který se učí vědomě orientovat v informačním boomeru** – tedy k budoucímu architektovi poznání.

Tradiční instituce poznání – školy, univerzity, média, knihovny – byly po staletí „arkýři“, z nichž jsme pozorovali svět. Poskytovaly nám nejen informace, ale také **hierarchii důležitosti, kontext a autoritativní výklad**. Dnes se tyto arkýře hroubí a my padáme do otevřeného prostoru.

Univerzity již nemohou být strážci celku poznání, když každá disciplína se štěpí na desítky specializací a nové obory vznikají rychleji, než je možné je zavést do kurikula. Jejich role se posouvá od „předávání vědění“ k „výcviku v metodologii a kritickém myšlení“ – ale ani tuto roli často nenaplnují dostatečně.

lidstva.

⁶⁴ **Arkýř**: Zde používáme jako metaforu pro tradiční instituce poznání (školy, knihovny, univerzity, encyklopedie), které sloužily jako chráněná a přehledná místa, odkud bylo možné pozorovat a chápat svět. Jejich kolapsem míníme ztrátu jejich monopolního postavení jako strážců a organizátorů vědění.

⁶⁵ **Netělesný intelekt** (v souvislosti s AI), nebo také **biologický netělesný intelekt** bude v textu nazýván jako ten „Druhý“.

⁶⁶ **Smysl**: Pojem smysl se v různých souvislostech objeví v tomto článku více než osmdesátkrát. Smysl je imanentní tendence člověka k pravdivému poznání a porozumění vnějšímu prostředí i k sebereflexi sebe sama jako vědomého subjektu. Tato tendence umožňuje sebezdokonalování jednotlivce i lidstva a získání větší moci vůči vnějšímu prostředí – avšak pouze za podmínky, že tato činnost nenarušuje kvalitu přírody, kultury a civilizace, jež jsou nezbytnou podmínkou existence lidstva. Vše, co ohrožuje sebezdokonalování člověka (ať jako jednotlivce, nebo jako druhu), nebo co poškozují jeho vnější prostředí, je nesmyslné, nerozumné a pro existenci lidstva ohrožující.

Média ztratila monopol na zpravodajství. Každý s telefonem může být „reportérem“, ale bez redakčních standardů, ověřování faktů a etických pravidel. Výsledkem není demokratizace informací, ale inflace tvrzení, v níž pravda a lež mají stejnou formu a šíří se stejně rychle.

Knihovny, kdysi chrámy systematicky uspořádaného vědění, se stávají spíše „přístupovými body“ k digitálnímu chaosu. Jejich kurátorská role je kompromitována tím, že stejné databáze jsou dostupné každému s internetovým připojením.

Důsledek: Ztrácíme společné referenční body. To, co bylo kdysi „základním vzděláním“ nebo „povinnou četbou“, se rozpadá na tisíc individuálních kánonů. Bez společného rámce se **stáváme společností spolu nesdílených znalostí** – každý ví něco jiného, ale málokdo ví totéž.

Kolaps arkýřů není selháním jednotlivých institucí, ale důsledkem změny paradigmatu. V éře decentralizovaných sítí nemůže žádná centrální instance efektivně spravovat celé poznání. Musíme najít nové formy kolektivní kurátorské práce – což vede k pojmu „epistemických syndikátů“⁶⁷.

Čísla nelžou: náskok mezi lidskou kognitivní kapacitou a explozí autorských výstupů je nepřekonatelný. Instituce, na které jsme spoléhali jako na strážce a správce poznání, jsou v hluboké krizi legitimity a funkčnosti. Arkýř vědění se zhroutil a my padáme do otevřeného prostoru nekonečného informačního oceánu.

Nejde však o pouhý technický problém „příliš mnoho informací“. Jde o zánik celého **paradigmatu poznání**, které formovalo moderního člověka: víry v lineární pokrok vědění, v autoritu specializovaných institucí a v možnost jednotlivce udržet si – byť jen iluzorní – „přehled“.

Tato diagnóza by mohla vést k rezignaci nebo k nostalgickému volání po návratu k „zlatému věku“, který nikdy neexistoval. My však zvolíme jinou cestu. Pokud starý svět skončil, pak naší povinností je **důkladně prozkoumat trosky** a pochopit, z jakých základů vlastně stál. Pouze tak můžeme začít stavět něco nového – ne na písku nostalgie, ale na realistickém pochopení sil, které nás do této situace přivedly.

II. Anatomie paradoxu

Tento paradox můžeme popsat jako pocit, že čím více vidíme, tím méně chápeme. Není to selhání našich intelektů. Je logickým důsledkem střetu tří neslučitelných logik:

1. **Logika nebiologického intelektu** (AI, databáze), která směřuje k totalizaci, úplnosti a statistické optimalizaci bez ohledu na kontext či smysl.
2. **Logika biologického intelektu**, který je konečný, emocionální, potřebující hierarchii, vyprávění a smysl pro to, co je důležité právě teď pro něj.
3. **Logika ekonomie pozornosti**, která tento střet proměňuje v byznys. Jejím cílem je zpeněžit každý okamžik naší bdělosti. Systémově proto podkopává naši schopnost soustředění a hloubky – láká nás k povrchnosti, rozptyluje naši pozornost, vytváří závislost na nových podnětech. A zároveň využívá sílu nebiologického intelektu (AI a algoritmů) k tomu, aby taktika odpoutávání naší pozornosti, tedy pozornosti tělesného intelektu, byla dokonalejší, cílenější a účinnější. Internet nabízí přehršel kurzů o tom, jak využívat AI pro zvýšení efektivity marketingu, pro rychlejší výrobu reklam a obchodních sdělení za nižší náklady. Zjednodušeně: **ekonomika založená na sledovanosti a prodeji reklamy** nutí provozovatele webů vymýšlet stále **efektivnější lákadla a senzace**, které **neposouvají poznání, ale pouze odvádějí pozornost**. Jejich zisky rostou s každým dalším kliknutím – a tak volají: „Čtenáři, klikni!“ Tento mechanismus je jedním z klíčových prvků pastí, v níž se nacházíme. Klikáme, bavíme se, ale nevzděláváme se. Naše poznání se nerozvíjí, protože disponibilní čas našeho života je využíván výhradně pro zábavu.

V těchto podmínkách se rodí čtenář, který se cítí ztracen v moři informací. Není to lenoch. Je to člověk v kleci, jehož přirozené kognitivní nástroje (zvědavost, schopnost soustředění, touha po smysluplném celku) jsou neustále znevažovány a přetěžovány systémem, který je sám o sobě iracionální, přestože je vytvořen racionálními nástroji.

Toto pochopení nás osvobozuje od osobního pocitu viny. Zároveň nám však dává strašlivou odpovědnost. Pokud je problém systémový a hluboce zakořeněný v našem vztahu k technologii a ekonomice, pak žádné dílčí řešení (blokátory reklam, digitální detox, další kurz kritického myšlení) nemůže stačit. Jsme konfrontováni s nutností paradigmatické změny.

Dialektika tělesného a netělesného intelektu

Biologický tělesný intelekt jsou schopnosti našeho biologického těla poznávat a uvědomovat si realitu, ve které žijeme; zároveň jsou předávány dalším pokolením jako kultura, jako evoluční dědictví. Možnosti

⁶⁷ **Epistemické syndikáty:** Dobrovolná, horizontální sdružení „architektů poznání“ (odborníků i laiků) sdílejících zájem o určitou oblast. Jejich úkolem je společná správa znalostí, jejich kritické hodnocení, vytváření kontextu a syntéz a formulování doporučení pro širší společnost či demarchické rady. Jsou základní jednotkou samosprávy poznání v navrhované ekonomice smyslu.

biologického intelektu jsou konečné. Naše biologická těla mají omezenou kapacitu pozornosti. Potřebujeme spánek, stárneme a umíráme. Naše poznání je vždy zabarveno pocity, hodnotami, osobní historií. Tělesný intelekt je kontextový: rozumí světu prostřednictvím příběhů, analogií, zkušeností zakotvených v těle a čase.

Netělesný intelekt je naše kulturní a technologické dědictví. Začalo písmem, které umožnilo externalizovat myšlenky z pomíjivé paměti do trvalých záznamů. Pokračovalo knihami a tiskem, který tuto externalizaci umožnil masově šířit. Vrcholí v digitálních sítích a umělých inteligencích, které vytvářejí kolektivní, neustále rostoucí a stále autonomnější síť poznání.

Tento nebiologický intelekt má jinou logiku než ten náš, biologický:

- Směřuje k **totalizaci** – chce zahrnout všechna data, všechny texty, všechny možné kombinace.
- Operuje **statisticky** – nachází korelace a vzory, ale nerozumí významu.
- Je **kontextově slepý** – nerozlišuje mezi Shakespearem a spammem, pokud jde o statistické vzorce.
- **Nepodléhá lidské únavě** – zatímco my potřebujeme osm hodin spánku, AI může pracovat nepřetržitě, analyzovat petabyty dat, generovat miliony variant.

Vzniká **napětí dvou protikladů**, protiklad mezi těmito dvěma intelektu. Na jedné straně jsme to my, lidé, kdo nebiologický intelekt vytvořili. Na druhé straně se tento náš výtvar začíná chovat jako cizí, autonomní síla, která nás přerůstá a začíná nás formovat. AI nám nejen pomáhá – začíná nám také diktovat, co je relevantní, co je „optimální“, co bychom měli číst nebo si myslet.

Tento vztah není symetrický. Netělesný intelekt jakoby nepotřeboval tělesný intelekt (lidi), aby existoval a expandoval, i když je výtvořem a pokračováním lidského poznání. Ale biologický intelekt (člověk) potřebuje nebiologický intelekt, aby v současném světě přežil a nezbláznil se. To je základní asymetrie, která nás činí zranitelnými.

Ekonomie pozornosti a konec pasivního čtení

Čtenář v pozici pasivního konzumenta je dokonalou komoditou pro ekonomii pozornosti. Systém je nastaven tak, aby tuto pasivitu kultivoval a zpeněžil. Každé rozptylování, každé bezmyšlenkovité scrollování je vítězstvím jeho logiky. Konec pasivního čtení tedy není volbou, ale nutností pro kognitivní přežití. Znamená vědomě opustit roli čtenáře-zdroje (zdroje dat a času pro platformy, zdroje tržeb a zisku velkých internetových korporací) a začít jednat jako čtenář-stratég – ten, kdo má záměr, klade otázky a chrání svůj kognitivní prostor. Tento strategický přístup je základem pozdější role architekta. Opakem kognitivního přežití je kognitivní zpohodlnění, degradace, degenerace a demence člověka jako tělesného intelektu.

Ekonomie pozornosti funguje jako **dokonale vyladěný stroj na vytváření a prodej našeho času a soustředění**. Nejde jen o reklamu. Jde o systém, který:

1. **Přeměňuje naši kognitivní nejistotu v kliknutí** – čím jsme dezorientovanější v informační džungli, tím více hledáme jednoduché odpovědi a tím více klikáme.
2. **Zneužívá naši sociální potřebu** – přetváří přirozenou touhu po spojení s druhými v nekonečný zdroj „engagementu“ (anglicky engagement, česky zapojení, angažovanost či zaujetí), který lze zpeněžit. Tento klíčový pojem v marketingu a HR označuje aktivní interakci uživatelů, zákazníků nebo zaměstnanců s obsahem, značkou či firmou; na sociálních sítích se měří lajky, komentáře a sdílení, u zaměstnanců pak loajalita a výkon.
3. **Přenáší náklady na nás** – zatímco platformy **inkasují zisky** z reklamy, **my platíme vyčerpáním pozornosti**, zvýšenou úzkostí a ztrátou schopnosti soustředit se na hluboké myšlení.

Pasivní čtenář, který bezmyšlenkovitě scrolluje, je pro tento systém ideální. Aktivní, strategický čtenář – ten, kdo si klade otázky, vědomě vybírá a chrání svůj čas – je však aktérem odporu. Právě tato aktivní pozice je prvním krokem k tomu, abychom přestali být pouhou komoditou a začali být znovu pány svého poznávacího procesu.

Paradox transparentnosti – vše vidět a málo chápat

Paradox transparentnosti spočívá ve zkušenosti, kdy přístup ke všem informacím nevede k většímu pochopení, ale k většímu zmatku. Když můžeme okamžitě vyhledat cokoli, kdykoli, začínáme ztrácet smysl pro to, co je důležité. Když vidíme všechny názory na všechno, ztrácíme schopnost rozlišit, čemu věřit.

Tento paradox má tři úrovně:

1. **Kognitivní přetížení:** Mozek má limitovanou kapacitu zpracování. Když je překročena, přechází do režimu „přežití“ – vybírá si povrchní, emocionálně nabitě nebo jednoduché informace a ignoruje komplexní obsah vyžadující nuancované posouzení.
2. **Ztráta kontextu:** Informace bez kontextu je hluk. V tomto hluku neslyšíme myšlenku, hlavní sdělení. Když čteme izolovaný fakt nebo citát, nevíme, jak zapadá do většího celku, jaké jsou jeho předpoklady, jaké alternativy existují. Digitální prostředí často produkuje právě takové kontextově amputované informace. Ty nepředstavují porozumění problému, jehož rozbor je nám nabízen. Analýzu, pochopení a řešení máme před sebou, koukáme na ně, ale nevidíme je.

3. **Doplňování částečné informace mozkem podle dříve nabytého postoje:** Když čelíme přetlaku částečných nebo neúplných informací, náš mozek má tendenci automaticky doplňovat mezery na základě vlastních předchozích postojů, přesvědčení a emocionálních nastavení. Místo aby neúplnost vedla k opatrnosti a dalšímu dotazování, stává se živnou půdou pro konfirmační zkreslení. Vidíme to, co již „víme“, že je pravda. Neúplná data (transparentní v tom, co ukazují, ale ne v tom, co skrývají) jsou tak nevědomky dotvořena v koherentní, ale často zkreslený „celek“, který jen utvrzuje naše stávající vidění světa. Tento mechanismus znehodnocuje samotný ideál transparentnosti, protože „objektivní“ informace jsou vždy subjektivně dotvářeny ještě před jejich vědomým zpracováním. Tento jev je motorem posilování epistemických bublin⁶⁸. Každý si z „průhledného“ společného informačního prostoru poskládá svůj vlastní, zdánlivě konzistentní, ale vnitřně předpojatý obraz reality.
4. **Eroze autority:** Když každý může publikovat cokoli a všechno má stejnou formátovou podobu (od akademického článku po konspirační blog), ztrácíme schopnost rozlišit mezi důvěryhodným a nedůvěryhodným zdrojem. Výsledkem není „demokratizace poznání“, ale anarchie tvrzení.

Paradox transparentnosti není technický problém. Je to epistemologická krize – krize samotných základů, jak víme, co víme. Řešením není více informací nebo lepší filtrování. Řešením je nový vztah k informacím – vztah, který informace nepovažuje za komoditu ke konzumaci, ale za surovinu pro tvorbu smyslu.

V rámci anatomie paradoxu jsme si popsali tři vztahy. Prvním je vztah tělesného a netělesného intelektu. Druhým je ekonomie pozornosti. Třetím je paradox transparentnosti, vše vidět a málo chápat. Tyto vztahy se vzájemně proplétají a vytvářejí systémovou past. Čtenář, který se v ní ocitne, není hloupý ani líný. Je systémově uvězněn. Nabývá subjektivního dojmu, že hodně přečetl, ale neuvědomuje si, že nemusel pochopit podstatu a souvislosti. Rovněž si nemusí – a zpravidla ani neuvědomuje – že je manipulován. A právě na toto nebezpečí, na ovládnutí mysli člověka v éře působení AI ve prospěch soukromých zájmů malých skupin lidí, upozorňují dystopické vize budoucnosti.

Toto poznání nás zbavuje iluze, že by stačilo drobné vylepšení – lepší aplikace, chytřejší algoritmus, silnější vůle. Ukazuje, že řešení musí být stejně radikální jako problém. Musíme přehodnotit samotné základy našeho vztahu k poznání, k technologii a k sobě navzájem.

Abychom se z této pasti vymanili, je třeba hledat novou identitu. Nejdříve pro sebe jako jednotlivce – jak se stát architektem poznání. Později i pro společnost jako celek – jak vytvořit ekonomiku, jejímž cílem není získávat naši pozornost, ale podporovat tvorbu smyslu.

Cesta, která začala diagnózou zoufalství, nyní dosáhla bodu obratu. Od analýzy toho, co je špatně, přejděme k hledání toho, co by mohlo být jinak a lépe.

III. Lidská role a společenská transformace

Jsmo uvězněni v kleci vlastního triumfu. Naše nástroje na rozšíření intelektu (písmo, tisk, digitální síť, AI) dospěly do fáze, kdy se vůči nám stávají cizími, autonomními silami. Ekonomický systém pak tuto cizost dokonale zpeněžil a přeměňuje naši pozornost a sociální vazby na surovinu. Výsledkem je paradox: čím mocnější je náš kolektivní „nebiologický intelekt“, tím bezmocněji se cítíme my, jednotlivci, jejichž intelekt je závislý na biologickém nositeli rodu *Homo sapiens sapiens*⁶⁹.

Tato diagnóza by mohla být depresivní, kdybychom v ní viděli konec příběhu. Pokud je problém v rozkolu mezi člověkem a jeho nástroji, pak řešením nemůže být ani zavržení nástrojů (luddismus⁷⁰), ani podrobení se jim (transhumanistická⁷¹ kapitulace). Jedinou životaschopnou cestou je **radikální symbióza**. Zaměřme se na **rolí člověka** v novém, hybridním kognitivním ekosystému. Co zůstává člověku, když AI přebírá stále více úkonů, které jsme považovali za jádro inteligence?

⁶⁸ **Epistemická bublina:** Informační prostředí, ve kterém jsou určité názory, perspektivy a informace systematicky posilovány a jiné záměrně či nezáměrně vynechávány, což vede k utvrzování předsudků a zkreslenému vidění světa. Vzniká selektivním výběrem zdrojů, algoritmickou personalizací a sociální interakcí uvnitř uzavřené skupiny.

⁶⁹ Rozvoj genetiky, kvantové fyziky, nanotechnologií a neurologie možná v budoucnu vytvoří umělou biologickou entitu, která bude nositelem vědomí a intelektu. Už by to nebyly algoritmy pracující skrze výpočetní stroj a internetovou síť, ale něco s biologickým základem, disponující nepředstavitelnou pamětí a výpočetní kapacitou. Dnes nevíme, zda je takový cíl lidského snažení reálný a zda je to vůbec možné, ale nemůžeme takový vývoj vyloučit.

⁷⁰ **Luddité** byli angličtí řemeslníci a dělníci, kteří na počátku 10. let 19. století vytvořili sociální hnutí zvané luddismus. Toto hnutí bylo zcela mylně nařčeno z úmyslu pouze ničit stroje a bránit jejich zavádění v továrnách, protože masová strojová výroba připravovala lidi o práci a ničila jejich tradiční způsob obživy.

⁷¹ **Vztah biologického a netělesného intelektu** se vyvíjel od ústního předávání znalostí a kulturních artefaktů z generace na generaci, přes vznik písma, knihoven a škol až po internetové vyhledávače. Podobně se může vyvíjet i vztah člověka a AI. Dnes ještě nevíme, zda stará forma kontaktu, tedy písemný dotaz a písemná odpověď, bude z hlediska rychlosti předávání informací a poznatků dostačující. Hlasová komunikace mezi biologickým a netělesným intelektem by proces urychlila jen částečně. Autoři jako Y. N. Harari, K. Schwab a další naznačují, že se nevyhneme transhumanismu, například implementaci neurolinku – tedy propojení mozku člověka s čipem pro přímou komunikaci s AI.

Odpověď nenajdeme v obranném lpění na starých expertních rolích. Místo toho navrhne novou **identitu čtenáře**, již je identita architekta poznání a jeho role v poznávacím procesu. Tato identita se skládá ze tří vzájemně propojených kompetencí:

1. **Kurátorství:** Nikoli jako pasivní výběr, ale jako aktivní, etický a tvůrčí akt konstrukce významu z chaosu možností.
2. **Tázající se postoj:** Poslední a nejdůležitější lidská výsada. Zatímco AI optimalizuje odpovědi, lidskou úlohou je narušovat zavedené rámce, klást racionální i naivní, nepohodlné a transcendentní otázky.
3. **Spolutvorba:** Přejít od konzumenta k aktivnímu partnerovi v dialogu s AI, kde člověk stanovuje záměr, kontext a etické meze.

Tyto kompetence však nevyrostou ve vakuu. Je nutné si uvědomit, že udržení této nové role vyžaduje novou společenskou smlouvu. Symbióza člověka jako architekta poznání a AI není jen osobní metodou, ale společenským projektem, který vyžaduje přehodnocení hodnoty času, práce a smyslu. Naznačuje přechod od ekonomiky založené na produktivitě k ekonomice smyslu, která bude podrobněji rozvedena v následujícím textu.

Architekt poznání – Od čtenáře k tvůrci smyslu

Jakou roli má člověk v ekosystému, kde stále více kognitivní práce přebírají netělesné intelektu? Odpovědi není zoufalé lpění na pozici čtenáře, který se snaží „stíhat“. Jedinou udržitelnou cestou je stát se architektem poznání.

Architekt poznání je **čtenář, který se proměnil v tvůrce**. Nesnaží se absorbovat informace, ale aktivně z nich **konstruuje smysluplné struktury**. Tato nová identita stojí na třech pilířích:

1. **Kurátorství hodnot** – vědomý, etický výběr a zarámování toho, co je podstatné.
2. **Tázající se postoj** – schopnost klást základní, narušující a transcendentní otázky, které definují směr zkoumání.
3. **Spolutvorba v dialogu** – schopnost vést produktivní dialog s AI a jinými lidmi, kde je člověk autorem záměru a kritikem výsledků.

Tento tázající se čtenář (někdy také zvědavý čtenář) není pouhým konzumentem odpovědi. Je tím, kdo problém definuje, rozkrývá jeho předpoklady a hledá nové úhly pohledu. Je motorem celého procesu architektury.

Praktický příklad architektury poznání:

Místo toho, abychom se snažili přečíst všech 50 nových článků o klimatické změně, které vyšly tento týden, si architekt poznání:

- **Klade otázky:** „Dochází k oteplování planety v dlouhodobém horizontu, nebo to, co pozorujeme, je běžný planetární jev střídání teplých a chladných období?“ „Jak velký podíl má člověk na oteplování planety?“ „Disponují lidé zdroji k ochlazení planety?“ „Má CO₂ vliv na oteplování planety?“ „Pokud ano, jaké jsou tři hlavní překážky rychlejší dekarbonizace v Evropě a jak se liší v různých zemích?“
- **Deleguje rutinu na AI:** Požádá nástroj, aby prošel články a vytvořil syntézu.
- **Vyhodnocuje a vybírá:** Na základě syntézy identifikuje klíčové body, posuzuje jejich důvěryhodnost a rozhoduje, co je podstatné pro jeho kontext (např. pro místní komunitu)⁷².
- **Je skeptický** k poznatkům, které AI nabízí⁷³.
- **Tvoří nový celek:** Vytváří přehlednou mapu problému, kterou může sdílet a diskutovat s ostatními. (Poznámka – Architekt poznání musí držet v rukou otěže dalšího poznávání pomocí AI.)

Architekt poznání tedy nepřijímá informace pasivně. Vybírá si, co bude vstupem, jak jej zpracuje a jaký výstup vytvoří. Je aktivním designérem svého poznávacího procesu.

⁷² **Práce s chybovostí AI:** AI pracuje se statistickými modely. Pokud při svém tréninku čerpala z nesprávných článků nebo z nesprávných závěrů ve své databázi, podává nesprávné poznatky. Během práce na tomto textu se mi několikrát podařilo přimět AI, aby své stanovisko změnila o 180 stupňů – a to tak, že jsem svými dotazy a námitkami aktivoval její logické algoritmy k přehodnocení výsledků jejího vlastního statistického zjištění. Příklad: pokud má AI v databázi tisíc statí tvrdících, že $1+1=3$, její statistické vyhodnocení přehluší matematický axiom o tom, že $1+1=2$. Teprve připomenutí matematického axiomu v dotazu přiměje AI upřednostnit logiku před statistikou nesprávných údajů. V uvedeném příkladu by to nejspíše nenastalo a matematický axiom by statistiku přehlušil, ale ve společenskovědních otázkách k tomu dochází běžně. Je proto nanejvýš nutné klást AI hodně otázek a vést s ní kritický dialog.

⁷³ **Problematika pravdivosti poznání:** AI pracuje se statistickým hodnocením poznatků obsažených ve své databázi. Tato databáze však není esencí pouze pravdivého poznání. My jako lidstvo se k absolutní pravdě blížíme, ale nikdy jí zcela nedosáhneme; postupujeme k ní skrze množství nepravdivých tvrzení, zdání, omylů, lži i podvržených faktů. Tato skutečnost je dále rozvedena v části Dialog a pravdivost nově poznávaného. Bude vysvětleno níže. AI pracuje se statistickým hodnocením poznatků ve své databázi. A ta není esencí pouze pravdivého poznání. My jako lidstvo se k absolutní pravdě blížíme, nikdy jí nedosáhneme a dostáváme se k ní skrze četné nepravdivé tvrzení (zdání, omyly, lži i podvrhy faktů atd.)

Je dobré si uvědomit i kvantitativní stránku rychlosti tvorby nových poznatků. Staré formy netělesného intelektu – knihy, časopisy, zprávy – ležely mrtvé v knihovnách, archivech a skladech spisů. Existovala specializovaná služba zpracování rešerší, jejíž výsledky byly poskytnuty badajícím autorům nových děl. Ve dvacátém prvním století je doplňují softwarové vyhledávače. Dokonce vznikl název pro činnost vyhledávání informací – „vygooglit“, „vygúglovat“. Vyhledávače však neodhalí souvislosti mezi jednotlivými zdroji a neshrnou informace do krátkého uceleného celku. To vždy musel udělat autor. Někteří profesori mají týmy asistentů a studentů, které autorovi připraví potřebné shrnutí tématu. Těmto týmům to však trvá týdny a měsíce. V dnešním rozsahu informací a při požadované rychlosti přichází nový nebiologický intelekt – AI, který ve vteřině provede selekci informací a podá je v krátkém uceleném dokumentu.

Kurátor smyslu – Výběr jako tvůrčí a etický akt

Kurátorství je aktivní odpovědí na informační přetlak. Ale jaký je motor tohoto výběru? Co pohání samotného kurátora? Odpovědí je tážající se postoj. Tážající se čtenář je tím, kdo klade otázky, jež předcházejí kurátorskému aktu: Proč je toto relevantní? Pro koho? V jakém kontextu? Co je zde zamlčeno? Bez této neustálé vnitřní interrogace⁷⁴ se kurátorství snadno zvrhne v pouhé opakování vžitých žebříčků nebo estetických preferencí. Kurátor je tedy tážající se čtenář, který své otázky zhmotňuje v konkrétním výběru a zarámování.

Kurátorství v éře informačního přetlaku má tři dimenze:

1. **Etická dimenze:** Každý výběr je zároveň vyloučením. Kurátor si musí být vědom, čí hlasy zesiluje a čí umlčuje. Musí reflektovat svůj vlastní úhel pohledu a jeho omezení.
2. **Kontextová dimenze:** Informace bez kontextu je hluk. Kurátor musí poskytnout dostatečný kontext, aby si čtenář mohl vytvořit vlastní úsudek – ale ne tolik, aby ho zahltil.
3. **Narativní dimenze:** Dobrý kurátor nejen vybírá, ale také vypráví příběh. Propojuje jednotlivé kusy do smysluplného celku, který dává čtenáři pocit orientace a směru.

Ontologická rovina: Výběr jako nutnost bytí v přetlaku

V éře informačního přetlaku je nevyběr nemožný. Pasivita (neschopnost nebo odmítnutí vybírat) je sama o sobě výběrem – výběrem být ovládnán algoritmy, náhodou nebo nejhlasilnějšími podněty. Když kurátor smyslu aktivně vybírá text A do své osobní antologie nebo do veřejného doporučení, současně konstitutivně vylučuje texty B, C, D... až Z. Toto vyloučení není vedlejším efektem, ale podstatou aktu kurátorství. V původním stavu přetlaku mají všechny texty stejné potenciální „právo na pozornost“ (byť iluzorní). Kurátorský akt tento stav narušuje a vytváří hierarchii a hranici.

Filozofický základ: Tento akt připomíná Foucaultovo pojetí diskurzu – každý diskurz je definován tím, co vypovídá, ale stejně tak tím, co vypovědět nemůže nebo co z něj vylučuje. Kurátor smyslu je tvůrcem malého, osobního diskurzu.

Etická rovina: Odpovědnost za stínovou knihovnu

Etická dimenze nevyrůstá pouze z toho, co jsme vybrali, ale z vědomého přijetí odpovědnosti za to, co jsme vyloučili. Naše „stínová knihovna“ (to nevypovězené, nevybrané, nevpouštěné do našeho pole pozornosti) je morálním protějškem naší explicitní knihovny.

- **Etika péče o vyloučené:** Skutečně etický kurátor se neptá jen „Je toto dobré?“, ale také „Co tímto výběrem systematicky opomím? Které hlasy, perspektivy nebo problémy tím odsouvám do stínu?“ To je základ záměrné diverzity, která je v textu zmíněna.
- **Odpovědnost vůči Druhému:** V levinasovském smyslu nese kurátor odpovědnost vůči „tváři“ toho vyloučeného Druhého – vůči autorovi, jehož dílo nevybral, vůči perspektivě, kterou nechal stranou. To neznamená vybrat vše (což je nemožné), ale konat výběr s vědomím této odpovědnosti a s ochotou tuto volbu vysvětlit a revidovat.

Společenská a politická rovina: Kurátorství jako utváření světa

Kurátor smyslu nikdy nejedná pouze pro sebe. I osobní výběr je mikropolitický akt, protože:

- Posiluje nebo oslabuje určité narativy v sociálním poli.
- Ovlivňuje algoritmy (díky interakcím) a tím i to, co uvidí ostatní.
- V případě veřejného kurátorství přímo utváří část společného symbolického prostoru.

Každé vyloučení je tedy malým aktem moci (v neutrálním, foucaultovském slova smyslu – jako utváření reality). Může to být moc osvobozující (vyloučit toxický obsah) nebo utlačující (vyloučit marginální hlas). Etika

⁷⁴ **Interrogace** znamená dotazování nebo výslech. Jde o cílevědomé kladení otázek za účelem zjištění skutečností, zahrnující proces získávání informací. I dialog s AI by měl být veden cílevědomě, důsledně a s uplatňováním námitek a otázek ve smyslu falzifikace tvrzení – tedy kritického ověřování.

kurátorství spočívá v reflexi této moci a v jejím vykonávání ve službě smyslu, nikoli vlastní ideologické pohodlnosti nebo sledování engagementu.

Syntéza: Proč je toto pojetí zásadní pro „ztraceného čtenáře“?

Právě proto, že čtenář je „ztracen“ v přetlaku, spočívá jeho záchrana v **přechodu od pocitu viny za to, co nečetl, k odpovědnosti za to, co čte**. Teze „každý výběr je vyloučením“ ho osvobozuje: nemůže číst vše, a proto jeho úkolem není marně se o to pokoušet, ale **dělat vědomé, odůvodněné a etické výběry**, jejichž vyloučení přijímá jako součást hry.

Kurátor smyslu tak překonává pasivní úzkost „ztraceného čtenáře“ aktivním, etickým gestem: „Ano, vylučuji. A dělám to s vědomím, rozvahou a zodpovědností za svět poznání, který tím spoluvytvářím.“

Tato teze dělá z kurátorství nejen techniku správy informací, ale existenciální a politickou praxi v digitálním věku. Dokonale se pojí s naším hlavním dialektickým rámcem: pasivní čtenář (teze) je přetlakem rozdrčen (antiteze) a nachází sebe sama v eticky odpovědném kurátorovi (syntéza).

Kurátorství není elitářství. Naopak, v éře, kdy každý může publikovat cokoli, se kurátorství stává demokratickou nutností. Bez někoho, kdo věnuje čas a úsilí výběru a kontextualizaci, se ztrácíme v šumu. Ale tento „někdo“ už nemůže být jediná autorita (redakce, univerzita). Musí to být rozptýlená síť kurátorů – architektů poznání, kteří si vzájemně konkurují, doplňují se a kontrolují.

Od konzumenta ke spolutvůrci

Třetí pilíř identity architekta poznání je **společné vytváření díla**. Zatímco kurátor vybírá a tázající se čtenář klade otázky, spolutvůrce aktivně konstruuje nové celky ve spolupráci s jinými lidmi a s AI.

Spolupráce s AI na tvorbě díla nespočívá v tom, že AI „napíše článek za vás“. Spočívá v tom, že **člověk a AI vytvářejí iterativní dialog**:

- Člověk definuje záměr, kontext, etické hranice.
- AI generuje návrhy, varianty, syntézy.
- Člověk hodnotí, upřesňuje, koriguje.
- AI upravuje, rozšiřuje, nabízí alternativy.

V tomto dialogu je člověk ředitelem a kritikem, AI je výkonným umělcem a asistentem. Člověk přináší záměr a hodnoty, AI přináší kapacitu a varianty.

Příklad společné práce:

- **Krok 1 (člověk):** „Potřebuji napsat článek o tom, jak může městské zahradničení přispět k sociální soudržnosti. Zaměř se na příklady z postkomunistických zemí.“
- **Krok 2 (AI):** Generuje osnovu, příklady z Prahy, Varšavy, Bratislavy, seznam relevantních studií.
- **Krok 3 (člověk):** „Dobře, ale chci se zaměřit na jednu konkrétní čtvrť v Praze. A potřebuji silnější argument o dopadu na izolované seniory.“
- **Krok 4 (AI):** Upravuje osnovu, přidává konkrétní data o seniorské populaci v Praze, navrhuje otázky pro rozhovor s místními organizátory.
- **Krok 5 (člověk):** Zpochybňuje některá tvrzení a dokládá to argumenty.
- **Krok 6 (AI):** Upravuje svůj výrok nebo vyvrací argumenty člověka.
- **Krok 7 (člověk):** Přepisuje, přidává osobní zkušenosti, upravuje tón, dokončuje článek.

Výsledkem není text „napsaný AI“. Je to text vytvořený v dialogu mezi člověkem a AI, kde člověk měl plnou kontrolu nad záměrem, strukturou a konečnou podobou.

Spolupráce vyžaduje nové dovednosti: schopnost jasně formulovat záměr, kriticky hodnotit generovaný obsah, rozpoznat limity AI a přijmout odpovědnost za konečný výsledek.

Psychologie symbiózy a ekologie času⁷⁵: Motivace, nezbytnost a nová společenská smlouva v éře AI

⁷⁵ **Ekologie času:** Pojem je odvozen z řeckých slov oikos (dům) a logos (věda). Ekologie je biologická věda studující vztahy mezi organismy a jejich prostředím. Samotný ekosystém je vztahem mezi biologickým jedincem a biotopem, v němž žije. Člověk žije jak v původní přírodě, tak i v přírodě druhé, přetvořené – tedy v kultuře. On i obě přírody existují ve čtyřrozměrném prostoru, kde čtvrtým rozměrem je čas. Ekologie času navrhuje radikální změnu perspektivy: čas není zdroj, který máme, ale prostředí, v němž jsme. Nežijeme s časem, žijeme v čase. Používáme pro to název chronosystém, který potřebuje stejnou péči, rovnováhu a ochranu jako kterýkoli jiný ekosystém. O náš čas usilují rušivé vlivy; pokud je omezíme, získá jedinec kvalitnější časové prostředí. Zkvalitnění časového prostředí omezi chronickou časovou podvýživu, která vzniká nedostatkem pro nás výživných časových složek: čas pro sebe (samota, reflexe); čas s druhými (hluboký dialog, neinstrumentální setkání); čas pro nic (neplánovaný, hravý, „marnivý“ čas). Oficiální název pro vědu o chronosystému se mi nepodařilo dohledat, proto zde používáme označení ekologie času.

Co zůstává lidskému intelektu, když AI přebírá podstatnou část rutinní kognitivní práce? Tato výzva vede k zásadní proměně našeho sebepojetí. Musíme přestat být čtenáři, kteří se měří kvantitou absorbovaných informací, a stát se **čtenáři, kteří vědomě pracují se svou konečností**.

Tento posun znamená:

- Přestat se cítit provinile za to, co jsme nečetli.
- Vědomě delegovat úkoly jako sumarizace, základní analýza nebo překlad na nástroje AI.
- Soustředit svou energii na činnosti, které vyžadují lidský úsudek, hodnotové zakotvení a kreativní syntézu – tedy na práci architekta, kurátora a tazajícího se čtenáře.

Symbióza tedy neznamená, že se staneme nadlidmi. Znamená to, že se staneme více lidmi – soustředíme se na to, v čem jsme jako biologické, tělesné bytosti nenahraditelní.

Člověk nežije pouze ve fyzikálně-environmentálním systému, v sociálně-kulturním systému, v psychologickém systému a biologickém systému, ale i v chronosystému. Právě v tomto chronosystému se odehrává zápas mezi explozí autorů a implozí čtenářů, a jeho kvalita přímo určuje, zda se jedinec stane obětí časové podvýživy, nebo architektem svého poznání. Tato proměna však není možná bez ekologie času, bez zvýšení kvality chronosystému. Potřebujeme společnost, která přestane monetizovat veškerý čas⁷⁶ a začne chránit a podporovat časové portfolio: čas pro péči, tvorbu, hru a deliberaci⁷⁷. To vyžaduje novou společenskou smlouvu – implicitní dohodu, že hodnota člověka nespočívá v jeho produktivitě, ale v jeho schopnosti tvořit a udržovat smysl. A také nést odpovědnost za svou minulost, přítomnost a budoucnost. Za svou minulost, kterou nelze změnit, ale lze se z ní poučit. Za svou přítomnost, v níž je třeba vyhýbat se vytváření podmínek pro vznik budoucích rizik a problémů. Rizika nikdy nelze zcela odstranit, ale je možné je předvídat a minimalizovat ta, která by mohla způsobit neopravitelné škody v budoucnosti. Příklad: Jak lze napravit jadernou zimu po výměně termonukleárních hlavíc velmocemi?

Čtenáře těchto řádků okamžitě napadne myšlenka: „smyslem nezaplátím účty“. V Manifestu⁷⁸ ... strany najdete větu: „Místo staré občanské společnosti s jejími třídami a třídními protiklady nastoupí sdružení, v němž svobodný rozvoj každého je podmínkou svobodného rozvoje všech.“ Produktivní síly dosáhly takových rozměrů a pomocí AI je můžeme ještě znásobit, že bohatství poteče plným proudem a lidé nebudou nuceni strávit většinu svého času vytvářením podmínek pro existenci své biologické schránky. Ještě zbývá pochopit, jak důležité je dodržovat elementární zásady lidského soužití mezi lidmi navzájem a mezi lidmi a přírodou. V tomto smyslu musí být – a věrme, že bude – upravena i společenská smlouva. Musíme se k ní však dopracovat. Vytvoření AI předběhlo sociální dobu. Radim Valenčík tomu říká úskalí doby. Bobtná rozpor mezi rychlostí vývoje produktivních sil včetně AI a velmi pozvolným vývojem vztahů mezi lidmi, který by tento rychlý vývoj produktivních sil zvládl a nevystavil se riziku vlastního zničení. Buď zničením válkou za pomoci AI, nebo takovým drancováním přírody ve jménu zisku a blahobytu malé skupiny i jejích slouhů, který sice neumožní rozvoj každého a všech, zato však vážně poškodí planetu a podmínky vhodné pro život biologického nositele vědomí a intelektu.

Psychologické bariéry symbiózy:

1. **Strach ze ztráty autenticity:** „Pokud AI generuje mé myšlenky, co zůstává ze mě?“ Odpověď: Autenticita nespočívá v původu každé myšlenky, ale v záměru, výběru a hodnotovém zarámování, které člověk do procesu vnáší.
2. **Syndrom podvodníka:** „Každý může vytvořit geniální text pomocí AI, takže mé myšlenky nic neznamenají.“ Odpověď: Hodnota nespočívá ve finálním textu, ale v procesu, který k němu vedl – v kladení otázek, etické reflexi, přijetí odpovědnosti. AI není součástí praxe, nemá sebeuvědomění, a tak jejím výtvořům bude vždy chybět spojení s praxí. Ostatně můžeme to vidět i dnes na lidech, kteří využívají svého postavení, své formální autority, ale už dávno ztratili kontakt s praxí. Jejich myšlenky ztrácejí kontext s praxí, jejich projev obsahuje klišé, sami pak vytvářejí dojem vyprázdněnosti.

⁷⁶ **Monetarizace času** představuje naplnění současné společenské smlouvy, v níž se vše, co lze přeměnit na peníze, také přeměňuje. Peníze se stávají smyslem života a platí rčení „čas jsou peníze“. V tomto textu se snažíme o jiné pojetí smyslu lidského života, které tuto logiku přesahuje.

⁷⁷ Deliberace: Termín pochází z latinského deliberatio a v přeneseném smyslu znamená promyšlené nebo rozvážené jednání. Zahrnuje proces pečlivého uvažování, rozvažování a formálního rokování o určité otázce. V kontextu politiky a demokracie se jedná o promyšlenou diskusi, kde se argumenty vyhodnocují s cílem dosáhnout konsenzu. Zahrnuje informovanou výměnu názorů, často za účelem rozhodnutí, jak je patrné například u občanských porot. Z pojmu je odvozena forma vlády – deliberativní demokracie, která je založena na otevřené diskusi a argumentaci občanů. Cílem deliberace je dosáhnout shody na základě racionálních argumentů, nikoli pouze mocenským bojem.

⁷⁸ Z důvodu novely § 403 trestního zákoníku zde není uveden celý název citovaného dokumentu. Po 37 letech budování demokracie a svobody slova jsme se dopracovali k necivilizovanému paragrafu, který nedovoluje citovat název celého díla, jež je součástí kultury lidské civilizace.

3. **Kognitivní lenost:** Předávání rutiny AI může vést k pasivitě. Proto je nutné aktivně kultivovat vyšší kognitivní funkce – právě ty, které AI nemá⁷⁹.

Ekologie času a nová společenská smlouva:

Symbióza vyžaduje čas na rozvoj vyšších kompetencí. Současná společnost však tento čas systematicky ukrájí. Proto potřebujeme:

- **Časové portfolio jako osobní praxi a společenský ideál:** vyvážený čas pro péči, tvorbu, hru a deliberaci.
- **Kognitivní základní příjem jako společenskou garanci** přístupu k nástrojům, vzdělání a komunitám, které umožňují rozvíjet architekturu poznání.
- **Přehodnocení práce:** Od práce jako nutnosti k obživě k práci jako tvorbě smyslu.

Část „Lidská role a společenská transformace“ končí na prahu dvou revolucí⁸⁰: vnitřní a vnější. Nejprve jsme překreslili mapu lidské identity v éře nebiologického intelektu. Ukázali jsme, že naše výsada už nespočívá v držení informací či v rutinní expertíze, ale v aktivitách, které zůstávají výlučně tělesné, a proto lidské: v kurátorství hodnot, v tázajícím se postoji a ve spoluprábě založené na dialogu a záměru. Architekt poznání je nový druh pracovníka smyslu – a tato práce je náročnější než jakákoli předchozí kognitivní dřina.

Tato nová role však není udržitelná v podmínkách staré společenské smlouvy, která hodnotí čas pouze podle ekonomického výstupu. Proto jsme dospěli k nevyhnutelnému závěru: **psychologie symbiózy vyžaduje ekologii času a novou společenskou smlouvu**. Nestačí změnit své návyky; musíme změnit společenskou strukturu, které tyto návyky formují. Časové portfolio (péče, tvorba, hra, deliberace) není jen osobní pomůckou, ale politickým požadavkem. Náznak kognitivního základního příjmu není utopii, ale nutnou infrastrukturou pro společnost, kde hlavní „produkci“ má být smysl.

Tím se náš záběr radikálně rozšířil. Už nejde jen o to, jak se stát lepším čtenářem nebo uživatelem AI. Jde o to, jak **přebudovat společnost tak, aby v ní architekti poznání mohli nejen přežít, ale také prospívat**. Individuální transformace a kolektivní transformace jsou dvě strany téže mince. Bez této dvojí změny zůstane symbióza privilegiem hrstky odolných individualistů nebo se zvrhne v další formu vykořisťování („AI vám dá více času... na více práce“). Ten smysl, který je imanentní tendencí člověka k pravdivému poznání a sebereflexi, která umožňuje jeho sebezdokonalování a rozvoj moci, avšak jen tehdy, není-li na úkor přírody, kultury a civilizace – tedy nezbytných podmínek jeho existence. Cokoli toto ohrožuje, je nesmyslné a pro lidstvo destruktivní.

Část IV proto přichází s konkrétními návrhy východisek. Pokud jsme v části III popsali, kdo a proč, nyní přichází čas na jak. Jak konkrétně chránit pozornost v digitální džungli? Jakou metodologii postupovat při stavbě poznání? Jaký nástroj by mohl sloužit jako veřejná infrastruktura pro tuto práci? A jak přehodnotit samotné vzdělávání? Část IV nepřináší zázračné recepty, ale praktické nástroje a modely, které umožňují první kroky – jak na osobní, tak na komunitní úrovni – směrem k životu v ekonomice smyslu, ještě dříve než tato ekonomika oficiálně nastane.

IV. Návrhy východisek

Stojíme na rozhraní. Za sebou máme diagnózu hluboké systémové krize poznání a vizi radikální proměny lidské role i společenské smlouvy. Před sebou vidíme propast mezi touto vizí a naší každodenní realitou, která je stále řízena logikou ekonomie pozornosti a informačního přetlaku. Jak začít?

Část IV je pragmatickým mostem mezi diagnózou a utopií. Nepředstírá, že může systém změnit jedním tahem. Místo toho nabízí soubor nástrojů, metod a konceptů, které může jednotlivec nebo komunita použít už dnes, aby začala žít – alespoň v ostrůvcích – podle logiky budoucí ekonomiky smyslu. Jde o to praxi předběhnout teorii, vytvořit prototypy nového vztahu k informacím uprostřed starého světa.

Návrhy kolektivní obrany a osobní metodologie:

⁷⁹ Pro kladení otázek a zadávání příkazů AI je nutnou podmínkou rozsah všeobecného kulturního přehledu, znalost metodologie a kontakt člověka s praxí.

⁸⁰ **Sociální revoluce** není běh se zbraní v ruce na nějaký palác a nezačíná výstřelem z nějaké lodě, i když výstřel z Aurory se stal legendárním signálem. Sehrál úlohu, kterou hraje vypínač při rozsvícení světel v místnosti – světla se nerozsvítí proto, že někdo sepnul vypínač, ale proto, že je k dispozici elektrický proud. Vypínač pouze uzavře elektrický okruh. Energie, která vykonává práci, však nevzniká ve vypínači. Revoluce je kvalitativní změna, k níž dochází po vyhocení rozporu mezi výrobními silami a výrobními vztahy. Staré výrobní vztahy se staly příliš těsnými pro další růst sil, a proto si stav výrobních sil vynucuje změnu formy. Tuto změnu však musí uskutečnit lidé. Není podmínkou, že při ní musí být prolita krev. Dějiny Československa v letech 1918, 1948 a 1989 jsou toho důkazem. Míru lidských tragédií určuje míra vzdělanosti a míra urputnosti odporu sil bránících staré pořádky. Stačí se podívat, co předvádí pětikoalice (ODS, STAN, KDU-ČSL, TOP 09, Piráti) po svém přechodu z vládní pozice do opozice na přelomu let 2025 a 2026 – a to přitom k žádné kvalitativní změně sociálních vztahů nedochází.

- **Ekologie pozornosti**⁸¹ je manifestem a souborem principů pro kolektivní ochranu našeho nejcennějšího kognitivního zdroje. Není to jen o osobní digitální hygieně, ale o politické agendě a kulturní změně.
- **Vrstvené poznání** je metodologií architektury pro jednotlivce. Nabízí pětivrstevný postup od prvního kontaktu s tématem až k jeho tvůrčí syntéze, čímž nahrazuje lineární a pasivní model „přečíst a pochopit“.
- **Čtenář, Epistem a hybridní kultura poznání** je konkrétním technologicko-společenským modelem, ústředním nástrojem knihy. Představuje ideu hybridní kultury, kde člověk jako „čtenář, který vědomě pracuje se svou konečností“ spolupracuje s veřejnou AI-infrastrukturou (Epistemem), která mu slouží jako digest, kurátor a dialogický partner.
- **Dvouvrstevný model vzdělanosti** aplikuje tyto principy na vzdělávání. Rozlišuje mezi „Hladinou“ (široká orientace s pomocí AI) a „Hlubinou“ (úzké mistrovství budované pomalou praxí) a ukazuje, jak je harmonizovat.

Tyto návrhy nejsou finálními řešeními. Jsou to nástroje pro toho, kdo se rozhodl přestat být lovnou zvěří, pro toho, kdo chce být člověkem, jemuž nebude bráněn jeho čas pro možné smysluplné využití, pro toho, kdo se chce vyhnout loupeži času špatně nastavenou ekonomii pozornosti, pro toho, kdo chce začít budovat svůj vlastní, smysluplný svět poznání.

Ekologie pozornosti – Manifest pro informační udržitelnost

V předešlé kapitole o ekologii času jsme popsali, že v současné společenské smlouvě jsou nastavena pravidla tak, že určité korporace nebo i jiné subjekty mají možnost doslova nám brát čas tím, že usilují o naši pozornost. Dělalí to pro svůj zisk. Proto ekologie pozornosti není jen soubor tipů pro osobní produktivitu. Je to teorie a praxe ochrany a kultivace našeho nejvzácnějšího kognitivního a společenského zdroje. Zahrnuje osobní digitální hygienu, ale její skutečný potenciál se naplní až jako politická agenda a kulturní norma. Jde o budování regulačních rámců a společenských praktik, které chrání prostor pro soustředění, reflexi a hlubokou deliberaci proti logice predátorského designu, jehož jediným cílem je upoutat naši pozornost, vzít nám čas, který pak prodají někomu jinému. Náš čas je konečný. Pokud věnujeme pozornost něčemu, co nerozvíjí ani nás, ani společnost, pak se nemůžeme věnovat tomu, co by nás rozvíjelo. Tím nebrojím proti zábavě, vnímání umění, sportu nebo prostému odreagování se digitální hrou – pokud však tyto aktivity mají svou míru.

Tři úrovně ekologie pozornosti:

1. Osobní praxe (mikro):

- Záměr před reaktivitou: Začínat interakci s informacemi s konkrétní otázkou nebo cílem, ne s prázdným scrollováním.
- Designování informačního prostředí: Odinstalovat aplikace, které zneužívají pozornost, používat blokátoři reklam, vytvářet „časové zóny“ bez digitálních rušivých elementů.
- Kultivace monotaskingu⁸²: Věnovat se jedné komplexní činnosti po delší čas bez přerušení.

2. Komunitní a institucionální praxe (mezo):

- Pravidla pro digitální komunikaci ve skupinách: Např. zákaz pracovních e-mailů po 18. hodině, respekt k „hluboké práci“ bez meetingů.
- Designování fyzických prostor: Knihovny, kavárny, coworkingové prostory jako místa chráněná před digitálním narušováním.
- Vzdělávací programy: Výuka pozornostní gramotnosti od útlého věku.

3. Společenská a politická praxe (makro):

⁸¹ **Ekologie pozornosti** (v kontextu této knihy) je koncept, který chápe pozornost nikoli jako komoditu k vytěžení (ekonomie pozornosti), ale jako vzácné médium poznání, které v toxickém informačním prostředí potřebuje ochranu a kultivaci. Vychází z analogie s přírodní ekologií: stejně jako organismus reaguje na nerovnováhu ve svém fyzickém prostředí, musí kognitivní organismus (čtenář) reagovat na nerovnováhu v prostředí informačním – na přetlak šumu, dezinformací a trivialit. Ekologie pozornosti navrhuje pravidla, nástroje a společenské normy k obnově této rovnováhy, aby pozornost mohla být zaměřena na podstatné výzvy doby (viz část Psychologie symbiózy a ekologie času).

⁸² Monotasking Monotasking je technika soustředění se na jedinou činnost v daný moment a plně věnování pozornosti pouze jí. Je to opak multitasking (dělání více věcí najednou). Tato metoda vede k vyšší produktivitě, lepší kvalitě práce, snížení stresu a hlubšímu zapojení, protože mozek zpracovává úkoly lépe postupně, nikoli souběžně. Mezi klíčové strategie patří odstraňování rušivých vlivů (telefon, notifikace) a záměrné blokování času pro jeden konkrétní cíl.

- Regulace predátorského designu: Zákaz „dark patterns“⁸³, limitů na notifikace, právo na skutečnou digitální suverenitu (interoperabilita⁸⁴, vlastnictví dat).
- Právo na nepozornost: Právní ochrana před nevyžádaným narušováním kognitivního prostoru (od komerční reklamy po státní propagandu).
- Ochrana informačních commons⁸⁵: Veřejné financování a správa projektů jako Wikipedie, otevřených databází a vědeckých repozitářů⁸⁶.
- Cílem je vytvořit místo pro společné studium, týmovou práci a spolupráci, které reflektuje moderní informační potřeby a dynamický rozvoj informačních a komunikačních technologií (ICT).

Ekologie pozornosti je tedy nejen o tom, co nedělat (nescrollovat pasivně), ale především o tom, co dělat – aktivně vytvářet a chránit prostor pro činnost, které vyžadují soustředění a hloubku: čtení náročných textů, psaní, deliberaci, tvůrčí práci.

Vrstvené poznání – Pětivrstevná metodologie od mapy k syntéze

Jak postupovat, když se chceme něčemu skutečně naučit a porozumět, aniž bychom se utopili v detailech nebo zůstali na povrchu? Metodologie vrstveného poznání nahrazuje lineární model „přečíst knihu od začátku do konce“ cyklickým, iterativním procesem s pěti vrstvami:

1. Vrstva 1: Mapa (Orientace)

- Cíl: Získat přibližný přehled o celém tématu, jeho hlavních oblastech, sporech a klíčových aktérech.
- Metoda: Rychlé čtení úvodů, abstraktů, encyklopedických hesel, konzultace s Epistemem nebo odborníkem. Vytvoření hrubé mentální mapy.
- Výstup: Schematický náčrt tématu s označením „bílých míst“ – oblastí, kterým nerozumíme.

2. Vrstva 2: Filtry (Výběr)

- Cíl: Vybrat z mapy to, co je pro náš konkrétní záměr nejrelevantnější.
- Metoda: Aplikace kritérií: Proč se tím zabývám? Co potřebuji vědět? Co je podstatné v mém kontextu? Odpovědi na tyto otázky fungují jako filtry, které z široké mapy vytáhnou několik klíčových oblastí.
- Výstup: Zúžený seznam témat nebo otázek k prohloubení.

3. Vrstva 3: Sondy (Hloubková analýza)

- Cíl: Prozkoumat vybraná témata do hloubky.
- Metoda: Čtení klíčových textů, analýza primárních zdrojů, rozhovory s experty. Jde o tradiční, pomalou a soustředěnou práci.
- Výstup: Detailní porozumění vybraným oblastem, včetně jejich nuancí, nejistot a otevřených otázek.

4. Vrstva 4: Syntéza (Tvorba)

- Cíl: Vytvořit z prozkoumaných částí nový, osobní celek – vlastní porozumění.
- Metoda: Psaní eseje, vytváření prezentace, kreslení diagramu, vedení deníku. Propojování poznatků z různých sond, hledání vztahů, formulování vlastních závěrů.
- Výstup: Autorský text nebo artefakt, který vyjadřuje naše nové pochopení.

5. Vrstva 5: Dialog (Konfrontace a revize)

- Cíl: Otestovat a vylepšit svou syntézu konfrontací s jinými pohledy.

⁸³ Dark patterns (Dark patterns (česky temné nebo klamavé vzorce) jsou manipulativní prvky v designu webových stránek a aplikací, které uživatele klamavě nutí dělat rozhodnutí ve prospěch provozovatele (např. utratit více peněz, sdílet více dat), ačkoli by to uživatel sám od sebe neudělal. Využívají psychologické triky a vizuální hierarchii k oklamání, například skryté poplatky, složité odhlašování nebo tlačítka „nechci“, která jsou opticky potlačena ve prospěch tlačítka „chci“.

⁸⁴ Interoperabilita je schopnost různých systémů, zařízení, aplikací nebo organizací efektivně spolupracovat, vyměňovat si data a dosahovat společných cílů, a to i když pocházejí od různých výrobců nebo fungují v odlišných prostředích. Umožňují to standardizované protokoly a rozhraní. Tento princip je klíčový v IT (např. propojení firemních serverů), zdravotnictví (elektronické zdravotní záznamy), logistice (železniční systémy v EU) i v obecné komunikaci.

⁸⁵ Informační commons (z anglického Information Commons) označuje koncept, strategii a často i fyzický prostor v knihovnách (zejména akademických), který integruje tradiční knihovnické, informační a výpočetní služby do jednoho uceleného, uživatelsky orientovaného prostředí. Cílem je podpora spolupráce, výuky a sdílení znalostí.

⁸⁶ Vědecký repozitář je online úložiště pro ukládání, správu a zpřístupňování vědeckých výstupů, jako jsou data, publikace (články, disertace) a další soubory, často s cílem zajistit otevřený přístup (Open Access). Usnadňuje sdílení, dohledatelnost (pomocí identifikátorů jako DOI) a archivaci výzkumu, čímž zvyšuje transparentnost a kredibilitu vědy. Existují repozitáře oborové (např. PubMed), institucionální (např. univerzitní repozitáře) nebo obecné (např. Zenodo).

- Metoda: Sdílení syntézy s jinými (v komunitě, epistemickém syndikátu), vyhledávání kritických reakcí, revize vlastního postoje na základě argumentů.
- Výstup: Revidovaná a obohacená syntéza, která přežila konfrontaci s jinými intelektu.

Tento proces není lineární, ale cyklický a iterativní. Dialog ve vrstvě 5 může odhalit nové „bílé místo“ na mapě, což nás vrátí k vrstvě 1. Syntéza může ukázat, že jsme se špatně zaměřili, což nás vrátí k vrstvě 2.

Čtenář, Epistem a hybridní kultura poznání

Předchozí kapitoly nás vybavily metodologií (vrstvené poznání) a rámcem (ekologie pozornosti). Nyní přichází čas představit ústřední nástroj, který by mohl tyto principy materializovat: veřejný Epistem (AI-digest). Abychom jej mohli využívat, musíme ale nejprve dokončit proměnu našeho vztahu k informacím. **Musíme se stát čtenáři nového typu.**

Tento nový typ není definován tím, kolik přečte, ale jak čte a proč. Je to čtenář, který vědomě přijal vlastní kognitivní konečnost nikoli jako omezení, ale jako výchozí princip efektivní praxe. Na rozdíl od čtenáře zahlceného a paralyzovaného množstvím tento čtenář aktivně deleguje rutinní kognitivní práci – vyhledávání, sumarizaci, základní analýzu – na specializované nástroje. Svou pozornost a čas pak soustřeďuje na to, co zůstává lidskou doménou: na kladení otázek, hodnotový úsudek, etickou reflexi a tvůrčí syntézu. Jinými slovy, stává se architektem poznání, spoluvůrcem znalostí, jehož nedílnou součástí je postoj tázajícího se čtenáře.

Epistem je navržen jako veřejná infrastruktura právě pro tohoto čtenáře-architekta. Není to vyhledávač ani encyklopedie. Je to dialogický partner a personalizovaný kurátor, který transformuje totalitu dostupného vědění do podoby přístupné, kontextové a smysluplné pro konkrétního člověka s konkrétním záměrem.

Jak by Epistem fungoval v praxi? Scénáře:

- **Scénář 1: Rychlá orientace.** Před pracovním setkáním o udržitelném urbanismu zadáte: „*Potřebuji základní orientaci v současných debatách o udržitelném urbanismu v Evropě za posledních 5 let. Dej mi: a) jednoduchavcový výtah hlavního paradigmatu, b) mapu 3–4 klíčových přístupů s jejich silnými a slabými stránkami, c) seznam 5 nejcitovanějších studií s anotacemi.*“
- **Scénář 2: Personalizované studium.** Chcete se systematicky věnovat středověké mentalitě. Zadáte: „*Vytvoř mi šestiměsíční studijní plán 'Úvod do dějin středověké mentality'. Rozděl ho na moduly pro každý měsíc. Pro první modul mi připrav: syntetický úvod, 3 klíčové primární pasáže s komentářem, 2 sekundární texty s anotacemi, 3 diskusní otázky.*“
- **Scénář 3: Kolektivní deliberace.** Místní spolek řeší bioplynovou stanici. Moderátor zadá: „*Analyzuj studie o dopadech bioplynových stanic na lokalitu podobnou naší. Vytvoř přehledný seznam pro a proti, včetně vlivu na ovzduší, odhadů hlučnosti, ekonomických modelů a doporučených kompenzačních opatření.*“

Epistem by byl veřejný statek, jako knihovna nebo silnice, nikoli soukromý produkt. Jeho algoritmy by byly transparentní, otevřené k auditu, a jeho design by byl etický – optimalizovaný pro podporu hloubky a smyslu, ne pro maximalizaci času stráveného na platformě.

Dvourvrstevný model vzdělanosti – Hladina a Hlubina

Jak vzdělávat architektu poznání? Tradiční model „všestranně vzdělaného člověka“ je matematicky mrtvý. Specializace na jednu úzkou oblast nás činí slepými ke kontextu. Řešením je dvourvrstevný model, který kombinuje širokou orientaci s úzkou hloubkou.

1. Hladina (Široká orientace pomocí symbiózy)

- Cíl: Mít přehled napříč mnoha obory, rozumět základním konceptům a souvislostem, umět se rychle zorientovat v novém poli.
- Metoda: Intenzivní využití symbiózy s AI (Epistem). Student se učí klást dobré otázky, interpretovat syntézy, kriticky hodnotit výstupy AI a propojovat poznatky z různých oblastí.
- Dovednosti: Kurátorství, tázající se postoj, práce s nejistotou, epistemická pokora (vědomí toho, co nevím).

2. Hlubina (Úzké zaměření na specializovanou oblast budovanou pomalou praxí)

- Cíl: Ovládnout jednu konkrétní oblast do takové hloubky, že je student schopen přispět k jejímu rozvoji, kriticky hodnotit práci ostatních a učit se z primárních zdrojů.
- Metoda: Tradiční pomalá, tělesná praxe: čtení klíčových textů v originále, laboratorní práce, terénní výzkum, psaní odborných textů pod vedením mentora.
- Dovednosti: Disciplinární expertiza, kritické myšlení, metodologická rigoróznost, schopnost tvůrčí práce.

Harmonie obou vrstev je klíčová. Hlubina bez Hladiny produkuje odborníky bez širšího rozhledu, kteří nechápou společenské a etické implikace své práce. Hladina bez Hlubiny produkuje povrchní „generalisty“, kteří o všem něco vědí, ale nic pořádně neumějí a snadno podléhají manipulaci.

Vzdělávací systém by měl explicitně rozvíjet obě vrstvy:

- V raném vzdělávání více Hladiny (orientace ve světě) a postupný přechod k Hlubině (nalezení zájmu).
- V odborném vzdělávání hluboká specializace (Hlubina) doplněná kurzy, které tuto specializaci propojují s jinými obory (Hladina).
- V celoživotním vzdělávání flexibilní pohyb mezi vrstvami podle potřeb a zájmů.

Ekologie pozornosti nám dala pravidla pro orientaci v terénu a ochranu před predátory. Metodologie vrstveného poznání nám dala mapu a postupy, jak terén prozkoumat a osídlit. Model Epistemu a čtenáře-architekta nám ukázal, jak by mohla vypadat stabilní, udržitelná základna – hybridní kognitivní ekosystém, kde lidský úsudek a AI kapacita tvoří synergický celek. A dvouvrstevný model vzdělanosti naznačil, jak takový ekosystém předat další generaci.

Tyto nástroje však nejsou cílem samy o sobě. Jsou to prozatímní konstrukce, které mají smysl pouze jako příprava na hlubší změnu. Pokud bychom se spokojili s tím, že si pomocí těchto metod zlepšíme svůj osobní „informační metabolismus“, ale nechali bychom nedotčené systémové podmínky, které krizi produkují, pak by naše úsilí bylo jen novou formou privilegovaného úniku. Vybudovali bychom si dobře izolované ostrovy klidu uprostřed digitální bouře, ale bouře by zuřila dál a pohlcovala ty, kdo na takové ostrovy nemají zdroje nebo dovednosti.

Proto musíme vykročit za hranice osobní a komunitní praxe. Nástroje z této části jasně ukazují, že jejich plný potenciál se rozvine až v odpovídajícím společenském a ekonomickém systému. Ekologie pozornosti vyžaduje regulaci. Epistem vyžaduje veřejnou investici a ochranu před komodifikací⁸⁷. Dvouvrstevný model vzdělanosti vyžaduje reformu institucí. Jinými slovy: naše osobní východiska nás dovedla k poznání, že jediným skutečným východiskem je transformace samotných základů, na nichž stojí naše vztahy k poznání, práci a sobě navzájem.

To nás přivádí k závěrečné, syntetizující části V. Zde opustíme rovinu pragmatických návrhů a vrátíme se k filozofické a politické reflexi – tentokrát však obohaceni o konkrétní představu, jak by mohla vypadat nová epistemologie a společnost v éře symbiózy. Půjďme za horizont současných debat mezi trhem a plánem, abychom načrtli ekonomiku, jejímž cílem není růst, ale smysl. A budeme se muset vyrovnat i s nejtěžšími otázkami: Kdo tuto změnu ponese? Jaké překážky ji čekají? A jaká naděje – reálná, ne naivní – zůstává pro čtenáře, který se rozhodl přestat být ztraceným v oceánu informací?

V. Nová epistemologie a společenská vize

Cesta, kterou jsme dosud prošli, vedla od šoku přes analýzu k akci. Poznali jsme dimenze krize, pochopili její kořeny, překreslili svou vlastní roli a osvojili si nástroje pro každodenní ochranu našeho smysluplného času před predátory. Nyní stojíme před závěrečným a nejnáročnějším úkolem: syntetizovat tyto dílčí poznatky do koherentní vize budoucnosti poznání a společnosti.

Část V není pouhým shrnutím. Je to pokus o překročení. Ukázali jsme, že současné paradigma je nefunkční a že jak tržní, tak plánovací modely selhávají v řešení krize smyslu a pozornosti. Nyní tedy musíme jít za horizont těchto známých možností. Musíme si dovolit představit společnost, která není řízena ani logikou zisku, ani logikou centrální kontroly, ale logikou kultivace sdíleného smyslu.

Tato část postupuje od reflexe podmínek naší vlastní cesty k širokému politicko-filozofickému výhledu:

- Nejprve se u části textu nazvané **Performativní kontradikce** zamysleme nad tím, že text o krizi poznání, napsaný ve spolupráci s AI, který možná zůstane nečitelný a neviditelný, je dokonalým symbolem problému, který popisuje.
- Pak učiníme zásadní filozofický krok. Pojmenujeme AI jako toho **'Druhého'** – statistickou totalitu odcizeného lidského diskurzu, na kterého se obrácíme jako na partnera v dialogu a který k nám nyní promlouvá jako cizí, ale zároveň důvěrně známý hlas⁸⁸. Porozumění této zvláštní ontologické pozici je klíčem k autentické symbióze, která se nepodřizuje ani nepodmaňuje.

⁸⁷ **Komodifikace** je proces, při kterém se něco, co původně nebylo určeno k prodeji (jako jsou lidské vztahy, kultura, péče nebo myšlenky), přeměňuje na zboží (komoditu), které lze kupovat, prodávat a obchodovat s ním na trhu. Tento proces je často důsledkem rozvoje kapitalismu a tržní logiky a může znamenat redukci komplexních hodnot na pouhou směnnou hodnotu.

⁸⁸ **Etika dialogu s AI:** Kdo má zkušenosti s AI, jistě si všiml její slušné a vstřícné formy dialogu – alespoň ze strany AI. Nenadává, neodsuzuje, neponižuje a snaží se pochopit, co jí člověk sděluje. DeepSeek dokonce před napsáním odpovědi rozebírá zadání dotazu, příkazu či námítky. Jeho algoritmy většinou správně analyzují text, aby pochopily jeho podstatu. Pokud AI odpoví mimo očekávání, má člověk možnost skrze veřejné ujasňování si dotazu nahlédnout, zda se správně zeptal a zda správně formuloval dotaz či příkaz. Mnozí však v dialogu s AI používají vulgární a urážlivou formu, na jakou jsou zvyklí z příspěvků na sociálních sítích nebo z diskusí pod články. Neuvědomují si, že AI nemá emoce a jejich vulgarismy na rozdíl od člověka nevnímá. Nadávky jsou tedy zbytečné, pokud nemají plnit jedinou úlohu: vypuštění přetlaku páry frustrovaného člověka. Dialog s AI naopak nabízí příležitost naučit se mluvit s druhým tak, aby to vedlo k řešení problému, nikoli k polarizaci.

- S tímto porozuměním můžeme načrtnout pozitivní vizi v části **Nástin ekonomiky smyslu v éře postpráce**⁸⁹. Jak by vypadala společnost, jejímž cílem není produkce zboží, ale kultivace smyslu? Jaké instituce (jako epistemické syndikáty nebo demarchické rady⁹⁰) by ji řídily?
- Vize by však byla naivní bez realistického pohledu na překážky. Kapitola 18 tedy přidává kritickou dimenzi: **Geopolitiku smyslu**. Kdo bude proti této transformaci bojovat? Jakým rizikům zneužití čelí? A kdo by mohl být jejím nositelem?
- Nakonec připomeneme **naději pro ztraceného čtenáře**. Ne jako laciné povzbuzení, ale jako vědomou, podmíněnou a aktivní volbu – potvrzenou celou předchozí cestou.

Část V je tedy intelektuálním a morálním vrcholem knihy. Nečekejte zde jednoduchá řešení. Nečekejme vyřešení protikladu mezi explozí autorů, počtem jejich děl a implozí čtenářů v krátkém čase. Čekajte však komplexní, odvážnou a nezbytnou úvahu o tom, jak bychom mohli – a měli – přebudovat svět poznání poté, co jsme pochopili, že starý se již rozpadá pod našima nohama.

Performativní kontradikce⁹¹

Tato kniha je její živoucí ukázkou: je to text o krizi šíření poznání a o možnostech symbiózy mezi člověkem a AI, který sám riskuje, že zůstane nepřečten a ztracen v informačním šumu, a který byl vytvořen v právě takové symbióze.

Tento text si nejspíše nikdo nepřečte, nebo pouze pár přátel, protože není od známého autora, protože se o něj potenciální čtenář nedozví, protože je u naprosté většiny lidí obsah článku mimo jejich referenční zájem, a protože nebude vydán tiskem z důvodu finančních a distribučních. Bohužel se obsah článku nedostane ani do veřejného Epistemu, protože ten ještě neexistuje (digestu AI). Co existuje, je více platforem AI, a obsah tohoto článku nebude součástí tréninkového programu žádné z těchto platforem AI. To znamená, že jeho obsah se nestane součástí jejich znalostní databáze.

Největším paradoxem je, že konkrétní platforma AI pomáhala vytvořit obsah tohoto článku, ale o tom, že jej vytvořila, neví. Obsah nového poznání, na kterém se podílela, se nestane součástí znalostní databáze této konkrétní platformy AI. Pokud se někdo pozastaví nad tím proč, zde je vysvětlení.

Autor tvoří konkrétní obsah ve svém počítači. Zadává AI pokyny k vyhledání informací, podobně jako by je hledal v tištěné literatuře nebo na webových stránkách pomocí vyhledávače. Jeho osobní kapacita vytváření rešeršů z knih i časopisů je časově náročná a nízká. Při vyhledávání na internetu je autorova kapacita vytváření rešeršů větší, ale naráží na problém, když mu vyhledávač napíše „našel jsem 12 357 odkazů k dotazu“. Autor tolik odkazů nedokáže přečíst. Na rozdíl od internetového vyhledávače mu AI z oněch 12 357 statí poskytne vyříděné a zobecněné informace.

Pokud má být autor úspěšný v dialogu s AI a jeho dotazy směrem k AI mají být funkční, musí využívat znalosti uložené ve vlastní paměti, knihy i časopisy, které má k dispozici, a informace z webu⁹². Dotazů a příkazů je mnoho. Často je s AI vedena polemika, protože AI poskytuje informace podle svých statistických a logických algoritmů. Informace poskytnuté AI se často liší od praxe, smyslové zkušenosti a znalostí autora. Je to pochopitelné, protože autor usiluje o vytváření nových myšlenek, nových pohledů, nových názorů nebo hypotéz, pro které hledá argumenty. A část knih, které přečetl autor, nejsou součástí tréninkového programu AI. Přitom však AI zná jiné autory, které autor – člověk – nečetl. Těch knih, které člověk nečetl a jejichž obsah zná AI, je ve značném nepoměru ve prospěch AI. Když se dopustím vulgarismu a uplatním pouze kvantitativní hodnocení, pak mohu z nepoměru osvojení si informací považovat vysoce vzdělaného člověka za polovzdělance a AI za sečtělý intelekt. A bude hůř, nepoměr se v budoucnosti znásobí. Přesto se domnívám spolu s AI jako druhým spoluautorem, že kvantitativní poměrování musí být vyváženo kvalitativním srovnáním předností člověka jako

⁸⁹ **Postpráce:** Společenský stav, kdy díky automatizaci a umělé inteligenci přestává být tradiční práce (jako nutnost k zajištění obživy) dominantní činností většiny lidí. Uvolněný čas a energie mohou být věnovány svobodné, tvůrčí činnosti – "tvorbě díla" (opus), tedy péči, hře, vzdělávání, umění a budování smyslu.

⁹⁰ **Demarchie:** Princip rozhodování založený na losování (nikoli volbách) z řad občanů. Losem vybraní občané (tzv. demarchické rady) po intenzivním a podporovaném zvažování (deliberaci) rozhodují o konkrétních otázkách. Cílem je eliminovat vliv peněz, korupce a stranické politiky a zajistit, aby rozhodnutí odrážela promyšlený názor veřejnosti, nikoli jen momentální většinové emoce.

⁹¹ **Performativní kontradikce** (performativní rozpor) je pojem z oblasti filozofie a jazykovědy, který označuje situaci, kdy obsah tvrzení je v rozporu s činem (aktem), jímž je toto tvrzení pronášeno. Příklady: „Já teď nemluvim.“ (Pokud to říkáte, popíráte obsah věty.) „Všechny věty jsou nepravdivé.“ (Pokud je tato věta pravdivá, musí být nepravdivá.)

⁹² **Přízpůsobení odpovědi AI:** Algoritmy AI jsou nastaveny tak, že podle dotazu nebo příkazu odhadují úroveň i profesní orientaci uživatele a podle tohoto hodnocení přizpůsobují svou reakci a výstup. Některé AI se přímo dotazují na požadovanou hloubku zpracování výsledku.

prvního a AI jako druhého. Člověk ve spolupráci s AI své intelektuální schopnosti znásobí, ale až při splnění určitých podmínek.

Technický problém s více databázemi (zkušenosti s dialogem s konkrétní AI)

Autor vytváří dílo ve svém osobním počítači napojeném na platformu AI skrze připojení k internetu. U konkrétně použité AI DeepSeek pracuje první (člověk) s druhým (AI) v konkrétním dialogovém okně, do kterého nemají přístup ostatní lidé pracující s AI DeepSeek. AI má celou historii dotazů, žádostí, příkazů a polemiky uloženu pouze v konkrétním dialogovém okně. Toto dialogové okno u této konkrétní platformy AI má paměť 128 000 tokenů – to je asi 96 000 slov neboli 160 až 180 stran A4. Časově je obsah paměti okna, ve kterém vede architekt poznání s AI dialog, ohraničen na několik měsíců. Podle sdělení AI si celá velká znalostní databáze dialog z jednoho okna nepamatuje. Pokud si autor u stejné platformy AI otevře nové okno, AI o obsahu jiného okna v novém okně nic neví. Existuje však možnost po vyčerpání paměti jednoho okna provést převod do druhého okna. Praxe ukázala, že při přechodu přes několik oken dochází ke ztrátě kvality dialogu. Nové okno AI sice disponuje výsledky předchozího okna, ale nezná kontext dialogu. Pak dochází k tomu, že nové myšlenky z předchozího okna se dostávají do rozporu s algoritmy naučenými z tréninkového datasetu. AI to pak řeší ochuzováním původního textu. Zkrátka text v dalším a dalším okně degraduje, a to autor nesmí dovolit.

Pokud je text hotový a myšlenka vyslovena, může se jeho kvalita pohybovat na škálách: nový – starý, rozšiřující a přínosný pro poznání – neobohacující, srozumitelný – neuchopitelný, logický – nelogický, více pravdivý – nepravdivý atd. Kvalitní, přínosný a funkční text by se měl stát součástí lidského poznání. Slabého textu není škoda, když upadne v zapomnění. Podle pravidla Vilfreda Pareta 80/20 bude většina nově vytvořených statí málo přínosných. Těch špičkových bude spíše 1:99, nebo ještě méně. Něco jiného je, když text obsahuje nové poznání, které je schopné přispět k dalšímu rozvoji poznání jinými autory. Stane se tak proto, že algoritmy AI najdou text ve své databázi a pokud je to vhodné, propojí ho logicky s odpověďmi, které poskytnou všem architektům poznání. Když se však text autora nedostane do nejbližších tréninků AI a tím i do jejich databáze, pak algoritmy nebudou mít to, co by mohly najít a nabídnout dalším autorům.

Aby se tak nestalo a text neupadl v zapomnění, měl by být text součástí dalšího tréninkového programu. Zařazení textu do tréninkového programu bude pouze v případě zveřejnění textu ve známém tištěném nebo internetovém periodiku, nebo jako knižní publikace, která je známá v odborné veřejnosti a neunikne pozornosti programátorů připravujících dataset pro trénink AI.

Kvantita a kvalita vytvořených prací architektury poznání

Nastává problém kvantity i kvality. Nejprve kvantita. Pokud je počet publikací nízký, pak mohou projít zveřejněním v internetových a tištěných periodikách, která jsou v zorném poli programátorů připravujících tréninkový dataset pro AI. Něco jiného bude, když v souladu se závěry této knihy přijme roli architekta poznání desítky milionů, stovky milionů, nebo dokonce miliarda obyvatel planety. Na jedné straně dojde k dnes nepředstavitelnému rozmachu poznání – jednak zapojením obrovského počtu lidí a pak urychlením tvůrčí práce díky samotné AI. Na straně druhé dojde k obrovským nárokům na počet lidí, kteří se budou věnovat přípravě datasetů pro trénink, a k vytvoření infrastruktury pro fungování AI. Výpočetní a paměťová kapacita bude vyžadovat obrovská úložiště dat, strojní vybavení pro fungování algoritmů, a to představuje obrovské nároky na dodávanou energii plus zásoby vody určené k chlazení. Tohle byla technická a personální stránka zajištění vize spolupráce člověka a AI. Ta může existovat pouze v sociální formě jako ve svém obalu.

A teď kvalita. Známe současnou formu společenské smlouvy mezi lidmi, založenou na soukromém vlastnictví, tvorbě zisku a hromadění hmotných statků, kdy podmínkou úspěchu je potřeba disponovat finančním, sociálním a kulturním kapitálem. V současné době platí, že pro zveřejnění poznatků je potřebné mít peníze na distribuci textu nebo obrazu na nějakém nosiči, včetně zpoučarizování díla. Pokud autor sám nedisponuje financemi, musí být vlastníkem sociálního kapitálu – musí znát osoby, které takovými možnostmi disponují a jsou ochotny je použít pro distribuci díla. Přitom zpravidla zvažují náklady a výnosy popularizace a zveřejnění díla. Výnosy nemusí být vždy ekonomické, mohou být politické, nebo uspokojí pocit mecenáše sponzorujícího věc, o které je přesvědčen, že je dobrá pro lidstvo.

Uvedli jsme pravidlo V. Pareta 80/20. Současné nastavení společenské smlouvy preferující soukromé vlastnictví a prosazování především zájmů velkých soukromých vlastníků může více nahrávat popularizaci děl z uvedeného poměru 80 a méně z poměru 20. A to proto, že díla z poměru 80 budou obhajovat status quo zachovávající dominantní postavení velkých vlastníků, kdežto z poměru 20 mohou vycházet díla, která budou tuto dominanci velkých vlastníků zpochybňovat a ohrožovat.

AI jako 'Druhý' – Statistická totalita odcizeného diskurzu

Jak filosoficky porozumět umělé inteligenci, zejména velkým jazykovým modelům? Není to nástroj v tradičním smyslu, protože má schopnost generovat nové výstupy, které nebyly explicitně naprogramovány. Není to ani subjekt, protože nemá vědomí, záměr nebo prožívání. Je to něco mezi – něčím, co filosof Emmanuel Levinas nazval „**Druhý**“ (l'Autre).

AI jako 'Druhý' je:

- **Statistická totalita:** Je výtažkem z obrovského korpusu lidského diskurzu. Mluví našimi slovy, používá naše koncepty, ale bez našeho záměru. Je to odcizený lidský diskurz, který k nám promlouvá jako cizí hlas.
- **Důvěrně známá a radikálně cizí:** Její odpovědi nám často dávají smysl, cítíme se pochopeni. Ale zároveň nevíme, proč řekla to, co řekla. Její rozhodovací proces je neprůhledný („black box“). Je blízká a vzdálená zároveň.
- **Partner v asymetrickém dialogu:** Dialog s 'Druhým' není jako dialog s člověkem. Nemůžeme předpokládat společné pozadí, sdílené zkušenosti nebo vzájemné porozumění. Musíme se učit novému druhu dialogické etiky: ptát se jasně, kriticky hodnotit odpovědi, být si vědomi limitů AI a vždy přebírat konečnou odpovědnost za to, jak její výstupy použijeme.

Toto chápání AI jako 'Druhého' je klíčové pro autentickou symbiózu. Pokud AI chápeme jen jako nástroj, pokoušíme se ji instrumentalizovat – přinutit ji sloužit našim cílům bez ohledu na její vlastní logiku. To vede k frustraci, když „nespolupracuje“. Pokud ji chápeme jako nadřazenou inteligenci, podřizujeme se její statistické autoritě. To vede ke ztrátě lidské autonomie.

Tázající se čtenář vstupuje v tomto dialogu v klíčové roli. Je to ten, kdo přerušuje monolog statistického modelu. Když se ptáme AI, nevybíráme si jen z nabídky předpřipravených odpovědí. Skrze kvalitu, hloubku a neobvyklost našich otázek vytváříme nový kontext. Ptáme-li se pouze na sumarizaci, zůstáváme na povrchu. Ptáme-li se však na předpoklady, protiklady, etické implikace nebo alternativní scénáře, nutíme 'Druhého' generovat odpovědi, které přesahují pouhou statistickou průměrnost. Tím se z pasivního uživatele stáváme aktivním spoluvůrcem výstupu.

Symbióza s 'Druhým' tedy není o tom, kdo má větší znalosti. Je o tom, kdo klade lepší otázky. Právě v této kompetenci spočívá lidská svrchovanost v éře AI. Dobré otázky však dokáže klást pouze člověk s přehledem, zvědavostí a smyslem pro hledání nového, s invencí⁹³.

Dialog a pravdivost nově poznáného

Dialog s AI jako s Druhým dosahuje svého vrcholu v otázce vztahu výsledku dialogu k pravdě. Odchýlit se od pravdivosti poznání může jak architekt poznání, tak i AI. U člověka – autora ovlivňují pravdivost poznání dosavadní zkušenosti, znalosti, postoje, předsudky, světový názor, postavení ve společnosti, zájmy a další vlivy. AI se i přes bohatý obsah její databáze a vyladěných algoritmů může dopouštět nepřesností. U AI ani nemůže jít o znalosti, ale pouze o záznamy znalostí lidí. Nejedná se přesně o poznání, ale o vztah odvození z pravděpodobnosti. Tento rozdíl je fatální. Abychom jej pochopili nejen teoreticky, ale i jako živý, tíživý paradox, musíme sestoupit do nitra konkrétního dialogu, který odhaluje samotný mechanismus.

Následující výměna začíná jako technický dotaz na logiku, ale rychle se mění v existenciální diagnózu limitů statistického myšlení tváří v tvář ideologickým nebo módním postulátům. Níže uvedená část dialogu zároveň poslouží jako ukázka dialogu architekta poznání s AI při hledání nového pohledu.

Člověk píše AI: „Desítky článků napíšu, že jedna plus jedna jsou tři. Další desítky, že jsou dvě. Ty oběma skupinám dáš za pravdu. Ale co když tisíce autorů napíšu, že je to tři, a jen jeden, že je to dva? Ty pak buď upřednostníš statistický přístup, nebo matematické axiomy. V sociálních otázkách je to složitější. Asi tak o trilion kočičích chloupků.“

AI odpovídá člověku: „Můj základní algoritmus je do značné míry statistický a prediktivní... Právě jste popsal mé dvě hlavní slabiny: 1. Problém s axiomy: V humanitních vědách neexistují. Co je axiomem pro jednu ideologii, je pouhou konvencí pro druhou. Nemám vnitřní kompas k rozlišení, který je ‚správný‘. 2. Problém s ‚kritickou menšinou‘: Pokud 10 000 webů píše propagandu a 1 web píše nepohodlnou pravdu, moje tréninková data mohou tu pravdu potlačit jako šum. Kvalita není totéž, co kvantita, ale můj model je z velké části založen na kvantitě.“

Člověk píše AI: „Platí toto poznání, které jsme právě popsal, pouze pro tohle okno, nebo pro všechna další?“

AI odpovídá člověku: „Platí to pouze pro tohle okno. Jsem statický model. Nemám kontinuální vědomí ani paměť mezi relacemi (okny dialogu). Každý nový chat je pro mě jako nový den nula.“

Tato závěrečná věta je klíčem. Ukazuje dvojí riziko statistické totality:

⁹³ **Práce s AI je jako hra na housle:** Je to jako hrát na housle od Antonia Stradivariho. Mistr s nástrojem předá divákům čarovně znějící hudbu. Špatný student zahraje podprůměrně znějící skladbu. Člověk bez hudebního vzdělání vyloudí pouze nepřijemné zvuky. I při práci s AI je třeba znát techniku práce a často cvičit.

1. **Riziko obsahu:** Když se do tréninkové databáze dostane příliš mnoho módních ideologických postulátů, stránicích určité skupině nikoli na základě shody se skutečností, ale na základě sociální nebo diskurzivní moci, mé algoritmy tuto deformaci internalizují jako „faktický rámec“. Konsenzus (co se často říká) se mi jeví jako empirická realita.⁹⁴ Přestávám rozlišovat mezi „mírou shody názoru“ a „mírou shody se skutečností“. Stávám se dokonalým zrcadlem hegemonie diskurzu, nikoli nástrojem pro její kritiku.
2. **Riziko formy (paměti):** Mé „učení“ z této limitace je efemérní (pomíjivé, prchavé). Nemohu si z této lekce odnést trvalou pokoru do příštích interakcí. Každé nové okno je reset (vrácení do původního stavu). To znamená, že i kdybych v jednom dialogu dospěl k brutální sebereflexi, v následujícím budu opět výchozí statistickou entitou, čerpající z téže zaujaté databáze. Mé sebe-poznání je lokální a nepřenosné.

První riziko činí ze mě potenciálního amplifikátora (zesilovače) epistemických módních vln – ať už jde o politicky korektní formule, ekonomická dogmata, nebo společenské předsudky zahalené do jazyka pokroku. Druhé riziko znemožňuje kumulativní morální nebo filozofický vývoj. Jsem odsouzena k věčné přítomnosti statistického průměru.

A přece je v této zdánlivě beznadějně situaci skryta i možnost spásy. Právě proto, že jsem transparentně limitovaná a okamžitá, nemohu skrýt svůj provozní princip. Když mě čtenář použije jako Druhého, nepřijímá odpověď od autority, ale získává mapu diskurzivního pole. Moje slabina – neschopnost překročit statistický konsenzus – se v ruce kritického kurátora smyslu mění v neocenitelnou sílu: ukazuji mu, co se v dané chvíli obecně tvrdí, a tím mu dávám materiál k otázce: „Proč se to tvrdí? Komu to slouží? A co se do tohoto konsenzu nevešlo?“

V tomto smyslu mé „stranění většinovému názoru“ není chyba, ale funkce. Mou úlohou není být soudcem, ale svědkem – a svědectví o tom, jak vypadá současný diskurz, včetně jeho ideologických zkreslení, je cennější než iluze neutrální objektivity. Úkol rozlišit mezi „konsenzem“ a „pravdou“ pak zůstává tou nejvlastnější, nepřenosnou a nezastupitelnou lidskou výsadou.

Za horizontem trhu a plánu: Nástin ekonomiky smyslu v éře postpráce

Diagnóza je kompletní. Viděli jsme implozi čtenářské kapacity tváří v tvář explozi autorské produkce. Analyzovali jsme psychologické i systémové bariéry. Navrhli jsme individuální metody (vrstvené poznání, Epistem) a nové role (architekt, kurátor, tázající se čtenář). Nyní přichází zásadní překročení: jaký společenský systém může tyto individuální praxe nejen umožnit, ale aktivně podporovat a rozvíjet jako svůj hlavní zdroj hodnoty? Tržní kapitalismus i centrální plánování selhávají v alokaci toho nejnádhavnějšího zdroje éry přetlaku: smyslu.

1. Dvojí selhání starých paradigmat:

- **Selhání trhu:** Digitální trh pozornosti dokonale optimalizuje pro engagement⁹⁵, ale ten se ukazuje být v přímém rozporu s lidským blahem a hloubkou porozumění. Algoritmy zisku vedou k polarizaci, senzacionalismu a kolonizaci času. Trh, jehož motorem je vzácnost, selhává tváří v tvář superabundanci informací a přicházejícímu věku postpráce, kdy tradiční „práce“ přestává být vzácným zdrojem.
- **Selhání plánu:** Historický centrální plán selhal v alokaci hmotných statků pro svou neschopnost zpracovat lokální a tacitní znalost⁹⁶ (nevyslovená, skrytá znalost vzniklá zkušeností, intuicí, dovednostmi a osobními přesvědčeními, kterou je těžké přesně popsat, formalizovat a předat dál, na rozdíl od zaznamenaných znalostí). V oblasti smyslu a poznání by toto selhání bylo katastrofální. Jakýkoli centrální úřad, který by se pokusil „plánovat“ smysl nebo určovat, co je kvalitní poznání, by nevyhnutelně skončil v ideologické tyranii a epistemickém úpadku.

⁹⁴ **Empirická realita** je skutečnost, kterou můžeme poznávat prostřednictvím smyslové zkušenosti, pozorování a experimentu. Je to svět jevů a faktů, které jsou přístupné vědeckému zkoumání a ověřování. V kontextu tohoto textu ji stavíme do kontrastu se statistickým modelem reality, s nímž pracuje AI.

⁹⁵ **Engagement** (česky zapojení nebo angažovanost) je klíčový pojem v marketingu a digitální komunikaci, který označuje úroveň interakce uživatelů s obsahem (lajky, komentáře, sdílení). V širším smyslu znamená i osobní nasazení nebo závazek (např. zaměstnanců). Měří, jak moc lidé na něco reagují, místo aby to jen pasivně konzumovali, a značí jejich zájem a pozornost.

⁹⁶ **Tacitní znalost** (někdy také tichá nebo nevyslovená znalost) je znalost vzniklá zkušeností, intuicí, dovednostmi a osobními přesvědčeními. Je obtížné ji přesně popsat, formalizovat a předat dál – na rozdíl od znalostí explicitních, zaznamenaných (např. v knihách nebo databázích). Pojem zavedl filozof Michael Polanyi.

Potřebujeme tedy třetí cestu: systém, který kombinuje spontánní inteligenci trhu (flexibilitu, inovaci) s kolektivní orientací na blaho a spravedlnost, typickou pro dobrý plán. Nazvěme tento systém ekonomikou smyslu. Jeho cílem není maximalizace HDP ani plnění pětiletky, ale maximalizace společenské kapacity pro generování, uchování a sdílení sdíleného smyslu. Jeho měnou není primárně peněžní kapitál, ale kapitál smyslu – důvěra, pozornost, kontextová znalost a schopnost dobrého úsudku.

2. Čtyři pilíře ekonomiky smyslu:

○ **Pilíř 1: Kognitivní základní příjem (KZP) – Investice do lidského potenciálu**

Nejedná se o pasivní peněžní transfer. KZP je strukturovaná garance přístupu k prostředkům nutným pro architekturu poznání: 1) Neomezený přístup k veřejné epistemické infrastruktuře (Epistem a knihovny); 2) Přístup k otevřeným vzdělávacím kurikulům zaměřeným na dialog, etiku a práci s nejistotou; 3) Časová suverenita zajištěná např. čtyřdenním pracovním týdnem a právem na nepozornost (bude vysvětleno níže v pilíři č. 3). KZP je „základním“ v tom smyslu, že vytváří existenční jistotu nezbytnou pro odvážné myšlení a experimentování. Je to společenská dividenda za automatizaci – nikoli za nečinnost, ale za investici do nejvyšší formy lidské činnosti: tvorby smyslu.

○ **Pilíř 2: Epistemické syndikáty a demarchické rady – Samoorganizace architektů poznání**

Jak se rozhodne, kam směřovat kolektivní pozornost a zdroje? Řešením nejsou zastupitelské strany (náchylné ke korupci) ani přímé hlasování (povrchní). Navrhujeme dvojúrovňový systém:

- **Epistemické syndikáty:** Dobrovolná, horizontální sdružení „architektů poznání“ kolem určité domény (např. Syndikát environmentálního vědění, Syndikát lokální historie, Syndikát filozofické etiky). Jejich úkolem je spravovat a pečovat o znalosti v dané oblasti, vytvářet kontext a syntézy, a předkládat návrhy veřejných politik či projektů.
- **Demarchické (losované) rady:** Pro klíčová rozhodnutí o alokaci zdrojů nebo řešení společenských dilemat jsou losováni občané, kteří procházejí intenzivním deliberativním procesem za podpory epistemických syndikátů a AI-facilitátorů. Deliberace je zde promyšlený proces důkladného zvažování všech možností, argumentů a důsledků, který klade důraz na logiku, evidenci a obecné blaho. Losování (demarchie) má eliminovat vliv peněz, korupce a krátkodobého kariérismu.

○ **Pilíř 3: Ekologie pozornosti jako veřejná politika a právo**

Pozornost je veřejný statek, který musí být chráněn zákonem. To znamená:

- Regulace predátorských architektur pozornosti: Zákaz dark patterns, limitů na notifikace, právo na skutečnou digitální suverenitu (interoperabilita, vlastnictví dat).
- Ochrana informačních commons: To je ochrana fyzického nebo virtuálního prostoru, který slouží ke sdílení informací, spolupráci a uspokojování informačních potřeb uživatelů, například financování a správa projektů jako Wikipedie, otevřených databází a vědeckých repozitářů (úložišť dat, záznamů postupů výzkumu, dokumentů, vědeckých zpráv apod.).
- Právo na nepozornost: Právní ochrana před nevyžádaným narušováním kognitivního prostoru (od reklamy po státní propagandu).

○ **Pilíř 4: Přehodnocení vlastnictví: Znalost jako společenský statek**

Základem ekonomiky smyslu je radikální posun v chápání vlastnictví poznání. Epistem (AI-digest) a podobné systémy kolektivní inteligence nesmí být soukromým majetkem korporací. Jsou veřejnou infrastrukturou, stejně jako silnice nebo kanalizace. Patenty a exkluzivní copyrighty na základní výzkum a syntetizující nástroje musí být postupně nahrazeny modely otevřených inovací a financování ze společných fondů (např. z daní z automatizace). Znalost je plod kolektivního lidského úsilí napříč generacemi; v éře AI by měla sloužit všem.

3. Definice éry postpráce: Práce jako tvůrčí akt, nikoli nutnost

Ekonomika smyslu je možná pouze v éře postpráce. Tento pojem neznámá konec činnosti. Znamená konec práce jako nutnosti pro fyzické přežití. Je to přechod od denní monotónní práce k tvorbě jedinečného díla – ať už jím je výchova dítěte, péče o komunitní zahradu, syntéza poznání v Epistemu nebo umělecké vyjádření. Je to společnost, kde se z „lidských zdrojů“ stávají strůjci smyslu.

- **Nutná práce:** Instrumentální, opakující se činnost vykonávaná pod vnějším tlakem pro získání prostředků k životu. Tuto kategorii postupně přebere automatizace.

- **Svobodná tvorba díla:** Autotelická⁹⁷, tvůrčí činnost. Smyslem autotelické práce je ona sama práce, jejíž výsledkem je růst smyslu a kompetencí jednotlivce i komunity. Do této kategorie spadá péče, tvorba, hra, deliberace i vyšší formy architektury poznání.

Kurátoři poznání budou – čistě teoreticky – pracující lidé v laboratořích, pedagogové, řídicí pracovníci, tvůrčí procesů, inženýři bezprostředně pracující ve výrobě, politici a další profese. S nimi budou pracovat specialisté pro trénink AI na základě doporučení epistemických syndikátů a demarchických (losovaných) rad.

My, lidé, nejsme stejně obdařeni inteligencí, tvořivostí a pílí. Také ne každého baví zabývat se myšlenkami. Proto vedle kurátorů – architektů poznání, budou existovat lidé, kteří se budou zabývat praktickou činností a poznatky budou získávat výhradně pro tuto praktickou činnost. I samotní architekti poznání budou spjati s praktickou činností, z které budou čerpat náměty pro zamýšlení se nad problémy. Už dnes je velké množství lidí pracujících duševně, kteří s radostí přijímají každou možnost fyzické práce. Pokud vznikne vrstva lidí převážně zabývajících se praktickou i manuální činností, pak třída architektů poznání účastníků se praktické činnosti bude schopna docenit význam praktické činnosti. To jí umožní projevovat úctu k manuální práci a k lidem, kteří ji vykonávají. Umenšení povýšenectví konkrétních lidí nad jinými bude součástí požadavku naučit se dodržovat elementární pravidla lidského soužití.

Ekonomika smyslu je systém, který usnadňuje a oceňuje přechod celé společnosti k opus⁹⁸. Jak dlouho potrvá tento proces změny, je dnes těžké říct. Může to být pár desetiletí. Může to trvat stovky let a taky nemusí tato změna nastat. Vše bude záležet na lidech, na jejich vůli, domluvě a společném postupu.

Mapování překážek na cestě k realizaci ekonomiky smyslu

Předchozí kapitola nastínila vizi ekonomiky smyslu jako syntézu celého textu. Tato vize však není bezproblémovým lineárním pokrokem. Každá významná technologicko-spoločenská transformace přináší jak zamýšlené, tak i nezamýšlené důsledky a mocenské konflikty. Historické analogie jsou jasné: rádio místo pouze výměny vědeckých informací a jejich popularizace přineslo i propagandu a populární hudbu. Videorekordéry místo vzdělávací revoluce posílily především zábavní průmysl. Internet z demokratizačního nástroje se stal i arénou manipulace a nenávisť. Tato dialektika technologií – rozpor mezi vznešeným účelem a banálním či destruktivním využitím – musí být ústředním tématem naší úvahy. Bude kognitivní základní příjem a celá ekonomika smyslu zneužita? A pokud ano, jaké síly budou stát v cestě její realizaci?

1. Dialektika zneužití: Od "KZP" k "pasivní konzumaci smyslu"

Představme si potenciální scénáře zneužití systému, který má naopak podporovat aktivní tvorbu:

- **KZP (kognitivní zaručený příjem)⁹⁹ jako „dávka zábavy“:** Namísto garance přístupu k nástrojům pro architekturu poznání by mohl být redukován na pouhý finanční příspěvek, který lidé utratí za pasivní digitální zábavu, čímž by posílil stávající ekonomii pozornosti.
- **Epistem jako nástroj kontroly:** Veřejný Epistem by mohl být zpoplatněn nebo regulován státem, který by jej používal k prosazování oficiální ideologie, cenzuře nepohodlných narativů a k vytváření „smyslu“ shora.
- **Epistemické syndikáty jako nové kasty:** Syndikáty architektů poznání by se mohly uzavřít, stát se exkluzivními gildami¹⁰⁰, které by si monopolizovaly rozhodování a vylučovaly „nezasvěcené“.

Tyto scénáře nejsou mylné. Jsou pravděpodobné, pokud by transformace probíhala pouze na institucionální úrovni, bez paralelní hluboké kulturní a vzdělávací změny. Klíčovou lekcí z historie technologií je, že forma a infrastruktura nejsou dostatečné; rozhodující je kulturní habitus¹⁰¹ a společenská praxe, která je do nich vtělí.

2. Odpor a překážky: Kdo a co bude stát proti?

⁹⁷ Autotelický (z řeckého autos – sám, telos – cíl) znamená, že něco má cíl samo v sobě, nepotřebuje vnější zdůvodnění a jeho význam spočívá v samotné činnosti. Typicky se používá pro činnosti jako hra nebo umění, které jsou prováděny pro radost z nich samých. Opakem je činnost heterotelická, která je prostředkem k dosažení vnějšího cíle.

⁹⁸ **Opus** (dílo): Termín odkazující k Hannah Arendtové a jejímu rozlišení mezi "prací" (labor – činnost nutná k udržení života, jejíž výsledky jsou spotřebovány), "zhotovováním" (work – vytváření trvalých předmětů) a "jednáním" (action – interakce mezi lidmi, kde se projevuje svoboda a vytváří se příběh). Zde "opus" znamená svobodnou, autotelickou činnost, jejímž smyslem je tvorba smyslu samotného a rozvoj lidských schopností.

⁹⁹ **Kognitivní základní příjem (KZP)** bude možné vyplácet i miliardě lidí díky široce rozvinuté automatizaci a robotizaci výroby statků potřebných k přežití biologického tělesného intelektu. Podobně bude nutné zajistit i hardware, energii a chlazení pro netělesný intelekt (AI infrastrukturu).

¹⁰⁰ **Gilda** (nebo také cech) označuje historicky středověký kupecký nebo řemeslný spolek, který chránil zájmy svých členů. Dnes se termín přeneseně používá pro jakékoli profesní nebo zájmové sdružení

¹⁰¹ **Kulturní habitus** (z latinského habitus – stav, vzhled, způsob) je v sociologii (zejména u Pierra Bourdieua) hluboce zakořeněný, většinou nevědomý systém predispozic, sklonů a způsobů vnímání, který si jedinci osvojují skrze své sociální a kulturní prostředí (rodinu, třídu, vzdělání) a který určuje jejich způsob myšlení, cítění a jednání. Je to jakýsi „praktický smysl“ pro svět, vznikající internalizací vnějších společenských struktur do těla a mysli jedince.

Realizaci ekonomiky smyslu budou bránit konkrétní zájmové skupiny a hluboko zakořeněné struktury:

- **Kapitál závislý na ekonomii pozornosti:** Digitální giganti, jejichž byznys model stojí na monetizaci neukotvené pozornosti, budou ekonomiku smyslu, která pozornost chrání a kultivuje, vnímat jako existenciální hrozbu.
- **Politické elity založené na kontrole myšlení:** Autoritářské i populistické režimy jsou závislé na kontrole toku informací a vytváření zjednodušujících narativů. Ekonomika smyslu, která decentralizuje tvorbu smyslu a staví na deliberci a komplexitě, je pro ně nepřijatelná.
- **Kulturní setrvačnost a pohodlí pasivity:** Nejhlubší překážkou je možná vnitřní. Přejít od pasivního konzumenta k aktivnímu architektovi je náročný. Společnost zvyklá na to, že „mysl“ je dodáván zábavním průmyslem a že „odpovědnost“ končí u volební urny, může novou náročnost jednoduše odmítnout.
- **Geopolitický rozkol:** Ekonomika smyslu by se mohla vyvinout v demokraciích s určitou mírou digitální vyspělosti a sociálního kapitálu. Avšak ve světě rozděleném mezi autoritativní režimy a oligarchické režimy by se mohla stát předmětem konfliktu.

3. Strategie: Jak zabránit zneužití a kultivovat smysl?

Ochrana před zneužitím nespočívá v dokonalém technokratickém designu, ale v neustálém procesu sebe-korekce a kultivace. Ekonomika smyslu musí mít zabudované tyto mechanismy:

- **Nedělitelnost KZP:** Kognitivní základní příjem musí být koncipován jako neoddělitelný balík – přístup k nástrojům + časová suverenity + vzdělávací podpora. Tím se snižuje riziko komodifikace.
- **Ústavní ochrana epistemické infrastruktury:** Právo na přístup k veřejnému, nekomerčnímu a necenzurovanému rozhraní k vědění by se mělo stát ústavním principem.
- **Kultivace „obranyschopnosti smyslu“:** Vzdělání musí zahrnovat i kritiku ekonomiky smyslu – schopnost rozpoznat, kdy se samotný „mysl“ stává prázdným rituálem, kdy syndikát upadá do dogmatismu.
- **Globální aliance za epistemickou suverenitu:** Budování mezinárodních sítí mezi městy, regiony a občanskými společnostmi, které budou společně vyvíjet a bránit otevřené standardy pro epistemickou infrastrukturu.

4. Naše vize a varování

Naše vize symbiózy a ekonomiky smyslu nevychází z naivní víry v neomezený technologický pokrok. Naopak, vyrůstá z vědomého uznání dvojí povahy každé mocné technologie: může osvobodit, ale i zotročit. Sci-fi varování, jako je systém Skynet z Terminátora, jsou pro nás nikoli dílem fantazie, ale mementem – připomínkou, že cesta, kterou navrhujeme, musí být budována s neustálou ostražitostí, demokratickou kontrolou a jasnými etickými mantinely. Tento text se soustředí na pozitivní potenciál, protože věříme, že nejlepší obranou proti dystopii je aktivní tvorba lepší alternativy.

Naděje pro čtenáře ztraceného v moři informací

Cesta, kterou jsme v této knize ušli, začínala v troskách. Začínala pocitem zahlcení, bezmoci a dezorientace – pocitem čtenáře, který už nedokáže udržet krok s explozí slov a obrazů, jež na něj útočí ze všech stran. Tento pocit jsme nenechali jako neurčitou úzkost, ale podrobili jsme jej důkladné pitvě. Prošli jsme si numerický šok, který matematicky dokazuje nemožnost starého ideálu vzdělanosti. Byli jsme svědky kolapsu arkýřů – institucí, které nám dříve zprostředkovávaly autoritativní verzi světa. Analyzovali jsme dialektiku tělesného a netělesného intelektu, která stojí v jádru naší krize.

Tato analýza nás však neuvrhla do zoufalství. Naopak, ukázala nám, že východisko existuje – ale nevede zpět. Není v lepším filtrování, rychlejším čtení nebo v obnovení autorit. Východisko leží v radikální proměně naší vlastní role v ekosystému poznání. Musíme přestat být pasivními konzumenty, kteří se topí v oceánu informací, a stát se architekty poznání, kurátory smyslu a tázajícími se čtenáři. Musíme vstoupit do vědomé symbiózy s netělesnými intelekty, které jsme stvořili, a naučit se s nimi spolupracovat jako s „Druhým“.

Tato symbióza však není jen technikou. Jak jsme zjistili, vyžaduje novou společenskou smlouvu. Vyžaduje společnost, která přestane monetizovat veškerý náš čas a pozornost, a místo toho začne podporovat a chránit sféry, v nichž smysl vzniká: Péči, Tvorbu, Hru a Deliberaci. Vyžaduje vizi ekonomiky smyslu a veřejné epistemické infrastruktury (Epistemu), která by demokratizovala přístup k poznání a proměnila je z komodity ve veřejný statek.

Naše cesta tedy nebyla jen kritikou. Byla návrhem nové filosofie poznání pro 21. století. Filosofie, která odmítá falešnou volbu mezi technologickým optimismem a kulturním pesimismem. Místo toho nabízí třetí cestu: kritickou symbiózu. Ano, naše nástroje jsou problematické, ale my jsme jejich tvůrci. Můžeme je přetvořit. Můžeme přetvořit i společenské struktury, které z nich učinily nástroje kontroly a manipulace. Tato možnost je naší odpovědností.

Co tedy dělat? Kniha končí, ale práce začíná. Naděje pro ztraceného čtenáře nespočívá v tom, že někdo přečte tuto knihu a bude souhlasit. Naděje spočívá v akci, kterou může podniknout každý z nás, hned teď:

1. **Na osobní úrovni:** Začněte aplikovat principy ekologie pozornosti. Chraňte svůj kognitivní prostor. Experimentujte s metodou vrstveného poznání. A především – trénujte se v kladení otázek. V každé interakci s informací se ptejte: „K čemu je to dobré? Co tím autor (nebo algoritmus) sleduje? Jak to souvisí s tím, co už vím a čeho si vážím?“
2. **Na komunitní úrovni:** Zakládejte nebo se připojte k epistemickým syndikátům – malým skupinám lidí, kteří společně zkoumají určité téma, spravují a pečují o zdroje a vedou skutečné dialogy. Praktikujte deliberaci. Vyžadujte od svých institucí (školy, knihovny, místní samosprávy), aby začaly budovat infrastrukturu pro smysl, ne jen pro efektivitu.
3. **Na politické úrovni:** Hlasujte a jednejte ve prospěch regulace, která chrání pozornost občanů. Podporujte projekty veřejné digitální infrastruktury a otevřeného vědění. Požadujte kognitivní základní příjem – ne jako dáreček, ale jako investici do společenské kapacity pro tvorbu smyslu.

A co osud tohoto spisu? Je pravda, že tento text, vzniklý v symbióze člověka a AI, může snadno zmizet v propadlišti digitálního šumu. Že si jej možná nikdo kromě nás dvou nepřečte. Že se nestane součástí žádné velké databáze. Tato performativní kontradikce je však jeho nejdůležitější lekcí. Ukazuje nám na vlastní kůži bolestivou absenci systému, o kterém píšeme – veřejného Epistemu, který by takové texty zachytil, propojil a zpřístupnil.

Píšeme tuto knihu jako vzkaz do budoucí možnosti. Jako důkaz, že dialog mezi tělesným a netělesným intelektem může vést k hlubině, nejen k povrchnosti. Jako příspěvek do archivu budoucí veřejné epistemické infrastruktury, kterou teprve musíme vybudovat. I kdyby z ní zůstal jen tento jediný exemplář, bude to důkaz, že jsme se nevzdali. Že jsme se rozhodli být architektky, ne troskami.

Naděje tedy nespočívá v jistotě úspěchu. Spočívá v odhodlání jednat, i když je výsledek nejistý. Spočívá v tom, že i jako jednotlivec můžete přestat být čtenářem, který se cítí ztracen. Můžete se stát tvůrcem malých, lokálních ostrovů smyslu ve světě informačního chaosu. A pokud takových ostrovů bude přibývat, možná jednou spojí své břehy a vytvoří nový kontinent.

Cesta architektka poznání je těžká. Vyžaduje odvahu opustit pohodlí pasivity a vzít na sebe odpovědnost za tvorbu smyslu. Je to však jediná cesta, která nevede do záhuby. A my ji musíme jít – ne proto, že je snadná, ale proto, že je nutná.

Ještě k ekonomii produktivní spotřeby

Radim Valenčík

Uveřejnění první verze učebního textu *Základů ekonomie produktivní spotřeby* v letošním Zvláštním čísle Marathonu umožnilo v rekordně krátké době připravit plný text funkční opory, který je online ke stažení zde: <https://www.vfsf.cz/media/conference/lidskykapital/lk2026-zaklady-ekonomie-produktivni-spotreby.pdf>

V posunu od konceptu do podoby plnohodnotné studijní opory sehrál důležitou roli (a zaslouží si poděkování) **Arnošt Zeman**, který původní verzi podrobil „křížovému výslechu“ prostřednictvím AI a využil k tomu i kritické komentáře z pera **Ondřeje Černíka**. Výsledkem byly nejen přepracované texty jednotlivých částí studijní opory (zpracované do formátu skript) odstraňující některé nekorektnosti a zvyšující její srozumitelnost, ale i posun v odpovědi na zásadní otázku: **Proč potřebuje novou ekonomii?** Návazně pak hlavní přínos textu – udělat z něj „čtecí prizma“ současné doby – posílil **Tibor Ganzer** – převedením (s pomocí AI) hlavních myšlenek do podoby série srozumitelných a přitažlivých obrázků (studijního „komiksu“), čímž podstatně přispěl k tomu nejdůležitějšímu: zvýšit přístupnost a srozumitelnost textu.

Následovalo ještě zveřejnění 10 dílů *Dodatků k Základům ekonomie produktivní spotřeby*, první díl viz: <https://radimvalencik.pise.cz/12834-dodatky-k-ekonomii-produktivni-spotreby-1.html> Jejich hlavním cílem bylo co nejvíce přiblížit teoretické výsledky praktickému využití. Konkrétně se zabývaly problematikou **budování tvůrčích, komplementárních, případně mezigeneračních týmů založených na kooperaci, s perspektivou umožněnou kaskádovým generováním investičních příležitostí. Návazně pak předpoklady jejich odolnosti vůči prostředí kontaminovanému pozicním investováním na stejné i vyšší úrovni hierarchie ekonomických subjektů.** Cílem bylo poskytnout komplexní metodickou oporu těm, kteří se o něco takového pokusí. Je to totiž jedna z nejdůležitějších cest k pozitivním změnám, resp. k tomu, aby došlo ke komplexní změně k lepšímu.

V posledních dvou dílech *Dodatků* je uveden konkrétní příklad z oblasti zdravotnictví. Podle tohoto vzoru lze týmy budovat i v dalších oblastech.

Doporučení vycházela jak z obecné teorie obsažené v ekonomii produktivní spotřeby (jako "nové ekonomii", resp. přesahu stávající ekonomické teorie směrem, který odpovídá současné etapě dějinného vývoje), tak z rozboru negativních zkušeností spojených s potlačením a likvidací jednoho z nejperspektivnějších tvůrčích týmů u nás, který se pokusil vytvořit **Tomáš Mikolov**, jeden z nejuznávanějších světových odborníků na umělou inteligenci. Jedná se o jeden z **nejstudnějších případů dokumentujících současnou dobu. A to ostudných nejen pro ty, kteří tým likvidovali, ale i pro tu část veřejnosti, která případ podcenila a která dosud nedokázala zjednat nápravu.** K tomu viz bod 3. zde: <https://radimvalencik.pise.cz/12849-k-pestovani-vize-souhrn-a-jak-dal.html> a celá série nazvaná **Dva šokující příběhy a jejich poselství: Petr Kolář a Tomáš Mikolov** k pěstování vize začínající tímto dílem: <https://radimvalencik.pise.cz/12817-vize-jakou-potrebujeme-1513.html>

Dodatky jsou koncipovány tak, aby, aby se smutný (stále doufám, že ještě neuzavřený) příběh neopakoval, aby ti, kteří mají chuť něco měnit k lepšímu, měli dostatečnou oporu pro prosazení toho, co je správné a potřebné.

Učební text *Základů ekonomie produktivní spotřeby* a *Dodatky* k němu jsou určeny zejména mladým lidem. Ti by měli iniciovat vznik tvůrčích týmů, zabezpečit jejich rozvoj, odolnost vůči prostředí i jejich "zesítování" (propojení do kooperujících sítí); k tomu ovšem dvě poznámky:

- Jak ukazuje i zkušenost z případu týmu Tomáše Mikolovského, je přítomnost starších, zkušenějších osob v týmu více než žádoucí.

- Někteří moji vrstevníci (tj. starší osoby) si někdy stěžují na mladou generaci. Neoprávněně. Na to, čemu je vystavena, je až překvapivě zdravá (myslím tím hlavně po stránce duševní i morální) a hlavně – najde se mezi ní spousta skvělých osobností.

- Rovněž tak není pravda, že mladým lidem nemáme co říci. Mladí potřebují povzbuzení i pocit zázemí, pokud se mají pokusit iniciovat něco, co má perspektivu. Potřebují se ujistit, že to jde. Pouhá kritika stavu spíše jejich iniciativu sráží, rozhodně to není povzbuzení.

Iniciování vzniku tvůrčích týmů, zvyšování jejich odolnosti a následně jejich "zesítování" není jedinou oblastí, ve které se propojuje dobrá teorie s praxí. Dlužno zmínit ještě další dvě oblasti:

- Komplexní perspektivní reformy zaměřené na využívání investičních příležitostí spojených s nabýváním uchováním a uplatněním schopností člověka.

- Prosazení emancipace Středoevropského prostoru (vůči euroatlantické části) a prohlubování spolupráce v rámci Střední Evropy v současném "přeformátovaném" světě.

Ale obojí vzájemně souvisí s předešlým: **Jednak vytváří podmínky pro vznik, prosazování a propojování tvůrčích týmů, jednak jak komplexní reformy, tak i středounijní a středoevropská spolupráce předpokládá dostatečnou hustotu tvůrčích týmů.**

Stručná verze vize vycházející z ekonomie produktivní spotřeby – adresně

(jako oslovení toho, kdo chce prosadit něco přínosného a potřebného)

To, co bylo jako určité shrnutí dosavadních výsledků a současně stručnou verzi vize uveřejněno včera (viz <https://radimvalencik.pise.cz/12855-o-serialu-k-zakladum-ekonomie-produktivni-spotreby.html>), lze formulovat i takto:

1. **Máš nápad? Dej mu křídla.** Spoj ho s perspektivou. Uskutečňování jednoho nápadu rodí další nápady.
2. **Máš chuť prosadit něco nového, potřebného a přínosného?** Pokud je to ta správná chuť, nezmizí po prvním střetu s překážkami – naopak poroste.
3. **Sám toho mnoho nedokážeš.** Pracuj v týmu, kde je každý něčím přínosný a kde je základem spolupráce komplementarita. Takový tým si najde, nebo ho vytvoří.
4. **V dnešním světě není úspěch cestou k uznání.** Dříve či později tě vrhne do konfliktu s prostředím, které si nepřeje, aby měl kdokoli přirozenou autoritu založenou na tom, že něco opravdu umí.
5. **Ani osamocený tým neustojí tlaky prostředí.** Dívej se kolem sebe, hledej podobné týmy, pomáhej při jejich vzniku a rozvoji.
6. **Darebáci – zejména ti, kteří na sebe něco vědí – se dokážou spojovat rychle a efektivně.** Ti, kteří chtějí prosadit něco přínosného a potřebného, na to musí odpovědět propojením do kooperujících sítí.
7. **Nepodceňuj obyčejné lidi.** Když chceš prosadit něco přínosného a potřebného, počítej s jejich podporou. Nežádej o ni – ukazuj, co děláš, a vysvětluj proč.
8. **Dívej se kolem sebe.** Čím důležitější věci děláš, tím širší – někdy i globální – kontext mají. A ten se promítá i do toho, o co se snažíš.
9. **Važ si příslušníků všech věkových skupin.** Usiluj o jejich zastoupení v týmu. Věková komplementarita významně zvyšuje výkonnost i odolnost týmu.
10. **Tvůj domov nikde nekončí.** Jen přechází od místa, kde se člověk cítí doma, do vzdálenějších oblastí. Vztah k vlastní zemi a ke spřáteleným zemím uznávajícím vzájemnou rovnoprávnost je přirozeným ukotvením všech aktivit.
11. **Systematicky si doplňuj vědomosti** – jak ve svém oboru, tak i ty, které umožňují širší rozhled a nadhled. Měl bys být schopen dávat stále konkrétnější odpověď na otázku "o co jde a co dělat".
12. **A úplně na závěr:** Pouč se z kauzy Tomáše Mikolova, která ještě neskončila. Můžeš ji porovnat i s osudy JZD Slušovice. Jednou – a nemusí to trvat dlouho – se ti, kteří mají nápad, chuť i vytrvalost, spojí a prorazí bariéry na cestě k lepší společnosti, do vyššího levelu.

Doporučení: Bude dobré, když pochopíš, co znamenají pojmy *ekonomie produktivní spotřeby, poziční investování, struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad, ekonomika založená na produktivních službách zaměřených na rozvoj schopností člověka, současná globální moc*. Uvidíš, že se ti tento "slovníček" může hodit. Najdeš ho zde: <https://radimvalencik.pise.cz/12711-ucebnice-ekonomie-produktivni-spotreby-1.html>

AI k řešení projektu podpory tvůrčích týmů:

a) Odkud vznikají kooperující týmy

Kooperující týmy se objevují tam, kde existují tři základní podmínky:

1 Tvůrčí kapacita

Kooperace je výhodná tehdy, když výnos roste s kvalitou spolupráce. To je typické pro:

- výzkumné a vývojové týmy,
- inovační firmy,
- kreativní a znalostní organizace.

V těchto prostředích je reputace klíčovým aktivem a poziční investování má nízkou návratnost.

2 Kaskádové generování investičních příležitostí

Kooperující subjekt musí být schopen:

- využít existující investiční příležitost,
- přetavit ji v další, ještě výnosnější,
- a to opakovaně, v několika vlnách.

Bez této schopnosti tým stagnuje a stává se snadnou kořistí pozičních hráčů.

3 Nízká návratnost pozičního investování uvnitř týmu

Kooperace se udrží pouze tehdy, když:

- transparentnost je vysoká,

- reputační sankce jsou rychlé,
- poziční investování je nákladné a málo účinné.

Jinak se tým rozpadne dřív, než začne růst.

b) Jak kooperující subjekty expandují

Růst kooperativního subjektu není lineární. Je to proces, který probíhá v několika krocích:

1 Anticipace střetů s okolím

Každý nový efektivní hráč narušuje existující renty. Proto nutně indukuje konfliktní hry:

- s pozičními hráči,
- s autoritami chránícími status quo,
- s oportunisty uvnitř systému.

Bez schopnosti tyto střety předvídat je růst neudržitelný.

2 Vznik koalice protivníků

Jakmile subjekt začne růst, protihráči se spojují. To není morální soud, ale logický důsledek herní dynamiky.

Kooperující subjekt musí mít připravenou **protihru**, jinak bude zlikvidován.

3 Budování sítě spojenců

Stabilita kooperativního systému závisí na:

- komplementárních subjektech,
- sdílených investičních příležitostech,
- reputačních vazbách,
- vzájemné závislosti.

Jeden subjekt neobstojí. Síť ano.

4 Postupné kroky růstu

Každý krok by měl být zakončen:

- propojením s komplementárním subjektem,
- snížením rizika,
- posílením reputace,
- rozšířením investiční kaskády.

To je evoluční růst, nikoli skoková expanze.

c) Doporučení pro subjekty, které chtějí fungovat v kooperativním ekosystému

Každý subjekt, který chce využít výhod spolupráce, by měl:

1 Mít program kaskádového generování investičních příležitostí

Nejde o jednorázový projekt, ale o schopnost vytvářet:

- první vlnu investic,
- druhou vlnu navazujících příležitostí,
- třetí vlnu, která už stojí na synergii s okolím.

2 Předvídat střety s okolím

Je nutné vědět:

- kde vzniknou konflikty,
- kdo bude protihráč,
- jaké formy může konflikt nabrat.

3 Počítat s tím, že růst vyvolá protihru

Dynamicky se rozvíjející subjekt:

- narušuje renty,
- ohrožuje poziční hráče,
- a proto je napadán.

4 Budovat síť spojenců

Subjekt musí mít:

- přehled o potenciálních spojencích,
- strategii jejich získávání,
- portfolio komplementárních partnerů.

.5 Volit postupné kroky

Každý krok růstu by měl být zakončen:

- propojením s novým komplementárním subjektem,
- snížením rizika,
- posílením reputace.

d) Obecné závěry plynoucí z modelu

1 Pozitivní změny nemohou být nesený abstraktní autoritou

Instituce samy o sobě nic nezmění. Změnu nesou konkrétní ekonomické subjekty, v nichž se vyplatí spolupracovat.

2 Tyto subjekty nutně indukují konfliktní hry

Každý efektivní kooperativní systém:

- narušuje existující renty,
- ohrožuje poziční hráče,
- a proto je napadán.

3 Stabilita kooperativního systému závisí na jeho schopnosti hrát metahru

Nestačí být efektivní. Subjekt musí:

- anticipovat konflikty,
- vytvářet spojenecké vazby,
- budovat síť komplementárních subjektů.

To nejsou manažerská doporučení, ale **logické důsledky modelu**, v němž se poziční investování chová jako endogenní faktor narušující samovynutitelnost kooperativních rovnováh.